

“Er-Rikku Fi’l-İslam Tercümesi” Adlı Eserin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi

Yrd. Doç. Dr. Metin Ceylan
Kilis 7 Aralık Üniv. İlahiyat Fak.
bilim-44@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada Ahmed Şefik Beg’ e ait er-Rikku fi’l-İslam adlı eserin transkripsiyonu esas alınmıştır. Yazar kölelik ve bu nedenle İslamiyete yapılan eleştiriler üzerine eseri kaleme almıştır. Eser giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Yazar köleliğin tarihi üzerinde durmuştur. Daha sonra dinlerde konuyu ele almıştır. Son bölümde İslam dininde köleliği incelemiştir. İslamda kölelere karşı yapılan muamelelerin daha iyi olduğunu vurgulamıştır. Köleliğin yasaklanmasına katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: köle, kölelik, hukuk, İslam Hukuku

Abstract

" Translation of er-Rikku fi’l-Islam" Transcription And Evaluation At The Artwork

In this study, it had been predicated on the transcription of Ahmed Şefik Beg’s book named er-Rikku fi’l-İslam (The Slavery in Islam). The author had written this work thereon the slavery and the criticisms to Islam with this subject. The book has consist of an introduction and five chapters. The author had emphasized the history of slavery. After this he had analysed the subject in religions. In the last chapter the author had emphasized the slavery in Islam. He had stressed the dealings to slaves in Islam better than others. He had joined to be banned the slavery.

Keywords: slave, slavery, law, Islamic Law

Giriş

Köleliğin ortaya çıkış tarihi ile ilgili sağlıklı bir bilgi yoktur. Fakat kaynaklarda köleliğin varlığının çok eskilere dayandığı görülmektedir. Milattan önce yaşamış kavimlerde köleliğe rastlanmaktadır. Milattan sonra yaşamış kavimlerde de kölelik varlığını sürdürmüştür. Bu kavimler arasında nadiren köleliği kabul etmeyen varsa da kabul edenler arasında fazla bir yer teşkil etmemektedir¹.

¹ Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)*, Gündoğan Yay., Ankara, 1990, s. 13-14; Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik (Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme)*, Beyan Yay., İstanbul, 1996, s. 25; Aydın, Mehmet Akif – Hamidullah, Muhammed, “Köle” md. *DİA*, Ankara, 2002, XXVI/237.

Dinlerin köleliğe bakışı farklı olmakla birlikte dinlerde köleliğe tamamen karşı bir tutum sergilenmemiştir. Semavi dinlerde köleliğin varlığı kabul edilmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyette kölelik bulunmakta ve/veya onlara ilişkin hükümlere rastlanmaktadır. Semavi dinler dışındaki dinlerde de köleliğe yer verilmektedir. Putpet-rest toplumlarda da köleliğin varlığına kaynaklarda rastlanmaktadır².

Kölelik nedenleri tarihi süreç içerisinde farklılık göstermiştir. Bunların başında savaşlar gelmektedir. Ayrıca borç, işlenen bir suç, kaybolmuş sahipsiz kişinin bulunması, korsanlık yapılması ve kişinin rızaen kendisini satması gibi çeşitli şekillerin köleliğe neden olduğu göze çarpmaktadır³.

Köleliğe geçirilen kişilere bakıldığında en çok kadın ve çocukların buna maruz kaldığı görülmektedir. Ergen erkeklerin köleliğe geçirildiği de görülmekle birlikte bunların savaşta çarpışmaları nedeniyle ölmeleri, kontrollerinin daha riskli olmaları ve kaçıp kurtulmaları nedeniyle köleler arasındaki sayısal oranların diğer gruplara oranla düşük olduğu söylenebilir⁴.

Kölelik, insanlığın kanayan yarası olmuştur. Kavimlerin birbirleriyle çarpışması savaşması sonucu galip gelen taraf diğerlerine her türlü muameleyi reva görmüştür. Bu muamelelerden biri de kölelik olmuştur. Köle olanın (kadın-erkek) artık bir kişiliği kalmamıştır. O sıradan bir mal durumunu almıştır. Sahibinin kendisine her türlü muameleyi yapabileceği bir eşya durumundadır. Toplumlar ve dinlere göre bu muamele farklı olsa bile hür insanla eşit statüde olduğu kabul edilmemiştir. Hatta bazı kavimlerde kölelerin insan olup olmadığı tartışma konusu olmuştur⁵.

İslamiyetin doğduğu Arap toplumunda da kölelik mevcuttu. Zenci ve beyaz köleler toplumda vardı. Cariyeler yaygın bir şekilde toplumda yer alıyorlardı. Her türlü muamele bunlara reva görülüyor eşya gibi alınıp satılıyordu. İslam dini geldiğinde bu dinin temel kitabı Kur'an-ı Kerim' de kölelerle ilgili ayetler de inzal oldu. Bu ayetler dikkatlice incelediğinde köleliğin açık bir şekilde yasaklandığı söylenemez. Fakat köle edinilmesini emredici bir hüküm de bulmak mümkün değildir. Bu ayetlerde katl, oruç,

² Timoteos, 1/6; Galatyalılar, 5/1; Koloseliler, 3/22; Yaratılış, 20/14; 2. Krallar, 4/1; Kur'an-ı Kerim, Nisa, 4/3, 24, 25, 36; Nur, 24/33, 58; Mearic, 70/20; Ahmed Şefik Beg, *age*, s. 40-43; Ziya Umur, *Roma Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 347-349; Bernard Lewis, **Race And Slavery in the Middle East**, Newyork, 1990, s. 5; Fendoğlu, *age*, s. 74-75; Aydın, Mehmet Akif – Hamidullah, Muhammed, “Köle” XXVI/237-238.

³ Ahmed Şefik Beg, *age*, s. 18-19; Sadri Maksudi Arsal, *Hukuk Tarihi Dersleri*, Kader Matbaası, Ankara, 1927, s. 79-80; Fendoğlu, *age*, 41-42; Aydın, Mehmet Akif – Hamidullah, Muhammed, XXVI/237-238.

⁴ Ahmet Özel, **İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri**, TDV Yay., Ankara, 1996, s. 87-88.

⁵ Mehmet Akif – Hamidullah, Muhammed, XXVI/237-238.

zihar ve yemin kefaretları ile ilgili olarak köle azat etmenin kişinin durumuna göre bir alternatif olarak zikredildiği görülmektedir. Ayrıca köle azat etmenin önemli bir amel olduğu, onlara yardım etmenin gerektiği yer almaktadır. Bu şekilde köle etme/edinmenin ibaha sınırları içerisinde gösterildiği söylenebilir⁶.

Kölelik hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Hz. Peygamber (sav) den gelen rivayetlerde bu konuda daha geniş bir bilgi mevcuttur. İslamın ilk dönemlerinde müşrikler elinde bulunan ve Müslüman olan kölelerin sırf İslamiyeti kabul etmeleri nedeniyle işkencelere maruz kaldıkları ve Hz. Peygamber' in (sav) talimatıyla bunların kölelikten kurtarıldıkları bildirilmektedir. Bunlardan Bilal-i Habeşi ve Selman-ı Farisi en çarpıcı örneklerdendir⁷.

Hadis kaynakları incelendiğinde burada yer alan rivayetlerde kölelere genişçe yer verildiği görülür. Onlara ilişkin müstakil "kitap" ve "bab" lar ayrılmıştır. Bu rivayetler dikkatlice incelendiğinde bir kısmının köle sahiplerine bir kısmının da doğrudan köleleri hedeflediği görülür. Rivayetlerde doğrudan köle edinmeyi emreden cümle kalıpları, fiiller görülmemektedir. Daha çok onlara iyi muamele yapılması istenilmektedir. Onların hukukuna açıklık getirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca kölelerin eğitilip topluma kazandırılıp azat edilmeleri teşvik edilmiştir. Tüm bunlara rağmen hadis kaynaklarında köleliği açıkça yasaklayan ibarelere rastlanılmamaktadır. Kur'an-ı Kerim' de olduğu gibi hadis kaynaklarında da köleliğin ibaha sınırları içerisinde olduğu ve azat edilmelerinin teşvik edildiği söylenebilir⁸.

Kölelikle ilgili kitap ve sünnette yer alan temel hükümler fıkıh kitaplarına kaynaklık etmiş bu konuda müstakil "kitap" ve "bab" lar kaynaklarda yer almıştır. Bu kaynaklarda kölelik en ince noktalarına kadar işlenmiştir. Onlara ilişkin ahkam ortaya çıkarılmıştır. Bu eserlerde de köleliği tamamen reddeden, yasaklayan hükümlere yer verilmediği görülür. Bunun yanında kölelere ilişkin hükümlerde detaylara inilir. Onların azat edilmelerinin teşvik edildiği görülür⁹.

⁶ Nisa, 4/3, 25, 92; Maide, 5/89; Tevbe, 9/60; Müminun, 23/5-6; Nur, 24/32-33; Mücadele, 58/3; Mearic, 70/29-30; Beled, 90/13.

⁷ Örnek olarak bkz. Buhârî, Itk, 4, Nikah, 18, Fedailü's-Sahabe, 23, Buyu', 100.; Tirmizî, Nikah, 25, Birr, 54; Ahmed b. Hanbel, V/443; Mustafa Fayda, "Bilâl-ı Habeşi" **DİA**, İstanbul, 1992, VI/152-153.

⁸ Buhârî, Keffarâtu'l-Eymân, 6; Müslim, Itk, 5 (1509); Ebu Davud, Itk, 13 (H. No: 3964-3967), Tirmizî, Eyman, 13 (H. No: 1541); İbn Mace, Itk, 4 (H. No: 2522), 5 (H. No: 2524); Muvatta, Itk, 10; Ahmed b. Hanbel, II/431, V/29.

⁹ Örnek olarak bkz. Şemsü'l-Eimme es-Serahsi, **el-Mebsut**, Beyrut, 1406, VII/2-241, VIII/2-80, X/1-144, XI/16-49.

İslam tarihi süreci içerisinde; Emeviler, Abbasiler ve Selçuklularda kölelik yer almıştır. Osmanlılarda uzun süre kölelik yer almış, Hicri 22 Rebiülahir 1307 Miladi 16 Aralık 1899 da Üsera-yı Zenciye Ticaretinin Men’ine Dair Kanun ile yasaklanmasına kadar Müslüman toplumlarda kölelik varlığını sürdürmüştür¹⁰.

Osmanlı Devleti döneminde yazılan tarafımızdan transkripsiyonu yapılan –er-Rikku fi’İslam- adlı bu eser, Mearif Nezareti izniyle Dersaadet-İkdam Matbaası tarafından İstanbul’ da basılmıştır. Çalışmada eserin İSAM’ da bulunan nüshası esas alınmıştır. Eserin iki kapağı görünmektedir. Kapağın birinde eserin basıldığı yıl, hicri 1313 diğerinde ise 1314 yılı görülmektedir. Eser ekler hariç doksan üç sayfadır. Eserin asıl yazıldığı dil Fransızcadır. Yazarı Ahmed Şefik Beg’ dir. Mısır Hariciye Nazırı Hususi Katibi iken kaleme almıştır. Fransızcadan Arapçaya Mısır Coğrafya Cemiyeti üyesi Ahmed Zeki Beg tarafından tercüme edilmiştir. Arapça tercümeden Osmalıcaya tercümesi İkdam Gazetesi yazı heyeti tarafından yapılmıştır. Eserin müellifi ve mütercimi hakkında fazla bir bilgi elde edilememiştir.

Kölelikle ilgili çalışmaları sürdürürken bazı kitap ve makalelerde bu esere gönderme yapıldığını gördüm. Eserin kütüphanelerimizde bulunması üzerine eseri elde edip inceledim. İncelemede eserin köleliğin bulunduğu Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yazılmış olması dikkatimi çekmiştir. Bu eserin ilim camiasına kazandırılması gerektiği düşüncesiyle transkripsiyonuna başlayıp bitirdim. İnternet üzerinde bu konu ile ilgili tarama yaparken Hüseyin Ali Yılmaz adlı yazarın bu eseri sadeleştirerek web sayfasında yayınladığını gördüm. Elimdeki eserle karşılaştırdım. Sadeleştirme yapılırken ayet, hadis, olay ve kişilerle ilgili kaynaklara yer verildiğini gördüm. Fakat özellikle eserde geçen dipnotlarda eserin aslına sadık kalınmadığı göze çarpmıştır. Eseri Arapçaya tercüme yapan Ahmed Zeki Beg tercüme yaparken birçok dipnot ilave etmiştir. Bu dipnotlar sadeleştirme yapılırken bir çoğu terkedilmiştir. Eserin aslına sadık kalınması gerekirdi.

Eser, Arapça Mütercimin Mukaddimesi ile başlamaktadır. Akabinde asıl müellif Ahmed Şefik Beg ‘in önsözü gelmektedir. Eser, giriş ve beş baktan oluşmaktadır. Birinci bapta; geçmiş eski kavimlerde kölelik ele alınmakta; burada Eski Mısırlılarda, Hintlilerde, Asurlular ve İran milletlerinde, Çinlilerde, İbranilerde, Yunanlılarda ve Romalılarda

¹⁰ M. Nadir Özdemir, **İslamın İlk Döneminde Kölelik (Abbasilerin İlk Yüzyılı)**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2006, s. 37-43, 97-108; Peçevi; Aşık Paşazade, **Aşık Paşazade Tarihi**, Pozitif Yay., İstanbul, 2008, s. 53; Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, İFAV Yay., İstanbul, 1998, s. 46-50; Düstur, I. Tertip, C.IV, s. 368.

kölelik olmak üzere yedi fasıl altında incelenmektedir. Eserin Romalılarda Kölelik Fası, "Birinci Fasl" olarak yazılmışsa da bu matbaa hatasından kaynaklanmaktadır. Doğrusu "Yedinci Fasl" olması gerekirdi¹¹.

İkinci babta; Orta Çağda kölelik ele alınmıştır. Galyalılar, Cermenler, Fransızlar, Vizigotlar, İstergot ve Lombadiyalılar ve Anglo-Saksonlarda kölelik olmak üzere altı fasılda konu incelenmiştir¹².

Üçüncü babta; son asırda kölelik incelenmiş ve Kara Kanunu bu başlık altında ele alınmıştır¹³.

Dördüncü babta; Hristiyanlık dininde kölelik incelenmiştir¹⁴.

Beşinci babta; İslam toplumunda kölelik ele alınmıştır. Bu bab, giriş ile birlikte köleliğin kaynağı, kölelere uygulanan muamele, kölelerin nikahlanmaları, kölelerin azat edilmesi, yazarın açıkladığı fasıllarla ilgili görüşlerin özeti ve uygulama ve sonuç olmak üzere altı fasılda konu incelenmiştir¹⁵.

Altıncı babta; yazar burada örf ve ahlak yönünden Mısır' daki köleliğe yer vermektedir. Esere ekler de yapılmıştır. Bu eklerde kölelik ve hizmetle ilgili Kur'an-ı Kerim' de geçen ayetler ilave edilmiştir¹⁶.

Eser, küçük hacimli olmasına rağmen İslamda kölelikle ilgili derli toplu bilgi vermesi bakımından önemlidir. Yazarın dış işlerinde görevli özel katip olmasına rağmen konuya hakimiyeti dikkat çekicidir. Eserin ortaya çıkmasına sebep olan hadise, yazarın 1888 yılında Paris' te "Sen Sulpis" kilisesinde Kardinal Lavijeri' nin kölelikle ilgili yaptığı konuşmada kölelik ve esaretin çirkinliğini İslamiyete mal etmesidir. Bu konuşmadan rahatsız olan yazar, Kardinalin düşüncesinin yanlış olduğunu göstermek amacıyla eseri kaleme almıştır. Bu şekilde eser ortaya çıkmıştır. Yazar, eserinde geçmiş kavim ve dinlerde köleliği irdelemiş daha sonra İslamiyette konuyu incelemiştir. Sonuç olarak yapılan konuşmada söylenilenin aksine İslamiyette köleliğin diğer kavim ve dinlerde görülen kölelikle kıyaslanamayacağını belirtmiştir.

¹¹ Ahmed Şefik Beg, *er-Rikku fi'l-İslam*, Dersaadet, İstanbul, 1313. s. 6-26.

¹² Ahmed Şefik Beg, 26-30.

¹³ Ahmed Şefik Beg, 30-39.

¹⁴ Ahmed Şefik Beg, 39-49.

¹⁵ Ahmed Şefik Beg, 49-90.

¹⁶ Ahmed Şefik Beg, 90-93.

İslamiyete eleştiri yöneltilen konulardan biri de şüphesiz köleliktir. Bunlar içerisinde özellikle cariyelerin durumu hep eleştiri konusu olmuştur. Bu çerçevede çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden bazıları İslamiyetin köleliği meşrulaştırdığı ve kurumsallaştırdığı yönündedir. Bu eleştiri yapanlar genelde İslamiyete karşı kişilerdir¹⁷.

Diğer bir görüşe göre; İslamiyet köleliği getirip kurumsallaştırmamıştır. Aksine indiği toplumda köleliği bulmuştur. Toplumda mevcut olan bir müesseseyi birden kaldırmamıştır. Ama bunun kalkması için hukuki zemin oluşturmuştur. Kalkmasını zamana bırakmıştır. Bu görüş genelde İslam alimlerinin kabul gördüğü veya bu yönde fikir belirttiği görüştür¹⁸.

Bir diğer görüşe göre; aslında İslamiyette kölelik-cariyelik yoktur. Bu sonuca ayet ve hadislerin yanlış yorumlanması sonucu varılmıştır. Bu görüşte olan kişiler genelde ilk görüşe sahip olan kişilerin ağır eleştirilerine karşı savunmada bulunmak için geliştirilen bir görüştür. Fakat İslamiyette köleliğin durumunu yanlış anlatanlara cevap olarak hazırlanan bu eser incelendiğinde genel kabul gören ikinci görüşün çerçevesinde konunun ele alındığı görülecektir¹⁹.

Transkripsiyon yapılırken transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır. Kelimeler olduğu gibi aktarılmıştır. Matbaa hataları ve tarafımızdan ilave edilen notlar ve eklemeler {}, eserin orijinal sayfa numaraları () kalın şekildeki parantez işaretleri içerisine alınmıştır. Bu şekilde okuyucunun asıl metinle ilaveleri ayırması sağlanmıştır. Ayrıca hadisler ve tarihi vakıalar ilgili kaynaklarla dipnotlandırılmıştır. Ayetlerin günümüz Türkçesi ile meali verilmiştir. Ayet ve hadislerin eserde geçen metinleri aslına uygun olarak Arapça yazı ile verilmiştir. Eserin orijinal sayfalarının verilmesiyle okuyucunun eseri okuduğunda sayfaları takip etme imkanı sağlanmıştır.

Eserin Transkripsiyonu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

¹⁷ İlhan Arsel, **Şeriat ve Kölelik**, Kaynak Yayınları, İstanbul, İstanbul, 1997, s. 9-39.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, I-II, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1993, I/693-694; Hayrettin Karaman, **Sorular ve Cevaplar**, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00165.htm>; Aydın, Mehmet Akif – Hamidullah, Muhammed, XXVI/238-239; Özel8-90.

¹⁹ Ali Rıza Demircan, **Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri**, Beyan Yay. İstanbul, 2008, s. 24-27.

Mukaddime-i Mütercim-i Arabî*

الحمد لله الذى ارسل رسوله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله الصلاة و السلام على سيدنا محمد و صحبه و
اهله و نسله و المقتدين بسنته من ذوى ملته فى قوله و فعله و بعد:

(Kardinal Lavijeri)²⁰, bir vakit –kendi tabirine göre- “*Rakik ve Abd olanları Himaye*” diye ortaya bir mesele koyarak bu babda irade ettiği nutuklar telgraf acentalarını işgal ettiği gibi alem-i matbuatta dahi kil u kalı badi olmağla bu vesile ile büyük bir şöhret kazandı. Fakat bu adam en nihayet o kadar ileri gitti ki Diyanet-i Hanefiye-i Garrayı ta’na kadar varub bahisde itidalden udul, adavate intikal eylediğinden tasaddiyat vakıasını cerh u red itmek üzere Din-i Mübin-i Ahmedî ile mütediyyin olan birçok zevat hamiyet-i simat müdafaat-ı muhakka serdine mecbur oldular.

Zevat-ı muma ileyhim içinde kasbu’s-sebki ihraz iden muhakkık-ı bari’ Şefik Beg oldu. Mir-i muma ileyhin kaffe-i milel ve edyandan ve bilhassa şeriat-ı tahire-i Muhammediye’de rikkiyet²¹ hakkında serd ittiği mütalaat hakikaten (4) takdirat-ı azimeye şayandır. Müellif bu babda kaleme aldığı şu risaleyi ikmal ittikten sonra (Cemiyet-i Coğrafya-ı Hidiviye) de okudu. Herkesin takdirat-ı bî-nihayesine mazhar oldu. Hafi olmadığı üzere eşya izdad ile temeyyüz idildiği ve hakikat ancak bu suretle incila pezir olduğu cihetle bu babda sarf olunan himmet ne derece takdir idilse yine azdır.

Böyle kıymettar bir risalenin Arapça’ya tercümesiyle kavaidinin ta’minine delalet idilmesi arzu olunur mevaddan olduğundan bu hizmet mucibu’l-mefharatın tarafımdan ifası birçok kübera ve füdela tarafından ihtar idildi. Acizleri dahi bu hizmeti medar-ı iftihar add ittim. Müellif de müsaade ittiği cihetle bir hamiyet-i dindarene ile tercümesine bi-havlihi Teala mübaşeret ve ikmaline izhar-ı muvaffakiyet eyledim. Fevaidi daha çok olmak için dahi bir hayli kavaid-i ilmiye ve havâşi-i tarihiye ve coğrafya ile tevşih, birçok ümmehat-ı kütüb tetebbu’la bazı ayat-ı Kur’aniye ve ehadis-i Nebeviye

* Kitabın baş tarafında kapak ve yayınevi ile ilgili 3 sayfada çeşitli bilgiler yer almaktadır. Biz uzatmamak için burada o bilgileri sıralamakla yetiniyoruz: Kitabhane-i İkdâm Asâr-ı Muasırından **ER-RİKKU Fİ’L-İSLAM TERCÜMESİ**, Fransızca Müellifi: Mısır Hariciye Nazırı Katib-i Hususi: Ahmed Şefik Beg, Arapça’ya Mütercimi: Meclis-i Nazar Katibi Ahmed Zeki Beg, Türkçe’ye Mütercimi: İkdâm Gazetesi Heyet-i Tahriyesi, Tabî’ ve Naşiri İkdâm Gazetesi Sahib-i İmtiyaz ve Baş Muharriri Ahmed Cevdet, Mearif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla tab’ olunmuştur. Dersaadet-İkdâm Matbaası 1313, Aded (7) Fiyatı (2) gurus, Şark ve garbın eslaf ve muasırının asârından müteşekkildir

²⁰ Kardinal Lavijeri, Cezayir’de Katolik Reis-i Ruhbanı Arşivaki idi.

²¹ Bu risalenin ismi “er-Rikku fi’l-İslam” idi. (Rikk) kelimesinin Türkçe mukabilini bulamadığımızdan nüsha-ı mütercimeme “er-Rikku fi’l-İslam Tercümesi” namını verdik. (er-Rikk) ranun kesrile mülk manasındır ki memlukiyetten ibarettir. Rikk ubudiyet cihetile olan mülk manasındır ki kul ve cariye’nin memlukiyetleridir. (Kamus)

şerh ve tefsir ve irad olunan fikarât-ı tarihiye dahi mevsuk muteber me’hazlardan iktibas olundu.

Mütercim-i Meclisi’n-Nazar Ahmed Zeki

Fatiha-i Kitab

1888 senesinde bi’t-tesadüf Paris’te “Sen Sulpis” kilisesinde bulunarak Kardinal Lavijeri’nin nutkunu dinledim. Kardinal şehr-i mezkur (5) ahalisi huzurunda vasatı Afrika’da esir ticaretinin seyyiat ve fezaî’ini şerh ve tavsif eylemekde iken sözü bilad-ı İslamiyedeki rikk ve istirkakın çirkinliğine nakl eyledi. Kardinal cenapları nutkunda bu hususda şu din ile mütedeyyin olanları muaheze itmekle iktifa itmiyordu da rikkin esaretin kubhunu, çirkinliğini şeriat-ı garay-ı Ahmediye’ye isnad ediyordu.

Bu iftiralar esas ve te’yid-i müddeaya sened olmadığı halde Kardinal tarafından Londra ve Brüksel²² de neşr ve işaa idildiğini gördüğümden hakikate olan muhabbetim bizce muteber olan kütüb-ü diniyeyi tettebbu’la bu hususu tetkik itmek beni teşvik eyledi. Sa’yime munzam olan Cenab-ı Hak’ın yardımıyla “Kur’an-ı Azimu’ş-Şan’ın köleleri hayvanat mertebesinde add itmediğinden başka anlara riayet ve lutf ile muamele idilerek nazar itaina ve merhamet ile kendilerine bakılmasını müslimine farz iden birçok nusus ve vesayî muhtevi olduğunu” edile-i kati’a isbata muvaffak oldum ki bu husus şimdiye kadar umum Avrupalılarca ve hatta şarkda ikamet (6) iden ecanibin bir çoğunca meçhul, bilen de varsa nadirattan madud idi. Çünkü hafi olmadığı üzere memlekette mücerret ikamet-i insani o memleketin hususat-ı diniyesine tamamen kesb u vukuf ittiemez. Mutlak memleketin lisanını da hakkıyla bilmek iktiza ider. Bu halde şüphe yok ki sıfat-ı mezkureyi cami’ müsteşrikin akall-i kalıldirler.

Heman Cenab-ı Hak şu bahs ve tetkikatımın neticesini bu günlerde hükmat ve efrad tarafından nazar-ı ehemmiyete alınan mesele-i mebus anhanın hakikati üzerindeki hafayı izaleye hadim buyursun.

Müellif-i kitab

²² Brüksel’de neşredilmekte olan “Anda Pandanis Belj” gazetesinin fi 16 Ağustos sene 1888 tarihli nüshasında Kardinal Lavijeri’nin irad ettiği bir nutk üzerine bir makale neşr edilmiştir. Sahib-i makale diyor ki: “Natik (yani Kardinal) ... İslamların köle ve cariye avlamağı vacibat derecesine yaklaşır kendilerine mahsus bir hak add ittiklerini tasrih itmekten kendini alamamıştır. Filhakika köle ve cariye avlamak İslamlar için bir haktır. Bir vazifedir. Çünkü anlarca ırk-ı esved aile-i beşeriyeden ma’dud olmayub insan ile hayvan arasında mutavassıt bir sınıf teşkil ider. Hatta bazıları hayvandan daha aşağı add iderler.” (Müellif-i kitab)

Er-Rikku Fi'l-İslam

Bu bahse girişmeden evvel ihtisar ve umumiyet suretleriyle ümem-i muhtelif nezdinde rikk ve istirkak hakkında malumat vermek iktiza ider.

“Rikkiyet” bir şahsın hürriyet-i tabi’iyesinden mahrumiyetle diğere mülk olmasıdır²³.

Rivayet göre istirkak yani bir kimseyi memluk idinmek heyet-i ictimaiyenin (7)

ilk teşkilinde zuhur itmiştir. Bu söz pek ziyade musib ve sediddir. Çünkü hakikat-ı halde istirkak cemiyet-i beşeriyenin ilk teşkilinde alem daha zalâm-ı cehalet içinde bulunduğu sıralarda zuhur eylemiştir. Bunu icab iden ahvalın bast ve iradı pek kolaydır. Şöyle ki: sa’y ve amel-i insan için en güç, en meşakkat aver-i zaruriyattan olduğu cihetle bi’t-tab’ insan bu meşakkatten bu yorğunluktan kurtulmak çaresini taharriye başlamış, bu çareyi de bizzat heyet-i ictimaiyede elleri arasında bulmuştur. Yani kuvvetli olanlar bu meşakkatleri zayıflara yükletmiş. İşte istirkak bundan neş’et eylemiştir.

O devirden sonra muharebeler zuhur itti. İnsanın tama’ı da çoğaldı. Binaenaleyh istirkak dünyanın her tarafına akvam-ı mevcudenin kısm-ı azamına yayıldı. Herkes düşmanları öldürmemeye işletmek için sağ bırakmağa başladı. Bununla beraber bilmedir ki tabiat-ı iklim -ki cem’iyat-ı beşeriyenin neşv ü nemâ bulmasına pek büyük tesiri haizdir.- istirkakda intişar ve tevsiine pek büyük tesiri olmuştur. Hatta çok zaman geçmeden şarkda besâtet ve medeniyet halinde bulunan kaffe-i akvam arasında fevkaleda intişar ve tezayüd eylemiştir. Çünkü buralarda sanat ve ticaretin vasıl olduğu derece-i ehemmiyete nisbeten kölelerin bahası pek cüzi gördükleri iş ise pek müfid idi. Halbuki bu hal şimal akvamında aks-i minval üzere idi. Yani buralarda köleleri beslemek büyük bir masraf ihtiyarına mütevakkıf olduğu halde sa’y ve amellerinden o kadar faide istihsal olunamazdı. İşte bunun içündür ki rikk eski zamanlarda şimali memâlikten ziyade cenûbı memâlikte münteşir olmuştur. Bu da (8) bize gösteriyor ki istirkak amel ve meşguliyet üzerine müesses umur-ı iktisadiye ve tedbiriyedendir.

Şimdi yegan yegan ümem-i muhtelifede ki hal-ı istirkaktan bahs idelim.

²³ Avrupalılarca “Rikkiyet” in tarifi bundan ibarettir. “Ta’rifat” da diniliyor ki “rikk, lugatte za’f dimektir. Rikkat-i kalb bundan gelir. Fukaha ıstılahınca; bir acz-i hükmiden ibarettir ki fi’l-asl küfre ceza olarak meşru görülmüştür. Aczdir. Çünkü hürün şahadet ve kaza ve sairece malik olduğu haysiyete rikk malik değildir. Hükmidir. Çünkü rikk sa’y ve amelde hissen bazılara hürden akva olabiliyor. (Mütercim-i Arabi) {Cürçani, **et-Ta’rifat**, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, 1405, s. 148.}

Bab-1 Evvel: Ezmine-i Kadimede İstirkak

Birinci Fasl: Eski Mısırlarda İstirkak

Rakıklar Mısır’da sa’y ve amel için bir aletten ibaret add idilmekle beraber zinet ve azamet menazır ve temaşaya lazım olan eşyadan dahi ma’dud olduklarından hükümdaran kasrlarında rakik mevcut olduğu gibi rüesay-ı ruhaniye ve askerinin hanelerinde de rakik mevcut idi. Fakr u faka sair efrada dahi köle temellüküne vesile virmişti.

O zamanlarda istirkak, hayatı idam veya ibka itmek hakkından ibaret idi. Alelum esirler devletin memlükleri add edilerek hatta-ı Mısıriyenin ihtiyacatını yahud zinet ve arayışını istilzam iden i’mal ve işgal bunlara ifa ittirilirdi. Bunlar menfaat-ı umumiyede istihdam olundukları cihetle haklarında şiddet gösterilirdi. Fakat bilahare kullar hakkında buna nisbeten lutf ve hüsn-ü muamele de icra olunurdu. O derecede ki bir cariyezin zevceliğe kadar terakki itmesi caiz idi. Mısırlıların ahlak ve adatı (9) dahi rakıklar hakkında şefkati, himayeyi icab ittiriyordu. Yalnız ahlak ve adatı değil kanunları da bunları yani kulları eziyet ve zulümden sarihan vikaye iderdi. Kanunlarında: “Bir köleyi katl idenin cezası idamdır.” diye bir nas varid olmuştur²⁴.

İkinci Fasl: Hintlilerde İstirkak

Manu²⁵ kanunu bir sudranın²⁶ bir brahmana ve belki bütün insanlara (10) nazaran derecesini bir tahdid-i kanuni ve dini ile tahdid eyliyor. Bu kanunda diniliyor ki: “ Bir Brahman bir sudrayı satın alırsa ve yahut almazsa bile –sudra esir olmak haysiyetleriyle her halde hizmete mecbur idilebiliyor. Çünkü bu gibi insanları Cenab-ı Hak Brahmanlara hizmetkar olmak üzere yaratmıştır.”

²⁴ Diyanetleri dahi bu merkezdedir. Diniliyor ki: “Meyyit, İzirus mahkemesinde muhasebe olduğu vakt günahından kurtulmak için bir köleyi efendisinin yanında ızzar itmeğe tasaddi eylemediğini de ikrara mecburdur.” (Mütercim-i Arabi)

²⁵ Manu Hindli bir vazı’ kanundur. Meşhur mecmua-ı kavanin kendisine mensubdur. Bu mecmua maruf olan bu kabilden mecmuaların en kadimi olub Hint lugatince ismi (Manavez Armasastra) yani (Manu kanunları mecmuası) dır. İlm-i ahlak ve kavanin-i medeniyeden suret-i mükemmelede bahs iden ve (Sanskrit) lisaniyla muharer bulunan bu kitab İngilizce’ye tercüme olunarak 1794 senesinde Kalkuta ve 1796 senesinde Londra’da tab’ olunmuş ve Fransızca’ya dahi tercüme olunarak 1832-1833 senesinde Paris’te basılmıştır. (Manu) ‘ya Brahman’ın oğludur diniyor. İlk insan add ediliyor. Yaşadığı zamanlar meçhuldür. Mamafih kendisine mensub olan bu mecmua-ı kavanin el-Vida {Veda} (Hintlilerce en kadim ve mukaddes bir kitab) dan sonra vaz’ olunmuştur. Bazıları müşabehat-ı esamiden dolayı bu Manu’nun Mısır’ın ilk hükümdarı olan bizzat Mena veya Miniyus {Minos} ve yahut Girit kralı ve vazı’-ı kanunu (Miniyus {Minos}) olduğuna zahib oluyorlar. (Mütercim-i Arabi)

²⁶ İstihdam olunan yani hizmetkar add idilen en aşağı tabaka-ı nasdır.

Bir de bir Sudra –efendisi kendisini azad itse bile- yine sınıf-ı hidmeden ayrılmaz çünkü anların itikadınca bir ademden mürtebit olduğu bir hal-ı tabiinin izalesine kimse muktedir değildir.

Baladaki mütalaadan sonra mezkur kavaninde fıkrat-ı atıye görülüyor;

“ Eğer bir Sudra bir Brahmana karşı adem-i itaat gösteriyorsa o sudrayı mutlak öldürmelidir. – Eğer tabaka-ı süfliyeden (yani Sudra sınıfından) biri dudyas²⁷ dan birine fahiş bir surette sebb ve şetm iderse o ademin cezası dilini koparmaktır. Çünkü anın dili Brahmanın kısm-ı esfelinden gelmiştir. –Eğer bunlardan (yani Sudralardan) biri bir Dudyas’ ın isim ve sıfatını istihzayı işrab ider bir surette zikr derse o ademin cezası on parmak uzunluğunda bir hançeri ateşte iyiden iyiye kızdırdıktan sonra ağzına sokmaktır. –Bir Sudra gaflet ve ihtiyatsızlıkla Brahmanın vezaifesine müteallık umurda nasihat ve va’za kıyam iderse hükümdar anın ağzına, kulaklarına kaynamış zeytun yağı akıtmalıdır.- Bir Brahman bir Sudradan bir şey sirkat ider ise (11) o Brahmandan ceza-yı nakdi alınır. Fakat bir Sudra bir Brahmandan bir şey sirkat ettiği takdirde Sudranın cezası ihraaktır.- Eğer bir Sudra kuzattan birinin darbına cüret idecek olursa o Sudra demir şişe şişlenerek sağ sağ ateşte kebab idilecektir. Bir brahman bu fi’li irtikab idecek olursa andan ceza-yı nakdi alınır.”

Brahman kavanince hizmete mecbur eşhas iki kısma taksim edilmiştir. Biri hizmetkaran diğeri kölelerdir. Pak işler hizmetkaranlara mahsustur. Pis ve murdar işler ise kölelere yükledilmiştir.

Üçüncü Fasıl: Asuriler ile Mîlel-i İraniyede İstirkak

Asuriler²⁸ tarihine atf-ı nazar idilse görülür ki eski asırlarda bu memlekette dahi kölelik pek ziyade şai’ ve kasırlar sırf cemal ve zinete mahsus olan cariye ve köleler ile dolu idi.

Fürs memleketine gelince – ki o zaman Asya’ nın malum olan hududuna kadar kesb-i vus’at itmiş idi.- Burada ümem-i muhtelifenin kısm-ı azamından maruf olan enva’-ı istirkak mevcut idi. Kölelerden çobanlar, zinet ve servet ve yesar levazımından

²⁷ (Dudyas) Hint’te üç sınıf-ı aliyi teşkil iden adamlara ıtlak olunur. Bunlarda (Brahman), (Keşatriyas), (Viziyas) dir.

²⁸ (Asur) un Fransızcası Assyrie dir. (Mürucu’z-Zeheb), (Muhtasaru’d-Düvel), (Tabakatu’l-Etibba) ve saire gibi müellefat-ı kadime-i Arabiyede (Asur) suretinde ʾܣܘܪ sa ile yazılıdır. Tevrat’ta teşdid-i şin ile (Aşur) suretinde varid olmuştur.

madud köleler o enva'-ı (12) cümlesindedir. Kürdistan'da Anatis²⁹ mabedinde ve Kapadosiya' da (Komana)³⁰ heykelinde bir takım köleler bulunurdu ki bunlar Hırafat ahalisinin icab ittirdiği habais-i kabiha ve münkereyi icra için ikame olunurlardı. Mamafih örf ve ıstılah saikasıyla bazı şehirlerde kölelerin istirahati için zamanlar tahsis olunurdu. Hatta kanun vaz idenler (13) köle sahiplerinin kendi köleleri hakkında zulm ve taaddilelerinin azalmasına çalışmışlardır. Herodot³¹ diyor ki “ bir Farisinin yalnız bir kabahat (14) için rakikini yani kölesini şedid ve zalimane bir ceza ile tedib eylemesi caiz değildir.” Fakat köle ceza-yı tedibine evvelce düçar olduğu bir kabahati tekrar irtikab iderse o za-

²⁹ Anatis bir ilahenin ismidir. (Anahid) ismile dahi maruftur. Lidyalılarla Ermenilerin ve Fürsün ma'budu idi. Bunların bazen Diyane (şikar ilahesi) bazen de Zühre (deniz köpüğünden tevellüd iden güzellik ilahesi) ne teşbih eyledikleri bu ilahenin Kürdistan' da her altı ayda bir kere yevm-i mahsusu olurdu ki kahinler (sınıf-ı ruhban) o gün anın timsaline (heykeline) zıfap yaparlar ve musellah oldukları halde etrafında raks eylerlerdi. Ahali dahi bu ayinde toplanarak o derece bir sürur-ı diniye müstağrak olurlardı ki artık o esnada perde-i ar ve haya büsbütün meydandan kalkarak herkes hiçbir kaide-i edeb ve terbiyeye riayet itmeyerek her türlü fevahiş ve münkeratı irtikab iderlerdi. Hatta bu ilahenin hüsn ü rızasını istihsal etmek üzere bakir kızları dahi takdim ve bu biçarelerin hıtk-ı ırz ve namuslarile güya ilaheye istihsal-ı takrib idilirdi. (Mütercim-i Arabi)

³⁰ (Komana) nın (şimdiki ismi Elbistan'dır.) İsm-i kadimi (Milas) olub el-yevm (Karasu) namıyla maruf olan nehrin etrafında vaki Kapadosiya kıtasının bir şehridir. Milas lafzı kara demektir. Kıt'a-ı mezkureye o zaman hükümdar sıfatıyla hükümran olan kahin 6000 rahibi havi bir mabette ikamet eylerdi. Bu kahin Kapadosya'daki kral hanedanından intihab olunurdu. Mezkur mabeddeki ilahe-i mabude Rumelilerin (Bilona {Bellona}) tesmiye ittikleri (ilahe'l-harb) ise de bunun Ermenilerin mabudu kadimi olan (Anatis) olması da muhtemeldir. (Kapadosiya) Asya-yı Suğranın kadim ve müstakil bir memleketi olub Kürdistan'ın cihet-i şarkiyesinde Suriye hududu üzerinde vakidir. (Mütercim-i Arabi)

³¹ Yunani bir müerrih şehir olub (Ebu't-Tarih) lakabıyla mulakkabdır. Kable'l-milad 484 senesinde tevellüd ve eyyam-ı şebabında Yunan ve Mısır ve Asya'ya seyahat iderek oralarda mukim olan akvamın adet ve ahlakına kesb-i vukuf ittikten sonra Yunanistan' a avdet itmiş ise de her tarafında zulm ve itisafın hükümferma olduğu görmekle ikamet idemeyerek (Samus) a gitmeğe mecbur olmuş ve fakat bir müddet sonra tekrar Yunanistan' a vatanına avdet eylemiştir. Herodot bu avdetinde i'lay-ı şan ve temin-i selamet vatanına büyük bir hizmet ifa ettiği halde vatandaşları tarafından takdir idilmediğinden naçar bir daha müfarakate mecbur olmuştur. Herodot tarihini yazmaya bu zamanlarda başlamıştır. Bu eserini ikmal ittikten sonra la'biyat-ı umumiyenin birinde halkın bir ictimagahında Yunanilere okumuş, eser büyük takdirlere nail olmuştur. Bir derece ki mükafat olmak üzere kendisine on vezne altın “54.000” Frank yani takriben 2.077 Mısır Lirası virilmiştir. Herodot bundan sonra İtalya'ya giderek münzeviyane kanaatkaranemrar-ı hayat itmiş ve 406 K M (Kable'l-Milad) senesinde yaşlı olduğu halde orada vefat eylemiştir. Müşarun ileyhin tarihi dokuz kitaptan müteşekkil olup mevzuunu Yunan ile Fürs ve Medye arasında vuku bulan muharebeler teşkil eyliyor. Mukaddimesinde Medyeliler Fürs ve Mısırlılar ve bir takım ümem-i saire tarihlerine dair beyan-ı mütalaat idilmiştir. Bu tarih basit bir tarzda muharrer olmakla beraber müerriha vasıl olan her rivayeti muhtevidir. Binaen aleyh birçok umur-ı garibe ve rivayat-ı harikadan hali değildir. Maahaza bugün tevarih-i selef içinden en muteber bir kitaptır. Herodot bu havariki zikrettiği sırada asar-ı menkuleden olduğunu ima eyliyor. Şair-i meşhur Omirus {Homeros}' un tercüme-i haline dair olan kitabın müellifi de Herodot'tur, dirlen. Fakat bu eser Herodot'un değildir. Pek ziyade kadimdir. Herodot'un zikr olunan tarihi Avrupa elsinisinin ekserine tercüme olunduğu gibi Arapça'ya da tercüme olunmuştur. Müşarun ileyhin kütüb-ü kadimede ismi “Hirodots {Herodot}” dur. (Mütercim-i Arabi)

man efendisi anı ya hayattan madum ider yahut tasavvur idebildiği enva'-ı azab ile cezalandırabilirdi.

Dördüncü Fasl: Çinlilerde İstirkak

İstirkakın bu memleketlerde zaman-ı zuhuru zülmat-ı ezman altında mesturdur. Fakat şurası muhakkaktır ki tarih-i miladiden birçok asırlar evvel menfaat-ı umumiyede müstahdim köleler mevcut olup şu kadar ki bunlar mahkumlar ile esirlerden müteşekkil idiler. Sonraları ise ahlak-ı ahali bu adetle ülfet kesb ittiğinden kölelik revaç bulmuştur. Köleler ya hariçten alınırdu yahut dahilden istihzar olunurdu. Nitekim devlet de böyle yapardı. Muharebelerde gasp olunan esir ve eşya büyük zabıtlara tevzi olunurdu. Yahut esmanı toplanarak hazine-i devlete tevdi' edilirdi. İşte hariçten köle tedariki devletçe bu suretle vaki olurdu. Dahilde ise fakr u zaruret sebebiyle kölelik hasıl olurdu. Çünkü birçok fukara ya kendi nefislerini ve yahut çocuklarını satmağa mecbur olurlardı. İşte böylece ahali dahi devlet gibi hem dahilden hem hariçten köle sahibi olurlardı.

İşte Çin'de birçok aileler böyle fakr-u zaruret seyyiesiyle esaret (15) boyunduruğu altına alınırdu. Bundan maada üseradan dahi mevki' dad-ı sittedde köleler az değildi.

Çin'de bir efendi kölesi hakkında tasarruf-ı mutlaka malik idi. İsteddiği anda satabildiği gibi çocukları satmağa dahi hak ve selahiyeti vardı.

Mamafih öyle zan olunur ki Çin memâlikinde köleler hakkında şedit ve zalimane muameleler icra olunmazdı. Çünkü kanun-ı memleket ve örf ve halak-ı ahali kölelere lütf ve merhamet ile mumaleye müsait idi. Kölelerin vikaye-i hayat ve şahsları hakkında İmparator Kovañün³² tarafından iki emirname sadır olmuştur. Bu iki emirname mürrüvetin son derecesini insaniyetin makam ve meratib-i ulyasını gösterir ibareleri mütezammındır. Bu emirnamelerde diniliyor ki:

“İnsan arz-u semada mevcut bulunan mahlukatın eşraf ve efdalıdır. Kim ki kölesini katl iderse ehfay-ı cürmü için bir tarik-i selamet bulamaz. Kim ki kölesini key'e yani ateş ile dağlamağa cür'et iderse muktazay-ı kanun üzere muhakeme olunur ve herhangi köle efendisi tarafından ateş ile dağlanırsa azatgan sırasına dahil olur.”

Şu fıkradan anlaşıldığına nazaran Çin'de köleler mahal-ı saireye nisbeten pek ziyade mazhar-ı lütf ve himaye idilir. Hatta bazıları yaver-i talî'a mazhar olarak efendilerinin yanında pek büyük bir mevki ihrazına muvaffak olurlardı. Bir derecede ki efendi-

³² Ba'de'l-milad 35 nci senede ber hayat bulunan Çin imparatorlarındandır.

lerinin medar-ı itimadı olurlardı. Bazıları da bir bab-ı maişet bularak bargıran-ı rikkiyetten kurtulabilirlerdi. (16) Binaenaleyh cevdet-i fetanet, selamet-i fikr, asalet-i re'y ile temyiz itmiş olan Çinlilerde istirkak az idi.

Beşinci Fasl: İbranilerde İstirkak

Ta eski zamanlarda bu millet içinde istirkak mevcut idi. Köleler medar-ı iştigalleri birden bire şod-ı rihle azimet ile icray-ı cenk ve cidal olan bu kavmin büyükleri yanında usul-ü servet, esbab-ı samandan oldukları gibi hayavanattan da farkları yoktu. Fakat nasıl ki bir at sahibi atına tahammülden fazla yük yükletmek, nasıl ki bir deveci devesini ma fevkettahammül yormak istemezse kezalik aklılı bir efendi hadden efsun ve takatındaz teklifat ile kölesini ezmezdi. Bununla beraber kölelerin daha bir takım hukuku vardı. Her köle her sene yedi hafta istirahatata nail olurdu. Bir efendi kendi kölesini zalıman ve bi rahmane darp ve rencide itmek caiz olmadığından eğer efendi kölesini döğerse nev'an şedid bir cezaya düşer olacağı gibi kölenin elini yahut diğer bir uzvunu veya dişini kat' ve kesr idecek olursa kezalik oldukça şedid bir cezaya giriftar olurdu. Bu halde dinilebilir ki İbraniler köleler hakkında kendi nefislerine ittikleri muamele gibi hüsn-ü muamele iderlerdi. Hatta bir efendinin cariyesine bir mevki-i mümtaz tahsis ederek zevce ittihaz ettiği de ale'l-ekser vaki olurdu. Bundan daha garibi (17) şu ki erkek bir köle bazen efendisinin kızı ile izdivaç itmesine mesağ virilirdi. Fakat o vakitte ki efendisinin evlad-ı zükuru olmaya. Bir de İbraniler ale'l-ekser cariyelerini odalık ittihaz iderlerdi.

Hülasa-ı kelim rakikler gerek İbranilerde gerek ümem-i saire-i mütecavire nezdinde lütf ve atıfete mazhar idi. Bir derece ki ne Yunanistan' da ne de Roma' da o lütf ve merhametin emsali müşahade idilmez, fazla olarak da Hazret-i Musa aleyhi 's-salam şeriatında: “köle cezaya müstehak olursa bu babda ki hükm mutlak hakimden sadır olmalıdır.” Nass varid olmuştur ki bu nass biçareler için efendilerinin zulm ve teaddilerine, heva ve heveslerinin tir-i takat ber endazanesine karşı bir siper-i ihtiyat ve merhamet teşkil eylemiştir³³. (18)

³³ Mütercim-i Arabi burada Tevrat' tan bir fıkra irad ediyor. Mezkur fıkrayı Tevrat' ın Türkçesinden bi'l-istinsah aynen nakl eyledik. Fıkra şudur: “bir İbrani köle satın aldığı anda altı sene hizmet idüb yedinci senede meccanen hür olarak çıksun. Eğer yalnız geldi ise yalnız çıkacak eğer zevcelü geldi ise zevcesi da hi annın ile beraber çıkacaktır. Eğer efendisi ana zevce virüb de mezkureden annın oğulları ya kızları oldu ise karı ile çocukları efendisinin olub o yalnız çıkacaktır. Ve lakin eğer köle açıktan açığa efendi ve zevcesi ve oğullarını severim azat olmak istemem dir ise ol vakt efendisi anı hakimlere (yahut Allah hükmüne) götürüb anı kapuya ve yahut sökeye yaklaştırsun ve efendisi annın kulağını bizla detsun ve o ana daime hizmet idecektir. Ve bir kimse kızını cariye olmak için sattıkda o kölelerin çıktığı gibi çıkmıyacaktır. Eğer

Altıncı Fasl: Yunanilerde İstirkak

İstirkak Yunanistan' ın her tarafında şayi' olduğu halde bu milletin medar-ı iftihar olarak zuhur iden bu kadar felasife-i Yunan' dan hiçbiri bunu çirkin adalete adab ve mekarim-i ahlaka muhalif görmiyerek hatta bi'n-nefs Aristo-sülalat-ı beşeriyenin ihtilafına ve beni ademin tenevvü'-i esnafına müsteniden- istirkakın sıhhatini meşruiyetini te'yid ve isbat itmiş ve rakikleri "ruhlı bir alet yahut hayata malik bir meta diye tarif³⁴ ittikden sonra nev'-i beşeri de " 1- hürler, 2- bi't-tabi rakik olanlar" diye iki kısma taksim eylemiştir.

Yunaniler, rakikleri birbirinden pek farklı iki kısma taksim iderlerdi. Birinci kısım; feth ve teshir ittikleri memalik sakinleridir ki bunlar kendi arazilerine tabi bir cüz gibi ma'dud idiler. İkinci kısım ise Dadüstat esirleri olup bunların üzerine efendilerinin hakk-ı siyadet-i mutlakaları vardı.

Esirlerin kısm-ı azamı şu ikinci kısımdan yani Dadüstat tarikile havza-ı temellüke dahil olanlardan müteşekkıl idi. Ancak gerek mübayaa ve gerek esaret tarikile pençe-i temellüke giren bir kadının efendisinin istifraşına (19) mümanaate hakkı yok idi. Mammafi bu gibi bir muhalatanın mahsulü olan çocukların hür oldukları musaddak idi. Lakin bu hal kendileri için mucib-i sükut-ı teveccüh ve itibar birle ki bir ayb add olurdu.

Yunanilerde istirkakın zuhuru korsanlık vasıtasıyla vuku bulmuştur. Yunan korsanları esir olarak satmak üzere kademzen oldukları sahillerin ahalisini kaparlardı. Bir müddet sonra Asya-yı Suğrada ki Yunan müstemellekatı esir Dadüstat için büyük büyük bazarlar hükmüne geçti. Hatta nefis-i Atina şehri bu bazarların en mühimi teşkil eyliyordu. Bir derecede ki şehir-i mezkure bu ticaretçe rekabet idebilen ancak Kıbrıs, Sissam hususan Sakız gibi en kadim beldeler idi. Bunların yani bu şehirlerin şu rekabete muvaffakiyetleri esir mevridlerine kurbiyetlerinden ileri geliyordu. Rivayete göre Sakız ahalisi esir ve cariye ticaretle en evvel iştiğal iden ademler imiş.

Yunanilerde esirler ya efendilerine hizmet iderler yahut kendi nefislerine iş görürlerdi. Fakat kendi nefislerine iş gördükleri takdirde efendilerine her gün için takdir

anı kendisine nişanlayan efendisinin nazarında nahoş görünür ise anın fidyesini kabul itsun. Ana gadr ittiği için anı enebi taifeye satmağa müktedir olmayacaktır."

³⁴ Une machine animée, une propriété vivante böyle bir tarifi ilm-i mantığın babası ve muhterii gibi addolunan bir ademden suduru hakikaten garibtir. Hususan tarif, aşikar olduğu üzere efradını cami ağıyarını mani değildir. (Mütercim-i Arabi)

idilen bir miktar-ı muayyen virmeğe mecbur idiler. Hatta zevahir-i ahvalden istidlal olunduğuna göre birçok Yunaniler vardı ki kaliteli esir iştira iderek icareye tahsis iderlerdi. Filhakika bu yol, bir malik istimaliyle istihlal-ı temettü için en müreccah suret en faideli bir yoldur.

Atina’da hanelerin hizmetini ifa idenler dahi esirler idi. Hanesinin hizmetini gördürmek için bir köleye malik olmaktan mahrumiyet derecesine varmış bir fakir, bir felekzedede yok idi. (20) Yunanilerce bir efendinin esiri üzerindeki hukukunun sair malik olduğu eşyaya olan hukukundan hiçbir suretle farkı yoktu. Bir efendi kölesini rehn de edebilirdi. Mamafih Yunanilerce İsparta müstesna olduğu halde – bir kölenin hali Romalılarca köleler hakkında reva görülen şiddet mertebesinde değildi. Müverrih Polonark diyor ki: “Orada (yani Roma memalikininde) bir hür hürlerin malik olabilecekleri hukuk hürriyetin en yüksek derecesinde bulunduğu gibi bir esir de esirlerin düşebilecekleri derekat-ı bî hukukunun müntehasında idi.”³⁵ Maahaza Yunanilerde bir efendi kölesini değnekle döğmek, değirmen taşını döndermekle cezalandırılabilirdi. Bundan maada adem-i itaat iden ve yahut bilad-ı barbariyeden³⁶ getirilen rakiklerin cephesi üzerine demirle dağ urulurdu. Ancak kölelerin hayat ve şahsları kanunun taht-ı himayesinde olub bir kölenin idamı hükm-ü kanuni sadır olmadıkça tecviz edilmezdi.

Atina’ da ribka-ı esaretten korunulmuş hürriyete nail olmuş köleler vardı. Fakat bunlar hukuk-ı vatanperveraneye malik değiller idi. İşgal ittikleri mevki oralarda ikamet iden garibanın işgal itmiş oldukları (21) mevkiden ziyade değildir. Efendilerinin mevalatına anlara karşı bir takım vezaiife mecbur idiler. Bundan maada bir sınıf-ı umumi köleler var idi ki hükümet bunları bazı işlerini gördürmek için satun alırdı. Bu sınıf kölelerin bir kısmı şehrin muhafaza ve hirasetinde müstahdem olarak ictimaat-ı umumiyede emn ve asayişin muhafazasına mecbur idi.

Birinci {Yedinci} Fasl: Romalılarda İstirkak

Ezmine-i kadimede esirlerin isti’badı yani kul ittihaz idilmesi yolunda evvelinin meluf oldukları adette bi’t-tab’ Romalılarca dahi tabiiyet edilmiştir. Ol emirde Roma’ da her türlü işler ahrardan mürekkeb amele tarafından görülürdü. Mebadi-i tarihte büyük

³⁵ İbarenin aslı şöyle idi: “ان الحر فيها كان اكثر الاحرار حرية و ان الرقيق اكثر الارقاء استرقاقا”

³⁶ Mile-i barbariyeden maksat Yunanın gayri olan bi'l-cümle akvamdır. Kezalik Romalılar dahi bu lafzı Roma’ da hukuk-ı vatanperveraneye malik olmayan bi'l-cümle ademlere itlak iderlerdi. Nitekim Araplarda dahi “acem” demek Arap olmayanların kaffesini şamildir. Bunun menşei isti’tar ile her milletin kendine çeşm-i iclal ve ikbar ile bakmasıdır. (Mütercim-i Arabi)

bir şöhret kazanan bu şehrin adamları şu suretle her türlü mezayayı merdane ve dilyarane ile mütehallık olmuş iken bi'l-ahare fütühat ve gazv-u bilad ile mülkün tevsii sebeble zinet ve alayış ve debdebeye inkiyad yüz gösterdiğinden evvelki hal yani hürlerin iş görmeleri büsbütün zeval pezir olmuş ve neticede eşraf ve eğniya köleleri zir-i dest-i temellüklerine alarak evvelen arazi sürmek ve ziraat itmek işlerinde ve bilahare sanaii ve mihanikiyat ameliyatında istihdam itmeğe başlamışlardır.

Roma' da kölelik süver-i meteaddide üzerine cari idi. Harb ve gazada mağlub olan akvam kul idildiği gibi kölelerden doğan çocuklar dahi esir olurlardı. Bundan maada kanun ve nizam-ı biladın bazı (22) mevadına çarpılarak ubudiyet altına sergerdan olanlardan mürekkeb bir sınıf köleler daha vardı.

Muhtac-ı izah değildir ki Romalılarca kölelik için en büyük vesile harb ve cidal idi. Binaberin-i beray-ı muharebe bir ordu bir cihete tevcih-i pay-ı azimet ittiği sıralarda esir tüccarının o ordu ile beraber gitmeleri adet hükmünde idi. Büyük bir galibiyet neticesinde binlerce esirin pek dun bir kıymetle furuht olduğu ekseriya vaki olurdu. Furuht itmek yahut her nev'-ı fuş ve fisk u fücuru irtikab eylemek üzere ötekinin berikinin çocuğu, zevcesi, kızı da sirkat olunurdu.

Mamafih Romalılarca bu ticaret hissiyat ve namusa münafi addolunurdu. Ancak yine bu bazar-ı ticaret pek ziyade revaciyab ve icra idenler de büyük bir servete nailiyetle kamyab idi. Bu cümleden olarak Çezar {Sezar} ve Ağustos {Agust} zamanında bulunan esir taciri Koraniyus büyük bir servet ve şöhrete malik idi.

Roma'da esir furuhtu mezdala vuku' bulduğu cihetle esirler herkesin görüp – velev ki müşteri olmasun- dokunabilmesi müyesser olacak bir mevkide yüksek bir taş üzerine durdurularak teşhir olunurdu. Bugünkü günde canbazların atlarda, kısıraklarda yaptıkları gibi o zamanlarda esir tüccarı esirlerin kusur ve uyubunu setr itmek üzere hileler tertip ittiklerinden müşteri iştirasına talib olduğu kölelerin çırpıplak kendisine gösterilmesini talep iderdi.

Talim ve terbiye görmüş esirler ile tiyatro oynamak için talim (23) görenler pek ziyade pahalı idi. Hele fisk u fücür tarik-i mekruhunda arzı ile sahibine büyük bir servet istihsaline sebep olan güzel kızların, kadınların kıymeti daha pek ziyade idi. Roma İmparatorluğu zamanında ise güzel, nazik kızlara malik olmak için büyük meblağlar sarfi ihtiyar olunurdu. Bu ise fesad-ı ahlak tezayid iderek kavaid-i edeb muhtal ve zinet ve sefahat haddinden efsun münteşir olduğu zamanlardadır.

Roma şehri köleleri sınıflara ayırmakta bilad-ı Yunan’a müşabih idi. Hem umumi hem hususi köleler vardı. Birinci sınıftan olan köleler hükümetin malı olup halleri ikinci sınıftan pek ziyade iyi idi. Mebani-i umumiyenin muhafaza ve hizmeti ve hakim ve kahinlere ifay-ı vazifede muavenet-i hizmetinden maada hapisane gardiyanlığı, cellatlık, merakıb-ı bahriyede taifelik hizmetleri bunlara muhavvel idi. Hususi kölelere gelince bunlar efendilerinin hanelerinde her türlü hizmeti ifaya mecbur olduklarından hem kapucu hem aşçı hem hariçten eve eşya taşımak için hizmetkar ve saire olurlardı.

Köleler kanun nazarında eşyadan bir şey hükmünde olduklarından bir kölenin ne aileye ne malikiyete ne de ahval-ı şahsiyeye tasarrufu olmazdı.

Mesrudat-ı salifeden anlaşıldığı üzere tevellüd-ü esbab-ı istirkaktan madud olduğu cihetle kanun bir efendiye kendi cariyesinden doğan çocukları esir ittihazına müsaade iderdi.

Kanunda mukarrer idi ki nikahtan maada ki hallerde bir çocuk doğduğu zaman validesi hangi halde ise çocuk da o hale tabi olur. Yani – esna-ı hamilde ne olursa olsun çocuğu doğurduğu (24) zaman esir ise çocuk dahi esir olur. Hür ise çocuğu dahi hürdür. Maahaza bu şiddet bilaahere tadil edilerek bir mevludun validesi esnay-ı haml³⁷ de nail-i hürriyet olmuş ise bu halin çocuğun hür tanılmasına kifayeti takarrür eylemiştir. (Y{J}üstinyanus) ün ahkamına bak)

Romalılarda kölelere mücazat tertib itmek hakkı efendilerin esirlerine olan malikiyet neticesi ad idildiğinden köleler şiddetle ve bazen emsali işidilmemiş bir mücazat ve haşiyane ve zalimane ile mücazat olunurdu. En hafif mücazat ayakları elleri ağır bukağılar kelepçeler içinde olduğu her nev’ işkencelere maruz buldukları halde arazi sürüp ekmekte istihdamları idi. Kamçı ile mücazat şiddet ve kasvetin müntehasında idi. Bir derecede ki ekseriya kölelerin helakini mucib olurdu. Ellerinden asarak ayaklarına ağır şeyler bağlamak da kölelerin düşar oldukları mücazatların cümlesinden idi.

İşte bu biçareler böyle enva’-ı azaba, felakete düşar idile idile nihayet kanun vazı’larının cidden nazar-ı şefkat ve merhameti celb itmişlerdir. Binaenaleyh bunlar hakkında hüsn-ü muamele icra edilerek lütf ve riayete mazhar olmalarına dair ahkam tedvinine lüzum görülmüş ve bu babta vaz’ olunan ilk kanun “Petroniya” kanunu olmuştur. Mezkur kanunda kölelerin yırtıcı hayvanat ile pençeleşmeleri men’ edilmiş ise de şayet

³⁷ Esnay-ı viladette hürriyete malik değilse bile hürriyete malik olmak, sonra mahrum olmak tekrar nail olmak ve hakeza anlarca “yani Romalılarca” kanunları iktizası üzere kesiru’l-vuku’ idi. (Mütercim-i Arabi)

bir köle bu gibi bir cezaya kesb-i istihkak iderse hakim tarafından muvafakat idilmek üzere (25) icrasına yine cevaz virilmiştir. Hakk-ı hayat ve memat tesmiye olunan ve hukuk şinas “Çayus”³⁸ hukuk-ı ümem ve milelden add idilen mesele üzerine müesses olarak “Antonyan”³⁹ bir emirname ısdar iderek mevadı cümlesinden “bir efendi kendi kölesini bila hakk katl iderse mal-ı diğer olan bir köleyi katletmiş add olunur⁴⁰.” demiştir. Bunda köle sahiplerinin kölelere sui muamelede bulunmaları da men’ idilmiştir. Bundan sonra “Kaloriyus” tarafından neşr olunan bir emirnamede “bir efendi kölesini katl iderse cinayet-i katl mürtekibi add olunur.” dinilmiştir.

İkinci Bab: Kurun-ı Vustada İstirkak

Akvam-ı Barbariye⁴¹ kanunları Romalıların kavanine müşabihtir. Çünkü (26) köleleri adi bir şey hatta at, öküz ve sair hayvanat-ı ehliye mertebesinde telakki itmektedir.

³⁸ Roma hukuk şinasından olan bu zat ikinci asr-ı miladide yetmişmiştir. Mukarrarat hakkında bir kitabı vardır. (Mütercim-i Arabi)

³⁹ Taki lakabıyla mulakkab olan bu zat Romalı bir imparator olub 138 senesinden 161 senesine kadar hakkaniyet ve itidal ile icray-ı hükümet eylemiştir. İmparator “emr, hükm” manasında olan Latince bir lafızdan müştaktır. Vaktile her ordu kumandanı ve bahusus galebe ve intisara nail olan kumandanlar asker tarafından bu kelime talkib idildiği halde bilaahere Romalılar 708 K. {kablel} M. {milad} senesinde malik olduğu saltanat-ı mutlakaya delil olmak üzere Çezar (Sezar) (Yoliyus) bunu ıtlak itmişlerdir. Bu lafz el-veyvm büyük memleketler rüesasına ıtlak olunur. (Mütercim-i Arabi)

⁴⁰ Yani idam veya nefy ile mücazat olunur. (Mütercim-i Arabi)

⁴¹ Bu bahiste zikrolunan akvam vaktile esbab-ı gayr-ı malumeden dolayı Roma memalikini def’at ile garet iden akvam-ı mahsusedir. Bu babda mühim tafsilat virelim: Bu akvam üç büyük cinsten müteşekkildir: Cermen yahut Töton, Siklebi yahut Sermani, Siti yahut Sekiti cinsleri bu ecnas namı altında birçok kabail ve aşair vardır ki kabil-i tadat değildir. Bunlardan Alen Alains milleti istirkak bilmezdi. Cümle efradı hür oğlu hür idi. Düşmanın kafatasıyla bira, su, süt şarap içmek akvam-ı mezkurenin cümle-i adatındandı. Bir muzafferiyete nail oldukları sıralarda birçok feza’i irtikab iderlerdi. Mağlub oldukları sırada ise birbirine düşman kesilirler. Yek diğerini iple bağlayarak mahv iderlerdi. Çünkü anlarca mevt, mağlubiyetten, terk-i hayat irtikab-ı denaiden evladır. Kadınları dahi hengame-i mağlubiyette kılıç ve baltalar ile silahlanarak dost düşman tefrik itmeksizin korkunç sayhalarla hücum ve kocalarını korkak oldukları için ve Romalıyı düşman olduğu için bi mehaba katl iderlerdi. Öyle bir cüretle ki çıplak elleri ile o keskin düşman kılıçlarını tutarak, kalkanlarını alarak ölünceye kadar uğraşırlardı. Saçları perişan cisimleri hun alud, siyah elbise labis oldukları halde muharebe arabalarına rakiben zevcelerini, kardeşlerini, babalarını öldürdükten çocuklarını boğduktan, cümlesini de atların na’lı altına attıktan sonra kılıç ile hayatlarına hatime virüb anlara iltihak ittikleri pek çok görülmüştür. Hatta kadınlardan biri çocuğunu kucağında salb ve idam ittikten sonra arabası üzerine kendi kendini salb eylemiştir. Akvam-ı mezkureden her hangisi olursa olsun mağlub olursa en evvel aradığı şey kendi kendini salb itmek için bir ağaca rast gelmesi idi. Şayet ağaç bulamazsa bir tarafı düğümlemiş bir ipi boynuna geçirerek ve diğer ucunu öküzlerinin ayak ve boyunlarına bağlayarak ıtlaf-ı nefis iderdi. Akvam-ı mezkurenin bazıları hiçbir din ve diyanetle mütedeyyin olmadığı halde kaza ve kadere kani idiler. Bazıları yere dikmiş oldukları bir kılıca, bazıları da Dis “Ebu’l-leyl” {Gece babası}namında bir ilaha perestiş iderek ana takarrüb ve celb-ı rızası için ihtiyar ve müsinn olan adamları kurban keserlerdi. Kölelik “balada zikrolunan Alen milletinden başka” bunların cümlesi nezdinde maruf idi. Terekeyi bütün evlada mütesaviyen taksim iderlerdi. Daha doğrusu en

Bir efendi malik olduğu zi kıymet şeylerde nasıl icray-ı tasarruf idebilirse kölesi hakkında dahi öylece icray-ı muameleye kanunları müsait idi. Hatta bir efendi kendi kölesini öldürebilirdi. Çünkü köle o efendinin temellük ittiği eşyadan “fürü’dan” madud idi. (27)

Birinci Fasl: Galyalılarda İstirkak

Galyalılarda Çiçeron asrında araziyi hiraset ve felahat ihtikar ve mezelleti küçüklüğü muceb-i imalden ad didildiği cihetle hars-ı arazi, ziraat, hasad hizmetleriyle mükellef olanlar köleler idi.

İkinci Fasl: Cermenyalılarda İstirkak

Müverrih (Tasiyus) ‘un rivayetine göre bu kavm kumar oyununa fevka’l-had münhemim idiler. Hatta bazı meluf-ı kumar olanlar ekseriya hadd-ı makulü tecavüz iderek zevceleri çocukları hatta hürriyet-i şahsiyeleri üzerine mekamere iderlerdi. (28)

Gerek şira ve gerek miras suretile Almanların zir-i tahakkümünde bulunan rakiklere gelince bunlar hane hizmetile mükellef değillerdi. Her biri kendisine mahsus bir haneye malik olup istediği surette idare ider ve fakat efendisine sanki me’cur gibi bir miktar buğdayı veya mevaşi ve yahut elbise virir idi. Cermanlarda istirkak bundan ibaretti.

Üçüncü Fasl: Efrencede İstirkak

Efrence’ de istirkak, şiddetin zulmün son derecesinde idi. Salik⁴² Kanunu evvel emirde esirler ile hürlerin arasında birçok mevani’ ve havaciz-i kaviye teşkil eylemiş ve bu iki sınıf arasında izdivacı katiyen gayr-i caiz bir hale getirmişdi. Çünkü bu kanunda: “Ahaliden biri ecnebi bir esire ile tezevvüc iderse köle olur.” Varid olduğu gibi köle ile tezevvüc iden hür bir kadın dahi rikkiyete düşerek aynı ceza görürdü. (29)

son çocuk yani küçük çocuk terekeden daha ziyade hissedar olur idi. Çünkü kardaşlarından küçük bulunmasıyla daha zayıf iktisab-ı rızka kuvvet ve iktidarı daha kalil add olunurdu. (Mütercim-i Arabi)

⁴² Loi Salique Fransa Kanunlarındandır. Kadınların kürsiy-i kraliyete kuûdunu men’ ider. Evvel emirde Eyaleti Eydie nisaya düşmekten muhafaza için efradın emlakine tahsis idilmiş ise de bilahare krallık ve rasetine dahi sirayet eylemiştir. Bu sirayet birinci defa olarak 1316 senesinde Hotinli Louis’in vefatından sonra vuku’ bulmuş ve bundan sonra kurun-ı vesetada Fransa için kavanin-i esasiyeden add olunmuştur. Bu kanunname 400 maddeyi havi olup ekseriya sirkat, ikrah cerh, katl gibi cünh ve cinayat hakkında mütalaatı havidir.

Dördüncü Fasl: Vizigotlarda İstirkak⁴³

Bu kavimdeki kavanin, akvam-ı selefte nisbet kabul itmez derecede şedid ve barbaranedir. Kanunlarında diniliyor ki: “Hür olan kadın kendi kölesile izdivac iderse her ikisi sağ oldukları halde ihrak ile ceza görürler.” Fakat kadın o köleye malik değil ise o halde nikahları fesh olunur ve her biri değnek cezasına düşar idilir. Bununla beraber anlar nezdinde rakik ve hayatı efendisinin istediği yolda suret-i mutlakada yed-i tasarrufunda olmayub bir kölenin idamına ancak hakim hükm idebilirdi. Fakat köle idama layık görülür ise hakim tarafından idamına hükm verildikten sonra efendisine teslim olunur. Efendisi de istediği gibi yapardı.

Beşinci Fasl: Ostrogot ve Lombardiyalılarda İstirkak

Bu iki kavimde esirler hakkında pek şedid nizamât vaz’ olunmuş idi ki herhangi kadın bir köle ile tezevvüc idecek olsa idi idam ile mücazat olunurdu. (30)

Altıncı Fasl: Anglo Saksonlarda İstirkak

Bunlar sair akvamda olduğu gibi esirleri iki büyük kısma taksim iderlerdi: Bunlar ya menkulat yahut akarata şebih idi. Evvelki sınıftan olanların furuhtu caiz idi. İkinciler ise hiraset ve ziraatle mükellef oldukları araziden ayrılmazlardı. Bu kavmin inkıraz-ı hükümetinden biraz zaman evvel kölelerin kendilerine mahsus olarak re’sülmala malik olmaları caiz görüldüğünden köleler serbestiye malik olmak için efendilerine virilmesi iktiza iden meblağın istihsaliyle uğraşırlardı.

Diyanat-ı Nasraniye’deki istirkak hakkında dördüncü babda malumat virilecektir.

Üçüncü Bab: Usur-ı Ahirede İstirkak

Usur-i ahiredeki istirkakı nazar-ı dikkate alırsak memalik-i ecnebide zencilerin istirkakını şahs-ı müstahdem nokta-ı nazarından Romalılarda ki isti’bada müşabih ve fakat asl ve menşe’ce cidden muhalif görürüz. Şöyle ki müsta’mirat ihdası arazi ile anı hiraset iden ahalisinin istimlakini müeddi olmadı. Bilakis keşf olunan arazinin zabt ve istimlakinden sonra ahalisi (31) dağıtıldı veyahut munkarız oldu. O halde bu gibi arazi

⁴³ Got kavmi fürudan olub Cermaniya’da eski bir kavimdir. Endülüse dahi gelmiştir. İbn Haldun ve sair müverrihin-i İslam tarafından zikr olunmuştur. (Mütercim-i Arabi)

içün ahaliye ihtiyac-ı mübrem vardı ki bu maksadın istihsali için zencilerin ahz ve celbinden başka bir çare bulunmamıştır.

Karalar Kanunu

Bu isim her memlekette istirkak hakkında tedvin idilen kavaid ve usulün mecmuuna ıtlak olunur.

Bilcümle Fransa müstemlekatında bulunan esirler ile azad idilenlerin ahvalini tanzim hakkında 17 Mart sene 1685 de sadır olan bir tahriratta levn-i esved sahibi olan azadelerin hakk-ı medeni ve siyasiye malikiyetleri takarrür eyleyüb azad itmekle dahi azad olan için ikinci bir doğuş itibar idilmiştir. Fakat meclis-i kavanin bu usul dairesinde hareketle aklen maksut olan netayici istihsale teşebbüs eylediği hengamda pek şiddetli suubetlere kavi muarazalara düşar olmuştur. Çünkü karalar kanununun mevad-ı şedidesinden ve ahkam-ı zalimesinden başka hiçbir hükmü geçmiyordu. Üsera ashabının hasr-ı tasarruflarıyla memlüklerine karşı bazı hukuk tahmil iden mevadı ise ke en lem yekün hükmünde metruk ve mühmel idi.

Zenciler eğer cüzi bir kabahatle efendilerine veyahut hürlere taaddi veyahut en küçük bir sirkati irtikab itseler idam yahut ale'l-ekal cezay-ı bedeni “yani darb ve saire gibi” ile mücazat görülür. Bu ise (32) mezkur kanunun- daha şedidi tasavvur idilmez derecede- bir şiddeti havi olduğuna mukni’ bir delildir. Efendilerinden kaçan köleler hakkında mevzu olan enva-ı azabı insan okursa vücudunun ürpermemesi kabil değildir. Bunların birinci ve ikinci defalarda ki cezaları kulak kesmek, mahmuzla urmak, kızdırılmış demir ile dağlamak ve üçüncüsü idamdır.

Şiddeti ne dereceye baliğ olursa olsun bu kanun- mukabele idecek olursak- İngilizlerin müstemlekatı kanunundan geri kalmaz. Jamayik ve İndicava müstemlekatında taht-ı karara alınan mevaddan: “bir köle efendisinden firar ittiğinde müddet-i firarı altı aydan ziyade mümteda olursa cezası idamdır.”

1685 senesi Martında sadır olan tahriratın en fena ahkamından: “Köle sahibi veyahut reisi köleler hakkında -katl cinayeti olsa bile- herhangi bir cinayeti irtikab iderse hakimlerin ahval-ı beraata müraatta hür ve serbest olub gıyaben müttehem olanları – istihsal-ı afva ihtiyaç kalmaksızın- teberriyeye selahiyeti vardır.

Hilyar du Pertui (Sen Dominik müstemlekatı hakkındaki mülâhazatında ⁴⁴) diyor ki:

“1865 senesinde sadır olan emirnamede zincirlerle bağlanmak yahut değnekle darb olunmak ölünceye kadar dayak atılmak, bir suret-i istibdadkarane ve zalimane yakılmak yüzünden her gün vaki olan köle (33) ihlakini men idemiyor. Bütün bu efal-ı vahşiyane müstemlekatta irtikab idiliyorda buna karşı mümanaat iden bulunmuyor. Hatta bütün beyaz renkli adamlar kara renkli olanlara pek kaba ve şedid muamelede buldukları halde bu yüzden hiç mesul olmuyorlar. Bir rakik mutazarrır olursa bu zarara bakmamak da hakimlerce adet olmuştur. Meğer ki bu zarar, düçar-ı eziyet olan rakikin kıymetini tenkis ide!”

Müstemlekat cemiyetleri her zaman şu kaideyi teyid eylemişlerdir. Erbab-ı hukukun köle ile efendisi arasında tatbik-i kavanine yeltenmeleri caiz değildir. Beyaz renkli olmayan hürler, vezaif-i nüfuz ve itibardan mahrum idilir.

Hatta kara kanunun te’vil mevadında ilerüye gidilmenin menine dair hükümet nezaretleri tarafından mütenevvi emirnameler sadır olmuştur. Bu cümleden sadır olan bir emirname: Damarında esir kanı bulunan bir kadın ile bir sahip nesebin tezevvücü nisbetini müsbit evrakın taharrisini men ider. Bu gibi adamlar müstemlekatta hiçbir vazifeye layık görülmeden maada beyaz renkli adamlardan da dun add olunurlardı.

Gıda-yı mearifle perverşiyab olmak için levn sahibi yani ırk-ı ebyazdan olmayan adamların Fransa’ ya gelmeleri hakkında memnuiyet vardı. Hatta buna dair kanunda sarahaten diniliyor ki:

“Her ne mertebede bulunursa bulunsun cins-i esvede mürtebit olan mezellet ve ihtikarın adem-i tehvin ve tahfifi hüsn-ü idaresinin cümle-i (34) müktezeyatındandır. Kral hazretleri, levn sahibi olanlar ile bunların zürriyetlerinin cins-i ebyaza mahsus olan müzeyaddan ilelebed mahrumiyetlerine dair olan hükm-ü itibariyi ibka itmek fikrinde dir. Kanun-ı Sani sene 1767.

Bu hep on sekizinci asrın evahirinde Fransızların büyük şurişine yakın zamanda cari idi. Kara Kanunun mevadı hükümet merkezinden yahut müstemlekatındaki idarelerden sadır olan ahkam ile günden güne tezayüd eyliyordu. Fakat bunların kısm-ı aza-

⁴⁴ Dominik Cumhuriyeti’ nin makarr-ı idaresidir. Hayiti ceziresinin bir kısmıdır. Antil cezairesinin en büyüğüdür.

mı balada gördüğümüz gibi rakiklerin ıslah haliyle mevkiini tahsin ve ıslah eylemek için sadır olunmuyordu.

Kanun-ı mezkur Fransa müstemlekati ile o müstemlekata ilhak olunan cihetlerde ısdar idilen hükümlerin teyidi ile yeniden kaleme alınan nizamata için esas olmuştur. Fakat vakta ki Fransa’ da 1848 senesi Şubatında iğtişâş-ı kebir zuhur eyledi. İstirkakın yeniden iptaline sebep oldu. Fransa bununla iftihar eylese sezadır.

Kara Kanunları dimekle dahi maruf ve müttefike-i Amerika’ nın cenub memleketlerinde köle ve ashab-ı elvana mahsus olan kavanin-i kadimeye gelince; bunlar nefret idilecek tevki ürpertecek derecede şiddetli ve zalimane ahkamı muhtevi idiler. Memalik-i mezkurenin Luyiziyana, ve Karolina ve daha bazı vilayetlerinde cari olan nizamatta; “Bir efendi kölesi hakkında tasarruf-ı mutlaka maliktir.” fıkrası sarahaten varid olmuştur. O halde bir efendi kölesini fûruht idebildiği gibi icara, rehn, haps da idebilirdi. (35) Bundan maada kumaraya vaz’ itmek ve saire gibi daha pek çok ahvalde istimal iderdi. Köle ilelebed ubudiyet altında mahkum addedildiği cihetle efendisine ve efendisinin ailesine fevkalade bir ihtiram, bir itaat ve inkiyada mecbur idi. (Luyiziyana Vilayetinin kara kanununa müracaat)

İnsanın malik olduğu hukuk-ı tabiiye cümlesinden olarak kendi şahsına karşı vuku bulan taarruzata müdahale etmek hakkına gelince; zenciler –Cenub-i Karolina vilayetinin kara kanunu hükmü mucebince- andan mahrum idiler.

Kölenin izinsiz bir yere gidüb gelmesi caiz değildi. Her şartı havi bir izinname-i resmiye nail olmayınca dahi bir köle bulunduğu ekin tarlasından dışarı çıkamazdı. Fakat bu izin kendisi için bir bela olurdu. Çünkü turuk-ı umumiyeden birinde yediden ziyade köle bir yerde bulunursa kanuna muhalif hareket itmiş olduklarına hükm olunurdu. Binaenaleyh cins-i ebyazdan oradan mürur idecek ilk kimsenin o tecemmü’ iden köleleri ahz u girift iderek her birine yigirmi değnek urmağa hak ve selahiyeti vardı. Köle insan değil eşyadan bir şey add olduğundan anı bir yerden diğer yere nakl idenler gaib olmasından veyahut düçar olacağı avarızdan – Nasıl malda zarar veya bir çuval metada telef vuku’ bulursa – mesul addolunurdu.

Kanunun ahkam-ı sarihasından biri dahi: “Kölelerin nefis ve ruhları yoktur. Fetanet ve zekadan dahi hissedar değildirlen. Hayat ancak kollarında bulunur.”

Maruzat-ı salifeden anlaşılır ki bir zenci için hürriyet bilküllüye (36) mefkud idi. Fakat buna mukabil mesuliyeti pek büyüktü. Köle kendi hukukuna müteallık hususatta

eşyadan bir şey hükmünde madud olduğu halde üzerine mefruz olan vezaife müteallık hususatta ademiyet ve beşeriyet sıfat ve itibarına nail olduğundan hürriyeti değnek veya mevt cezasını icab ittirdikçe herkes anı hür add iderdi. Nizamât-ı mahalliye ile efendinin meşiyet ve iradesi köle üzerine bir çok vezaif ve umur tahmil ettiği gibi isyan iden kölelerin en şedid mücazat ile tedibleri reva görülürdü.

Cins-i ebyaz tarafından vukuu cinayet itibar olunan efal siyah köleler için dahi cinayattan madud idi. Fakat aksi yani ırk-ı esvedden vukuu cinayet itibar olunan ef'al, beyazlar için bir fi'l-i cinai olmazdı. Benabirin zenci birçok cünha ve cinayattan dolayı düçar-ı ceza olurdu ki o gibi bir fi'l beyazlar tarafından ika idilecek olursa cezaya düçar olmazlardı. Bu ise mücerred levnin ihtilafından neş'et eyliyordu. Binaenaleyh enva'-ı mücazat cins-i ebyaz ve esvede göre ciddi bir surette muhtelif idi. Adi kanun, efendisini yahut hanımını yahut efendisinin çocuğunu darb veya cerh iden veyahut ırk-ı ebyazdan birinin bir uzvunu tatil veyahut üçüncü defa olarak darb eyleyen yahut livay-ı isyan kaldıran veyahut bunlara müşabih ceraime ictisar eyleyen bir zencinin idamını ve izn almaksızın bir yere gittiği halde tutulan veyahut bir sebepten dolayı efendisini gadaba getiren zencinin değnek ile döğülmesini emri derdi.

(37) Cenubi vilayet-i muhtelifede azad olanlar dahi kendi haklarında kaleme alınmış olan kavanin ve nizamatin şiddeti altında eziliyorlardı. Oralarda istirkak iptal olunmadan utekanın şهادeti mesmu' değildi. Ama şهادet kendileri gibi azatlar veyahut esirlere müteallık ise kabul olunurdu. Bununla beraber bunlara kanunda musarrah olan yemini tahlif ittirmek caiz görülmezdi. Çünkü bu yemin esirlerin ağızlarına girüb de telvis idilmek derecesinden yüksek, şerefli add olunurdu. Silah taşımağa dahi hakları olmadığından buna muhalif harekette bulunan azatlar değnek cezasına düçar idilirlerdi. Balada zikri geçen kanunun cümle ahkamından olmak üzere bu gibi adamlar kendi vücutlarını kaba ve aşığ kumaştan maada elbise ile setr itmeleri caiz değildi. Ta ki kürek cezasına mahkum olanlar gibi kendilerini ta uzaktan görenler ne olduklarını anlasunlar diye yani bu elbise o sınıf adamların bir alamet-i mahsusası idi. Bir de cins-i ebyazdan olmayanlardan biri cins-i ebyazdan bir kimseye sebb veya anı darb iderse habs ve cezay-ı nakdi tediyesine mahkum olurdu. Eğer kendisine ırk-ı ebyazdan biri evvel urub da nefsini müdafaa itmek üzere o beyazı ez kaza öldürür ise cinayat-ı katli mürtekib ad didilerek icab iden cezaya giriftar olurdu. Mezkur kanun bu kadar mevadı ihtiva ile iktifa itmiyordu. ırk-ı ebyazdan olmayanların bir yerden diğer yere gitmesine de cevaz virmezdi. Bu halde mürur tezkeresini istemekten bunlar mahrum idiler. Mahza renklerinden dolayı her yerde medar-ı iştibah ve calib-i nazar-ı dikkat olurlardı. Çünkü renkleri

kendilerini (38) esir makamına telakki ittirirdi. O halde cins-i ebyaz tarafından habs ve ihanete maruz olmaktan azade kalmaları için tavattun ittikleri yerden harice çıkmaları caiz görülmezdi. Çünkü hariçte cins-i ebyaz tarafından tutularak esir diye fûruht olunabilirdi.

1859 senesi esnasında cemahir-i müttefika-ı Amerika’ da Arkansas vilayetinde Meclis-i Kavanin tarafından levn-i ebyazdan bulunmayanların memlekette nefilerine dair bir nizamname vaz’ ve neşr olunmuştu. Bundan sonra hükümet 1860 senesi Kanun-ı Sani’ sinden ol terk-i memlekete muvaffak olamayan bu münfileri ahz u girift iderek mezar-ı umumiye de esir diye fûruht eyledi. Bu hal Misuri ve Luiziyana ve sair bazı vilayatta dahi aynen vaki oldu.

İstirkakın iptaline çalışarak lüzum-ı ilğası hakkında bağırarlara gelince bunlar kara kanunun mevadı hükmünce her taraftan ma’yub sezavar ihtikar oldukları gibi bir esiri veya müteaddid esirleri heyecana veya efendisine adem-i itaate teşvik idenler – suret-i teşvik şifahen olsun, tahriren olsun her ne suretle olursa olsun – idam olunurdu. Zenci azadeler içinde halden adem-i hoşnudu veyahut esirlere virilen emirlere adem-i imtisali intac idecek surette bir gazete veya risale veya bir varaka neşr idenlerin cezaları idam veyahut müebbeden kürek idi. Hür zencilerin veyahut zenci esirlerin kalblerinde gayz ve nefreti uyandıracak bir sözü söyleyen veya işaret iden veya harekette bulunan adamların cezası da ya idam veya beş seneden yigirmibir seneye kadar kürek, hükümetin arazisine istirkak hakkında ta’n ve teşni’i havi ceraid veya varaka veya kitab idhal (39) idenler cezası da kezalik öyle idi.

İşte karar kanununda tedvin idilen mevadın başlıcaları balada zikr olunanlardır. Bu mevadın ahkamı memalik-i müttefike-i Amerika’ yı düçar-ı harab iden o malum muharebe-i dahiliyeden evvel cari idi. 1862 de başlayan bu muharebe esirler hakkında nizamata vaz’ idenlerin hatırlarında cevelan iden efkar-ı zalimaneyi bize vazih surette irae idiyor. Fakat zenciler hürriyete malikiyet gibi bu muharebenin neticesinde büyük bir ganimet ve nimet kazandılar.

Dördüncü Bab: Nasraniyette İstirkak

Hristiyanlık istirkakın ilğasına veyahut şiddetinin tehvin ve tahfifine muvafık olabildi mi? Filhakika İncil’ de varid olmuş ki; bilcümle halk yekdiğerini kardaş bilmeli, söylemeli. Lakin esirlik aleyhinde olarak İncil’ de bir nass-ı sarih varid olmamıştır. Hazret-i İsa (aleyhi selam) ‘ ın bahsine girişmediği bu cihet kendisinden sonra Havariyun

tarafından dahi medar-ı bahs idilmemiştir. Binaen aleyh milel-i Hristiyanıye içinde istirkakin tahrimini iddia ider hiçbir millet bulamazsın. Bu milel-i muhtelif-i Hristiyanıye-den tevellüd iden Yunan (Roma) Katolik, Protestan kiliselirinde dahi hal böyle idi. (40) Havariyundan Pavlos⁴⁵, Efeslilere⁴⁶ gönderdiği bir mektupta Hazret-i İsa' ya nasıl itaat idiliyorsa efendilerine dahi öylece (41) itaat itmelerini esirlere tavsiye ettiği gibi Timoteos' a⁴⁷ gönderdiği diğer bir risalede dahi efendilerini her türlü tazim ve tebcile layık görmelerini tavsiye etmiştir. Muşarun ileyh yine mezkur risalede efendileri Hristiyan olan esirlerin efendilerine hüsn-ü hizmet itmelerini tavsiye ettikten sonra İsa' nın tealim-i mukaddesesi de ancak bundan ibaret olduğu, bu tealimin takvaya mutabık bulunduğunu söylemiş ve bunun gayrini talim idenleri tecebbür ve cehaletle tavsif eylemiştir. Ma-

⁴⁵ Bu zat tarih-i miladinin ikinci senesinde İsrailî ebeveynden Tarsus' ta doğmuştur. Tarsus şehri vaktile Roma' ya tabi idi. (Pavlos) ' un asıl ismi Şavel idi. Evvel emirde Hristiyan olanların şedid düşmanı iken bir rüya görmesiyle halinde tebeddül hasıl olmuş ve bu halde Hristiyanlığı kabul iderek düşmanı olduğu mahvına çalıştığı dinin neşri emrinde en fedakar bir da'iy-i din kesilmiştir. Asya' da Yunan cezairinde neşri-i din ittikten sonra 58 senesinde Kudüs' e avdet etmiştir. Yahudiler kendisini hiç sevmiyorlardı. Bunların ezasından kurtulmak üzere hakkında besledikleri buğz ve adavetin takliline çalışması, bazı dostları tarafından Pavlos' a nasihat edilmesine ve Hristiyanlık şeriat-ı Museviyeyi muhafaza itmiş bulunmasına binaen Pavlos Musevilerin bir mabedine giderek Lavilerin şeriatında varid olan merasim-i tathiri icraya başladı. Pavlos tarafından düşmanlarına bir cemile olmak üzere ihtiyar olunan şu hareket-i muma ileyhın anların eline düşmesine sebep olmuştur. Yahudiler derhal kendisini tutarak diyanetlerini tahkire teşebbüs ettiği töhmetiyle eza itmek istemişler ise de Roma askeri tarafından kurtarılmıştır. Fakat Roma Devleti tarafından Yahudiye valisi bulunan Feliks Musevileri hoşnud etmek üzere kendisini Kayseriye' de hapse atmıştır. Bundan sonra li-ecli'l-muhakeme Roma'ya gönderildi. Bazılarının rivayetine göre Pavlos ölünceye kadar Roma' da kalmıştır. Fakat müraccah söze bakılırsa muma ileyh Roma' da muhakeme olunarak bu meselede beraati sabit olmuştur. Lakin tekrar ikinci defa olarak tutulmuş ve bu defa Roma İmparatorunun gazabına düçar olduğundan idam ile mahkum olmuştur. (Mütercim-i Arabi)

⁴⁶ Asya-yı suğrada vaki kadim Efes şehrinin sekinesidir. Bu şehir dünyanın acaib-i seb'inden madud olan Diyana heykelini havi olmağla meşhur idi. Bu heykeli mahzan kesb-i şöhet etmek üzere İrastratos {Herrostratus} namında bir adam İskender' in doğduğu gice ihrak eylemiştir. Şimdiki halde orası harabedir. Bir cüzünde Ayasuluk şehri vakidir. Eski şehir birçok ümem ve düvel tarafından işgal idildiği gibi birçok meşahir şuara, felasife, musavvirin, nakkaşın yetiştirmiştir. İçinde bir kilise inşa olunmuştur ki ilk kiliselerden add olunur. Bu kilisede riyaset Yuhanna elinde idi. Hatta bazıları (Ayasuluk) kelimesinin aslı (aziz lahuti) manasında bulunan ve Yuhanna' nın lakabı olan (İçyus Şuyulocus) dan yani şu iki lafz-ı Yunaniden gelmiş olduğunu iddia etmiştir. Mezkur kilisede hayli cemiyat-ı Hristiyanıye bazı umur-ı diniyeyi müzakere etmek üzere ictima etmiştir. Pavlos' un bu şehir ahalisine hitaben gönderdiği risaleye gelince ale'l-esah bunu yazdığıında Roma' da esir idi. Bu risale altı babı muhtevi olub talimi ve ameli olmak üzere iki büyük kısma munkasımdır. Bu babda daha ziyade malumat almak isteyenler mezkur risaleyi okumalıdır. (Mütercim-i Arabi)

⁴⁷ Bu adam (Pavlos) un hem şakirdi hem de sefer ve neşri-i dinde refiki idi. Pederi Yunani, validesi Yahudi idi. Pavlos Yahudilerin serzenişlerini men' etmek için bu adamı hitan eylemiştir. Karintiye' de ve Dalmaçya' da Pavlos' dan Balinyab' a neşri-i din etmiş ve geridede kiliseye ait bir vazifede bulunmuştur. En evvel geride bulunan memur-u ruhani kendisi idi. Mezkur risalenin hakikaten Pavlos tarafından gönderilub gönderilmediğinde ihtilaf vardır. (Mütercim-i Arabi)

mafih diğer cihetten muamelelerine lütf ve mülayemet istimal itmelerini esir efendilerine de tavsiye eyliyordu. Titus’ a⁴⁸ gönderdiği bir mektupta ise Hazret-i (42)

İsa’ nın tealimini takdisen her hususta esirleri efendilerinin hüsn-ü rızasını isticlaba davet eyliyor. Havariyundan Petro⁴⁹ birinci (43) mektubunda dahi esirlerin kendi efendilerine itaat itmelerini anlardan korkmalarını tavsiye itmektedir.

Havariyundan sonra gelen rüesay-ı ruhaniye havariyunun eserine iktifa ittikleri cihetle bi’t-tab’ istirkakı caiz görmüşlerdir.

Eizza-ı Nasaradan Sipriyanus⁵⁰ ile Papa Büyük Sen Grigoriyus⁵¹. (44) Sen Pavlos’ un sözlerine müsteniden istirkakın zaruretini ikrar eylemişlerdir.

⁴⁸ Titus Roma İmparatorlarındandır. Miladın yetmişinci senesinde Kudüs Şerifi zabt itmiş idi. Hayır ve hasenata begayet mail olduğundan nerede bir hasarzede görse heman imdada yetişir idi. Kudüs Şerif taraflarında iken (Birenis) isminde bir Yahudi prensesine pek ziyade taassuk itmiş idise de tahta geçtiğinde muma ileyhadan fekk-i irtibat eyledi. Yaptığı iyilikler sayesinde (nev’-i beşerin saadeti) unvanını almış idi. Bir günün nasılsa iyilik yapmadan geçirdiğinde “ bu günü zayi ittim” diye izhar-ı telehhüf eylemiştir.

⁴⁹ On iki havariyundan biridir. Suriye kıtasında vaki Beyt-i Sayda’ da tevellüd itmiştir. Asıl ismi (Seman) dır. İsa aleyhi’s-selamın kendisini ilk gördüğünde (Kifa) tesmiye itmiştir. Kifanın Süryanide manası taştır. Yunancada Petro dahi bu manaya müradiftir. Petro evvel emirde balıkçı idi. Hazret-i İsa’ nın Tabur dağındaki tecellisini müşahade etmek için intihab ettiği üç zattan biri de bu zat idi. Havariler arasında bir nev’-i hakk-ı takdimi vardı. İşte bu takaddüme ve Hazret-i İsa tarafından “kendi kuzularını gütmesi ve kilisasının o taş üzerine bina idilmesi” hakkında vaki olan evamir üzerine Katolikler papaların mevki’-i riyasetinde bulunmalarını Petro’ ya halef olmak üzere tesis itmişlerdir. Protestanlara ve Katolik olmayanlara gelince bunlar riyaset ile halef olmağa müteallık hukuka muvafık itmezler. Petro, dinine pek guyr ve muallimane pek sadık olduğu gibi pek de cesur idi. Ömrünün kısm-ı azamını Filistin ile civarı olan yerlerde kiliseler inşasıyla istikmal nizamı yolunda sarf itmiştir. Roma’ ya giden ilk memur-ı ruhani add olunur. Bazılarının iddiasına nazaran Petro vefat ettiği sene zarfında Roma’ ya muvasalat itmiştir. Rivayete nazaran talebi veçhile baş aşağı salb olunmuştur. Çünkü salba götürüldüğü zaman efendisinin (yani Hristiyanlarca salb olunduğu iddia edilen Hazret-i İsa’ nın) salb olunduğu gibi başı yukarı salb olunmağa kendi sezavar olmadığını söylemiştir. Birinci mektubunda bilhassa Yahudilerden mürted olanları muhatab ittihaz iderek her türlü eziyetlere maruz oldukları halde yine imanda sabit kalmalarını tavsiye ve Simon ve Nikolavilerin idlatını red ve cerh itmiştir. İkinci mektubu Museviler ile Yunanilere hitabendir. (Mütercim-i Arabi)

⁵⁰ Latin kilisasının büyük adamlarından olan bu zat miladın üçüncü asrı evailinde putperest ebeveynden tevellüd ve sonra tenasür iderek vatanına reis-i ruhani nasb ve tayin olunmuş ise de ahalden gördüğü taassub ve tazyiki üzerine terk-i dar u diyara mecbur olmuştur. Fakat bir müddet sonra tekrar avdet iderek esnay-ı guyubetinde serzede-i zuhur olan bidat ve idlat-ı diniyeyi def ve izaleye muvaffak olabilmiştir. Papa Etyen ile Katoliklerin gayri olan milletlerde vaftiz hakkında şiddetli münakaşatta bulunmuştur. Papa milel-i mezkurenin vaftizi gayr-i sahih olduğunu isbat eylemiştir. Muma ileyh İmparator Valeriyanos zamanında nefy olunmuş sonrada vefat itmiştir. Birçok müellefatı varittir ki cümlesi tab’ olunduğu gibi bunlar Fransızcaya da tercüme olunmuştur. (Müellifin istişhad ettiği mahal-ı muma ileyhin “Testimoniya” namındaki kitabının üçüncü cüz’ünün 72 nci babıdır.) (Mütercim-i Arabi)

⁵¹ Müellifin işaret ettiği mahal Sen Grigoriyus’ un (Regula Pastorale) nam kitabının üçüncü kısmının beşinci babıdır. Bu zat 540 senesinde Roma’ da tevellüd ve 604 senesinde yine şehir-i mezkurda vefat eylemiştir. Hükümetin bir memuriyetinde mustahdem idi. Sonra papalık makamına intihabı haseb ve nesebi ve tak-

Eizza-ı Nasaradan Basiliyus⁵², Efes ahalisine hitaben Sen Pavlos tarafından irsal edildiği evvelce zikr olunan risalede varid olan ahkamı irad ittikten sonra: “ bu ise Cenab-ı Hakk’ ın azamet ve kudretini temciden esirin efendisine itaat eylemesi lazım geleceğini gösterir.” demiştir.

Yine eizzadan Piloçalı İzidoros⁵³ dahi esirlere hitaben diyor ki: “Efendin seni azat etmek istese bile esir kalmaklığını tavsiye ve nasihat iderim. Çünkü bu suretle hem semadaki hem de yerdeki efendilerine hizmet itmiş olacağından yevm-i hesabda az hesab görürsün.” (45)

Eizzadan Ekvinşehirli T{h}omas⁵⁴ da diyor ki: “Tabiat bazı halkı esir olmak için tahsis eylemiştir.”

Muma ileyh bazı eşyayı diğer bazı eşyaya hissen manen esir ve tabi kılar bir takım alakat-ı muhtelifenin vücudu hakkındaki zehabı te’yid iderek kavanin-i tabiiye ve insaniye (vaz’iye) ve ilahiyeyi ile ve feylesof Aristo’ nun bu babdaki zehabını buna delil göstermiştir.

Busosue⁵⁵ mağlub olanların katli muzafferiyet ve galabeden müstentic (46) bir hak olduğunu iddia eyleyerek mağlub ve makhurların isti’badı yani esir ittihaz edilmele-ri o makule kimseler hakkında bir nimet ve rahmet olacağını beyan itmiştir.

va ve tedeyyün ve usul-ı idarede dirayeti sayesinde olmuştur. Rivayete göre bu zat istirkakın iptaline çalışmıştır. Birçok manastırlar dahi tesis itmiştir. Büyük Britanya ile Gotlara muavenet iden kendisidir. Bir rivayete göre bu papa dini olmayan birçok kitapları ihrak ettiği gibi putperest asar ve nişanelerden birçoklarını da harab ve türab eylemiştir. Fakat bu rivayeti bazıları red idiyorlar. Kendisinin birçok müellefatı vardır ki pek nefis bir surette 1705 senesinde dört mecellede olduğu halde Paris’ te tab’ olunmuştur. (Mütercim-i Arabi)

⁵² Müellifin işareti, Basiliyus’ un Kavaid-i Edebiye (Morales Regula) nam kitabının birinci babının 75 nci kısmındadır. Büyük lakabıyla mulakkab olan bu zat Yunan Kilisesinin Rüesay-ı Ruhaniyesinden idi. Fesahat ve mantıkta kesb-i beraat ittikten sonra felsefe, tabiyat, tıp, şiir ve sair fünün-ı müstazıfayı da tahsil ve ilm-i beyan talim etmek üzere küşad eylediği mekteb büyük bir muvaffakiyet ihraz eylemiştir. Fakat Basiliyus o mektebi terk ile maişet-i ruhaniyeye salık olmuştur. Bu maişette bulunduğu ezmanda ibadetten fariğ olursa diğer bir refiki ile evlatını taş kesmek, odun taşımak, çiçek zer’ etmek, eskay-ı arazi için su yolları hafr eylemekle emrar iderdi. Basiliyus vefat idince cenazesinde bütün şehir ahalisi teşyi’ ve ağlamakta Nasaraya, Yehud ve putperestler dahi iştirak eylemişlerdi. (Mütercim-i Arabi)

⁵³ Müellifin işareti resâilinden dördüncü kitabın on ikinci faslındadır. Bu zatın tercüme-i haline vakıf olamadım. (Mütercim-i Arabi)

⁵⁴ Müellifin işareti Tomas’ ın ikinci kitabı olan (Derecimine Prinsipum) nam kitabının 17 nci faslının 10 ncu babındadır.) Bu zat meşahir-i lahutiyundan olup 1228 senesinde Napoli’ de Rokafa Sokka Kasrında hanedan bir aileden tevellüd eylemiştir. Haiz olduğu mearif ve zühd ve gayret-i diniye ile asalet sayesinde papalar tarafından kendisine bir çok menasib-ı diniye teklif edildiği halde cümlesini red itmiştir. İlm-i lahutta zamanın en ileri gelenlerinden idi. Lahut ve felsefe ve sairede müellefat-ı kesiresi vardır. (Mütercim-i Arabi)

Kilise tealimi muma ileyh Busosue zamanından bu güne kadar hiç taşıyır itme-miştir. Bu ciheti mevsuku’l-kelim müteahirin-i lahutinin sözleriyle isbat idebiliriz.

Bayyi {Bailly Louis}⁵⁶ sefer-i hurucun on birici faslında ve sefer-i ahbarın⁵⁷ on be-şinci faslında varid olan ahkam ile kavanin-i kilisede varid olan tarif-ı muhtelifeye müsteniden istirkakın sıhhatini itiraf ile insanın kendi nefsinı satması caiz olduğunu ve muharebeden düşmanın istibad ve istirkakı hakkı tevellüd ittiğini söylemiştir. (47) Ey-yam-ı hazırada (Löman) reis-i ruhanisi Bouviye⁵⁸ manastırlarda esas talim ittihaz olun-makta bulunan (Ahkam-ı Lahutiye)sinde istirkakı itiraf ve hatta fazla olarak da esir tica-retini bir ticaret-i meşrua add ve itibar eylemiştir. Liyon nam papaz dahi telif eylediği (Adl ve Hak) da Bouviye’ nin tuttuğu yolu tutmuştur.

(Sent Espiri) kilisesi reisi Papaz Fordiniye dahi istirkakın Hristiyanlığın cümle-i nizamatından olduğunu isbat iderek bu isbatı da Fransız müstemlekatında ki Horniya-ta⁵⁹ mahsus talim-i diniyeyi havi olan kitabında sarahatan yazmıştır. Bu kitab Romadaki Meclis-i Diniyenin tasdiki altında olduğu halde 1835 senesinde neşr olunmuştur.

Papaz Botan dahi (Felsefe-i Şerai’ namında olub 1860 senesinde tab’ idilen kitabı-nın 89 ncu sahifesinde) diyor ki: “hadisata müteallık olan haller daime müteğayyirdir.

⁵⁵ (Bunu Protestanlara karşı dermeyan eylediği ihtaratta beyan itmiştir. Muma ileyhın beşinci ihtarının dördüncü babının ellinci maddesine müracaat oluna. Bu kitab 1743 senesinde Paris’ te tab’ olunmuştur.) (Busosue) Fransızların en fasih ve beliğ bir vaiz ve hatibidir. Ekser efradı hakim olan kibar bir aileden doğmuştur. Cenaze alaylarında irad ittiği hutbeler kulubda pek ziyade tesir icra iderdi. Fransa kralının oğlu rahle-i terbiyesine tevdi’ olunduğundan anın için tarih-i umumi hakkında bir nutk kaleme alarak kilise üzerinde hasıl olan takallübat-ı ahvaldeki hikmet-i ilahiyeden bahs eylemiştir. Bu nutk lisan-ı Ara-biye tercüme olunmuştur. Marifetullah ve marifet-i nefse dair bir kitab daha yazmıştır. Rahle-i terbiye-sinde bulunan kralzadenin ikmal-ı terbiyesinden sonra itikadat-ı Nasraniye hakkında pek mühim bir eser telif eylemiştir. Bundan maada riyaset-i ruhaniyesi dairesi dahilinde bulunan rahibata iki eser-i dini telif itmiştir ki bu eserler pek mühim bir mevki ihraz iderler. Muma ileyh bu eserlerinde Katoliklerin talimleri sahih olduğuna dair Protestanları iknaa çalışmıştır. Bu babda bir eser daha yazmıştır. Hatta Katolik ve Protestan kiliselerinin birbirine zamm ve ilhaki için bazı Protestanlar ile akd-ı ittifak itmiş ise de muvaf-fak olamamıştır. Evahir-i hayatında bila amel imana tevekkül idenler aleyhinde bulunmuş ve bu mebhasta Telemak müellifi olan meşhur Fenalon ile mübahasat ve münazaratta bulunarak galebeye muvaffak olmuştur. (Mütercim-i Arabi)

⁵⁶ Müellifin işareti Bayiyi’nin (Teolokya Dogmatikae Moralis dö Justisyae Jura) nam eserinin birinci cüz’ünün ikinci babının birinci maddesinin üçüncü meselesinin sekizinci kısmındadır.) Bu kitab 1789 se-nesinde Dijon’ da tab’ olunmuştur. Bayyi lahuta dair bir eser-i nüvis olub 1730 senesinde tevellüd ve 1808 senesinde vefat eylemiştir. Birçok kütüb-ü diniye-i muteberesi vardır. (Mütercim-i Arabi)

⁵⁷ Fransızcada Lévitique dır. (Mütercim-i Arabi)

⁵⁸ Le Mans Fransa’ da Paris’ ten 110 kilometre mesafede vaki ve (Sarat) Eyaletinin iskelesidir. Tavuklarıyla meşhurdur. Ahalisinin mikdar-ı nüfusu 55347 olub bir merkez-i ruhaniyi muhtevidir. (Mütercim-i Arabi)

⁵⁹ Hizmet-i diniyesi bir papaz idaresinde bulunan köy. Müfredi (Horna) dır. (Mütercim-i Arabi)

Binaenaleyh bazı ahvalde caiz görülen istirkak bazen diğer hallerde caiz görülmez. Fakat esirlik her iki halde sahih ve diyanete muvafıktır.”

Mösyö (Patris Larok) “Ümem-i Nasraniyedeki İstirkak Hakkında Mütalaat” namında olup 1864 senesinde Paris’ te tab’ idilmiş olan kitabında diyanet-i İseviyenin istirkakı hiçbir nass ile tahrim itmediğini (48) gibi amalen dahi ilğa itmediğini söyledikten sonra sözünü balada serd eylediğimiz eizza-ı Nasara akvalı ile ve bizim ityan itmediğimiz diğer sözleri ile teyid eylemiştir.

Piyer Laros (Pierre Larousse)⁶⁰ (On dokuzuncu Asr Lugati namıyla 1870 senesinde Paris’ te tab’ idilmiş olan kamusunun yedinci cüz’ünde E harfi tertibinde 857 nci sahihenin ikinci sütunun 2 nci fıkrasında diyor ki: “Hristiyanlarca esirliğin bu güne kadar beka ve istimrarında şayan-ı istiğrab bir şey yoktur. Çünkü rüesay-ı resmiye-i ruhaniye bunun sıhhat ve meşruiyetini teslim idiyorlar.”

Bunu müteakib: “Mamafih her ne kadar bazı papazlar esirliğin tahfif-i mesaibine çalışarak esirlerin azad idilmeleri yolunda sa’y ve muavenetleri vuku bulmuş ise de bu sa’y ve muavenet mahz bir ictihad-ı zatiden ibaret olduğu cihetle balada isbat eylediğimiz müddeaiyatı nakz idemez.” İbaresini zıkr ittikten sonra diyor ki: “Hasıl Hristiyanlık esirliği ilâ yevminâ hâzâ tamamen muvafık ve münasib görüyor. Hristiyanlığın esirliği iptal ve ilğaya çalışıldığını isbat itmek pek güçtür. Bilahare husul-ı lağvı ancak diğer efkarın zuhurundan neş’et eyledi. Bu efkar ise Fransa’ nın şuriş-i kebiri müessiridir ki müessir-i mezkura teşyid ve tersin ittiği mebadi-i serbesti ile fikr-i istirkakı ta temelinden hedm ve tahrib ve : “kanun nazarında cemi-i nas mütesavidir.” Fikr-i celilini i’la ve tahkim itti.” (49)

Beşinci Bab: Ehl-i İslamda İstirkak

Temhid

Din-i mübin-i İslam’ ın zühur ittiği zamanlarda her yerde olduğu gibi Arap cahiliye içinde dahi istirkak büyük bir mevki işgal eyliyordu. Fakat soruluyor ki Diyanet-i İslamiye istirkakı o zamanlarda cari olan aynı ahkamıyla kabul eyledi mi? Biz de diriz ki buna cevap verebilmek için evvel emirde zuhur-ı İslam’ da ahval-ı zaman ve mekanı nazar-ı dikkatten geçirmek iktiza ider.

⁶⁰ Kitab naşirlerinin meşhurlarından ve Fransız ulum-ı edebiyesi ulemasındandır. Birçok asarı vardır. 1875 senesinde vefat itti.

Risalemizin ibtidalarında istirkakın garbdan ziyade şarkda tevsî ve terakki itmesine iklimin büyük bir yardımını olduğunu söyleyerek esbabını da ityan eylediydin.

Malum olduğu üzere zuhur-ı İslam bilad-ı Arab' da vaki olmasına nazaran bir cihetten o zamanki istirkakın derecesile ahalinin ana olan rağbetlerine vakıf olmak ve diğer cihetten Hazret-i Fahr-ı Kainat aleyhi eşrefu't-tahiyât efendimizin bidayet-i bi'set-i nebevîlerinde ve hatta eyyam-ı risaletlerinin kaffesinde neşr-i dine karşı gerek silah ve gerek sair vesaitle pek çok mümanaatler gördükleri halde Arapları ummân-ı cehaletten rehâyâb ve hususen o zamanlarda şems ve kevakib perestlik gibi müşrikiyeti izale ve vahdet-i ilahiye ikna ile aba ve ecdadlarından görmüş oldukları adet ve ebatil ve ezalili terk ittirek tarîk-ı fazilet ve sünnete salik olmaları için (50) sarf ittikleri mesaiyi ve bir de rüesay-ı kabail tarafından hiçbir hakimiyet-i ilahiye altında bulunmamak için vuku bulan tehdidatı anlamak bizim için güç değildir. Bu hakikatle o günlerde ne derece heyecan efkar şüruş hatır mevcut olduğu da anlaşılır. Bu halde diriz ki senelerce hatta asırlarca ülfet idilmiş, ahlak ile imtizaç eylemiş bir şeyi men ve nehy eylemek heyecan-ı efkarın bir kat daha tezayüdüne bais olmaz mı? Tabii böyle bir adeti yeniden nehy ve men itmek fikr-i hikmete muvafık düşmeyeceği gibi usul-ı nizam-ı maslahata dahi muvafık gelmez. Benabirin diyanet-i İslamiye istirkakın yekten ilgasını emritmedi. Fakat olduğu gibi de bırakmadı. Bu diyanet-i celilede varid olan ahkam-ı umumiye o zamanlarda bu babda cari olan ahkama muhalif idi. Binaenaleyh İslamiyet istirkakın menbaini kurutmağa, asarını azaltmağa o günlerde cari olan ahkama tamamen muhalif bir surette dar bir hudud dahilinde hasr itmeğe sarf-ı mesai eyledi.

Meşahir-i ulemadan Gustav Lö Bon {Gustave Le Bon}(Arap Medeniyeti) namıyla telif eylediği kitapta diyor ki:

“Rikk kelimesi otuz seneden evvel telif idilen Amerika romanlarını okumağa alışan bir Avrupalının önünde teleffuz olunursa derhal hatırına ayaklarına ağır zincirler ellerine demir kelepçeler takılan darb-ı asa ile sevk olunan o bedbaht, kafi gıdaya nail olmayan bir hücre-i mazlumeden başka mesken ve me'vası bulunmayan o Amerika köleleri gelir. Ben burada hal-ı mezkurun sahih olup olmadığını (51) birkaç sene evvel Amerika' da İngilizler tarafından ika idilen ahvale hakikaten mutabık bulunub bulunmadığını ve o zamanlarda zencinin esmanı gali olmasına nazaran böyle bir malik, maliki tarafından itlaf ve ihlaka kadar her türlü azab ve eziyete reva görülmesinin umur-ı muhtemeleden olup olmadığını tetkik idecek değim. Fakat hakikat-ı mahzaya gelince İslam' daki rikkiyet Hristiyanlarda cari olan rikkiyete tamamen muhaliftir.”

İslamiyet şu kaideyi tahkime ibtidar eylemiştir:

“İki hür ebeveynden doğmuş olan bir müslimin her ne halde olursa olsun istirkakı caiz değildir.”

Filhakika şu kaide büyük bir meziyeti azim bir kaideyi şamildir. Çünkü bu zülm-ü fahişten aile-i beşeriyenin büyük bir kısmını tahlis eylediği gibi bu günlerde medar-ı iştilal-ı alem olmağa laik {layık} görülen rikkiyet mesâil-i mühimmesinin halli için de bir anahtar olmuştur.

Benabirin eğer Avrupa devletleri esir ticaretinin men'ine hadim tedabir-i ciddiye ve müessireyi icraya çalışıyorlar ise o halde envar-ı medeniyeti din-i mübin-i Ahmedi vasıtasıyla Afrika kabaili arasında neşr itmeli ve bu hususun saha-ı fi'le vusulü için de müslimine yardım eylemelidir. O ateşperest o putperestler İslam olduktan sonra esir ticareti kendi kendine zevale yüz tutar. Çünkü istirkak bu din ile mütedeyyin olanlar indinde caiz değildir. Hatta bu din-i mübinde müminlerin yekdiğeri ile mukatele itmele-ri men olunmuştur. Kur'an-ı Azimu'ş-Şan' da:

وإن طانفتان من المؤمنين اقتلوا فاصلحوا بينهما فإن بغت احدهما على الاخرى فقاتلوا التي تبغى ”

(52)

“⁶¹حتى تفتى الى امر الله فان فانت فاصلحوا بينهما بالعدل و اقسطوا ان الله يحب المقسطين (Suretu'l-Hucurat 49 Ayet 9)

Birinci Fasl: İstirkakın Menba'ı

Muharebe istirkak için yegane menbadır. Fakat bu harb ale'l-ıtlak değildir. Biri, kanuni ve muntazam olmak diğeri kafirlerle vuku bulmak gibi iki şartla mukayyettir.

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Azimu'ş-Şan' da buyuruyor ki: قاتلوا (yani meşru bir kıtal ile) و لا يدينون (yani şarap ve kumar) الذين لا يؤمنون بالله و لا باليوم الآخر و لا يحرمون ما حرم الله و رسوله

⁶¹ Eğer müminlerden iki taife birbirleriyle kıtal etseler onların beynini nasihat ve hükmu'llah'a davetle ıslah idin. Eğer ol taifenin biri taife-i uhra üzre taaddi iderse ol taaddi iden taifeye kıtal iden ta ki Allahu Teala'nın emrine rücu' ideler. Eğer ol bağı taife bağıyden rücu'la ahkam-ı şer'a münkad olursa onların beynini adlle ıslah idin ve cemi umurunuzda adalet idin. Allahu Teala adl idenleri sever. (Tefsir-i Mevakib)
{Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever.}

من الذين اوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية⁶² (yani din-i İslam ile mütediyyin olmayazlar) دين الحق (eğer İslam olmazlarsa) “ Suretu't-Tevbe 3 (9) (53) Ayet (29) (bu ayet kerimede putpe-restler ile sahib-i kitab olan milletler arasında temyiz vardır.)

Binaenaleyh İslamlar bir şehri feth itmeden evvel sulha dair icray-ı müzakarat itmek üzere o şehre mebuslar göndererek heman her şehir ve memlekette mütesavi bir takım şart ve saireyi talep ittirirlerdi. O mebuslar da heman şu ifadenin mezmununu söylerdi: “Reisimiz eğer dinini kabul itmeyecek olursanız; sizinle kıtal itmekliğimizi emr eyledi. O halde bizden olunuz. Sizi kardaş tanırız. Menfaatimize ait hususatta bize tabi, ayin ve ahlakımıza muktefi olunuz. Ta ki bizden muaraza görmeyesiniz. Eğer bunu yapmazsanız kayd-ı hayatta buldukça evkat-ı muayenede tediye olunmak üzere se-nevi bir virgi viriniz. Bizde size iras-ı mazarrat itmeğe kalkışacak her ne suretle olursa olsun size düşmanlık ideceklerle mukatele ideceğimiz gibi muahedatımızı da kemal-ı sıdk ve emanetle muhafaza eyleyeceğiniz; bunu da kabul itmezseniz aramızda muharebe vardır. Bu muharebe Cenab-ı Hak tarafından memur olduğumuz vezaifi itmam idinceye kadar devam idecektir” Küffar bu iki şarttan birini kabul ittiler mi Müslümanlar ahitlerini ifaya vaatlerini incaza şitaban olurlar ve bu makbul tarikten asla münharif olmazlardı. Bununla beraber muharebe neticesinde makhur ve mağlub olanlara lütf ve mücamele ile muamele iderlerdi. Buna delil olmak üzere Ömer el-Faruk⁶³ radiyallahu

⁶² Şunlar ki Allahu Tealaya ve yevm-i ahrete iman itmezler ve Allahu Teala ve Rasulünün kitab ve sünnetile haram ittiğini haram tutmazlar ve hak olan İslam dinini kabul itmezler ki anlara kitab virilmişti. Bu mezkurlarla cizyelerini virinceye dek mukatele idin. (Tefsir-i Mevakib)

{Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.}

⁶³ Ömer el-Faruk bin el-Hattab halife-i sanidir. Zaman-ı cahiliyette din-i İslamiyenin en müthiş muarızlarından idi. Sonra Cenab-ı Seyidu'l-Enam Efendimizin duası icabetile İslamiyeti vücud-ı kıymetdarıyla i'zaz ve temkin eylemiştir. Emirulmüminin lakabıyla ilk telkib idilen tarih-i hicriyi vaz iden muharebeleriyle kumandanlarının, gazavatıyla bilad-ı İslamiyeyi tevsi' eyleyen müşarun ileyh Hazretleridir. Şam'ı Acemistan'ı Mısır feth ettiği gibi Trablusgarb'ın fethi için fırka-ı askeriye de göndermiştir. Müşarun ileyh unvan-ı adalet, misal-ı aliye-i kemal, sahib-i fadl ve mürüvvet bir zat-ı ali kadr idi. Bence “Kavl-i hakda kimsenin levminden korkmaz- o halde ulviyet-i menakıb-ı celilesi aktar-ı cihanda lamî ve müslimin ve ecanibce maruf olan öyle bir zat ulvi sıfatın tercüme-i ahvalinden bir nebze olsun bahs itmek benim için müyesser olur mu? Şüphe yok ki öyle bir harekete makam müsait değildir. Çünkü o menakıb-ı celilenin irad ve tadadı öyle bir harekete muhtaçtır. Benabirin-i müşarun ileyh Hazretlerinin tercüme-i hal-ı ulviyet ihtimalinden malumat almak isteyenler (Taberi), (İbnu'l-Esir), (Ebu'l-Feda), (Üsdü'l-Gabe), (İlamu'n-Nas) ile siyer ve tevarih kitaplarına lisan-ı Arabide bulunan sair asara müracaat buyurmaldırlar. Bu babta malumat viren kütüb-ü ecebieden bazılarını da zikr idelim. Sabık erkan-ı harb zabitanından Aleksandır Maza -Magas- ın (A'yan-ı Şark) Les Hommes Illustres de Orient nam kitab- ki iki cilt olup 1847 senesinde Paris' te tab' olunmuştur. Birinci sahifeden 160 ncı sahifeye kadar iki fasl yazılmıştır ki halife-i müşarun ileyh hakkında. Lugat-ı Efrenciyede telif idilmiş olan tarihi kamuslarda ve sairede dahi malumat virilmiştir. (Mütercim-i Arabi)

Teala anhu Hazretlerinin Küds-ü Şerif' e (54) dühul ittikleri zamanlarda gösterdiği me'sir-i celileyi gösteririz. Müşarun ileyh Hazretleri bu beldeye ancak bir fie-i kalile ile dahil oldu. Emakin-i diniyeyi ziyaretinde kendisiyle beraber bulunmak üzere Patrik Sofroniyus' un refekatını talep eyledi. Sonrada kemal-ı emanda bulduklarını ve emval ve kiliseleri riayet-i ihtirama mazhar olacağını ve Müslümanlar hiçbir kiliseye taarruzatta bulunmayacaklarını ahaliye ilan itti. Fakat küffar teklif olunan şartları kabul itmezlerse hükm-ü yegane (55) muharebe idi. Muharebelerde küffar mağlub olursa galiplere – fakat halife tarafından bir (tasrih-i hususi) üzerine- köle olurlardı.

Mamafih bu hal anların ilelebed esir kalub nail-i hürriyet olmayacaklarını müş'ir değildi. Düşükleri halde yani rikk halinden kurtulmaları mümkündü. Çünkü ebvab-ı merhamet o gibi miskinlerin önünde küşade idi. Herkes bir fidye-i muayyene ile tahlis-i giriban itmeğe muvaffak olabildiği gibi li-vechillahi Teala azad itmeğe de halifenin hakkı vardı. Kur'an-ı Kerimü'ş-Şan' da Hazret-i Rasule hitaben “ و اذا لقيتم الذين كفروا فضرب الرقاب ” (Sure-i Muhammed 47-ayet 4 ve 5) varid olmuştur.

İşte bir insanı köle ittihaz idebilmek için salifu'z-zikr kavaide müraatın ne derece zaruri olduğu bu ayetle sabittir. Buna bilerek muhalefet idenler büyük bir günah irtikab itmiş, şedid bir cezaya kesb-i istihkak eylemiş add olunur. Ebu Hüreyre⁶⁵ radiyalla-

⁶⁴ Muharebede küffara mülaki olduğunuz zaman boyunlarını urun. Kaçan ki katllerini eksarle kahr idesiz. Anları (esir idüb zarar ve firardan emniyet için) bağlayanız. Anları esir ittikten sonra dilerseniz bi ivaz azatla imtinan idin. Yahut mallarıyla nefslerini bedel idin ki muhayyersiz taki İslam' ın ehl-i harbi silahlarını ve müşriklerin ehl-i harbi şirk ve isyanlarını terk idinceye dek. (Tefsir-i Mevakib)

{Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. }

⁶⁵ Müşarun ileyh'in isminde ihtilaf-ı azim vaki olmuştur. En makbulü kendi rivayet ittiğidir. Müşarun ileyh diyorki “Zaman-ı cahiliyetteki ismim Abdu Kays idi. İslam' da Abdurrahman tesmiye olundum.” Ebu Hüreyre hafız-ı kebir ve ahyar-ı meşahirdendir. Bu nam ile telkibinin sebebi de şu imiş: müşarun ileyh'in bir kedisi var imiş. Bir gün huzur-ı Risaletpenaha götürmüş. Hazret-i Nebi buna demişler o da (hüreyre) kedidir, demiş. Hazret-i Risaletpenaha (Ya Eba Hureyra) demişler. Ebu Hureyra' nın İslamı Hayber vakası senesinde idi. Bundan sonra Hazret-i Nebi' ye mülazemet ve muayyenet-i nebeviyelerine muvazabat iderek Rasulullah' tan hiç ayrılmazdı. Müşarun ileyh sahabe-i kiramın ahfazı idi. Bir derecede ki hakkında Hazret-i Rasul “Harisun ale'l-ilmî ve'l-hadis” buyurmuştur. Sahabe ve tabiünden 800 zat kendisinden hadis rivayet eylemiştir. Ömeru'l-Hattab radiyallahu Teala anhu kendisini Bahreyn' e vali tayin sonra azl eylemişlerdir. Fakat bilahare tekrar tayin itmek istediye de kabul itmemiştir. Rivayete göre Ebu Hureyra, günde on iki bin kere tesbih çeker ve “günahlarım kadar tesbih çekerim.” dirdi. Giceleyin ifay-ı salavat için zevcesiyle hizmetkârıyla mukaseme-i evkat ittiği gibi Pencşenbe ve Pazarirtesi günleri de oruç tutar idi. Vefat ideceği sıralarda ağlamıştır. Niçün ağlıyorsun? Sormuşlar. “Rah-ı sefer-i mün uzun, zahire ve zadım kalil olduğuna, cennet ve nar kapuları önde dolaşub hangisine kabul olacağımı bilemediğime ağıl-

hu anhudan şu hadis-i Nebevi (56) rivayet idiliyor: " قال الله ثلاثة (من الناس) انا خصمهم يوم القيامة (Ebi Davud' un Abdullah bin Ömer⁶⁶ den nakl ettiği (57) hadiste⁶⁷ "و رجلن اعتبد محرا" suretinde varid olmuştur.) (58) • " و رجل استأجر اجيرا فاستوفى منه (العمل) اجره ولم يعط

yorum." dimiştir. En sahih rivayet vechi ile Medine-i Münevver'e de 57 sene-i hicriyesinde vefat itmiştir. 59 senesinde vefat ettiği de mervidir. (Mütercim-i Arabi)

⁶⁶ Abdullah bin Ömer el-Hattab el-Kureşi el-Adevi henüz baliğ değil iken pederile beraber şeref-i İslam ile müşerref olmuştur. Pederinden evvel muhaceret ettiği için pederinden evvel de şeref-i İslamla müşerref olduğu zan edilmiştir. Bu ise doğru değildir. Müşarun ileyh Hazret-i Rasulullah' in eserine o kadar muktefi idi ki Cenab-ı Rasul' un konuştuğu menazile konar, namaz kıldığı yerlerde namaz kılar. Hatta Cenab-ı Nebi' nin altına indiği bir ağacı kurumamak için daima sular idi. Nebi-yi Ekrem' in irtihalinden sonra altmış sene hüccacın hengam-ı ictimalarında ifta ve saire ile meşgul oldu. (İmam Malik) İbn Ömer eimme-i müslimindedir. demiştir. İmam (Şa'bi) "İbn Ömer cidu'l-hadis idi ise de cidu'l-fikh değildi." dimiştir. Umur-ı fetvada gayetle tevaki ve ihtiyat üzere idi. Nefse tabiyetten dahi cidden muhteriz idi. Zuhur iden fitnelerin hiç birinde de mukatele itmemiştir. İmam Ali Hazretlerinin muharebatından hiçbirinde dahi bulunmamıştır. Mamafih bilahare nadim olmuş ve olduğu sıralarda" hiçbir şeye esef itmiyorum. Yalnız fitne-i bağıye ile kıtal itmedim de ana yanarım." dimiştir. Cabir bin Abdullah şöyle dirdi ki "dünyaya" aldanmayan bizden heman hiç kimse yoktur. İlla Ömer ile oğlu Abdullah aldanmamışlardır." Müşarun ileyh Rasulü Ekrem' in irtihalinden sonra Beytullahı pek ziyade ziyaret ider ve çok sadaka virirdi. O kadar ki bir mecliste otuz bin dirhem sadaka ita ider idi. Malından bir şeyi beğenirse Allah' a takarrüb için sarf eylerdi. Köleleri bu hali bildiklerinden sık sık mescide devam iderlerdi. İbn Ömer bunlardan hangisini mescitte görse azat eylerdi. Dostları ise "Ya Eba Abdurrahman! Bunların mescitte böyle sık sık gitmeleri seni aldatmak içündür. Aldanma" dirdilerdi. Abdullah ise "Allah yolunda bizi aldatanlara biz aldanırız." dirdi. Bu ayeti " ألم يأت للذين آمنوا ان تخشع قلوبهم لذكر الله " {Hadid, 57/16}okursa ağlardı. Bukaya mağlub olurdu. " البر الشئ هين وجه الطلق و كلام لين " yani "Muhsin olmak kolay bir şeydir. Beşüş bir çehre ile tatlı sözden ibarettir." kelamu müşarun ileyhindir. İbn Ömer Hazret-i Nebi' den birçok ekabir-i sahabeden hadis rivayet ettiği gibi sahabe ve tabiinden birçokları da kendisinden nakl-ı hadis eylemiştir. Yetmiş üç sene-i Hicriyesinde 86 ve diğer bir rivayete göre 84 yaşında olduğu halde vefat eyledi. (Mütercim-i Arabi) {Buhari, Buyu', 106, (Hadis No: 2114), İcare, 10, (Hadis No: 2150); İbn Mace, İcare, (Hadis No: 2442).}

⁶⁷ Ebu Davud es-Sicistani' dir ki (Keşfu'z-Zünun) ve İbn-i Halikan' da muharrer olduğu üzere 275 senesinde Basra' da vefat itmiştir. Müşarun ileyhın tarih-i vefatı (Dairetü'l-Mearif) nam eserde 285 gösteriliyor ise de bir sehv vukuundan ibarettir. Esah 275 dir. Ebu Davud huffaz-ı hadisin ileri gelenlerinden olduğu gibi son derece salah-ı hal ashabından idi. Dur-ı bilad iderek Irakiler, Horasaniler, Şamiler, Mısırliler, Cezerilerden rivayet olunan ehadisi yazmış ve kitabı's-Süneni cem' itmiştir. Bu kitabı İmam İbn Hanbel' e takdim ettiği takdir ve tahsin olunmuştur. İbrahim el-Harbi Kitabı's-Sünen hakkında diyor ki: "Hazret-i Davud' a hadid nasıl leyyin olduysa hadis de Ebi Davud' a öylece leyyin olmuştur." Ebu Davud şöyle dirdi: Hazret-i Nebiy-i Ekrem' den 50.000 hadis yazdım. Anlardan kitabıma kayd ittiklerimi intihab eyledim. Yani Sünen nam kitabda 4800 hadis yazdım. Hadisin en sahihini, sahiha müşabih, mukareb olanını derc eyledim. İnsana dini için bu hadislerden dördü kifayet ider: {Buhari, Bed'ü'l-Vahy, 1, 1} (1) " إنما الاعمال " يكون المؤمن " (3) {Farklı lafızda Buhari, İman, 6, 1} (2) " المؤمن حتى يرضى لا حة ما يرضاه لنفسه لا الحلال بين و الحرام بين و بينهما امور مشتبهة فمن ترك ما شبه " (4) { Buhari, İman, 39, 1} " مؤمنا حتى يرضى لا حة ما يرضاه لنفسه لا عليه كان لما استبان أترك و من اجتراً على ما يشك فيه من الإثم اوشك ان يواقع ما استبان والمعاصي حمى الله من يرتع حول الحمى يوشك ان يقع فيه " {Bu konu ile ilgili bakınız: Ebu Ya'la, Tabakatu'l-Hanabile, I/161}Rivayete göre Sehl bin Abdullah et-Tüsteri Ebu Davud' un yanına gelmiş oturmuş Ebu Davud' dan i'zaz, ikram görmüş; otururken: " Ya Eba Davud ! senden bir ricam vardır." demiş. Ebu Davud' da : "Rican nedir?" diye sormuş. " Ne vakit mümkün ise is'af iderim. Dirsene o zaman söylerim." demiş. Ebu Davud: "Peki söyle" demiş " O halde Rasulullah'tan nakl-ı hadis iden dilini çıkarda öpeyim." demiş. Ebu Davud çıkarmış, Sehl öpmüş. Ebu Davud 202 senesinde tevellüd itmiştir. Eser-i telifi olan (Sünen) hakkında (İbn Subki) diyor ki: "Devavin-i İslam'

Fazla olarak İslamlar esirleri istirkak itmek hakkında dinlerinin virmiş olduğu müsaadeden nadiren istifade ederek daima virgi almağla iktifa iderler.

Bu cümleden olarak Nebiy-i Ekrem sallahu aleyhi ve selem Efendimiz Hazretleri (59) senede bin sevb virmek üzere Necran (Yemen'e karib bir yerde vakidir.) Nasarasıyla akd-ı sulh ittiği gibi Hazret-i Ömer el-Hattab radiyallahu anh dahi adem başına İslamlara mefruz olan virginin iki katına muadil bir virgi ile Beni Tağlib Nasarasıyla akd-ı sulh eylemişlerdir.

Amr bin el-As⁶⁹ radiyallahu anhu da Mısır' da bu tarik-i makbulden ayrılmayarak ahaliye hürriyet-i diniyelerini ibka, kemal-ı adl ve insaf ile icray-ı muamele ideceğini herkesin mal ve can ve hanesine taarruz vuku bulmayacağını ve Rum imparatorları tarafından tahmil idilen fahiş virgilere bedel her ferd için ancak senede iki dinar (yani 35 Frank) virgi alınacağını anlatmıştır.

Zamanımızda ise hükümat-ı İslamiye harb esirlerine hukuk-ı milel mucibince muamele buyururlar.

İşte baladaki maruzattan anlaşıldığı üzere İslamlarda istirkakın yalnız bir masdar ve menşei vardır. Bu masdar istirkakı dar bir dairede hasr idiyor. Halbuki istirkakın mesadır ve menabı'ı milel-i sairenizden de pek kesir ve mütenevvi'dir. Misalen Roma' da istirkak-ı üseray-ı harbi evlad-ı erkayı ve bazı kavanin ahkamı iktizasıyla düçar-ı esaret olanları şamdır. Burada şayan-ı dikkat bir nokta daha vardır ki o da esir-i ticarînin (60) hiçbir vakt Roma' da olduğu gibi mağlub olan tarafın çocuklarını sirkat ve isti'bad ve askerinin arzu-yu na meşrularını teskin üzerede kadınlarını mevki'-i fuhş ve fesada teşhir eylemek için İslam asakirile beraber meydan-ı muharebeye gittikleri vaki olmasıdır.

dandır. Fukaha buna ve Sünen-i Tirmizi' ye vela siyye ma Sünen-i Ebi Davud' a lafz-ı sahihi itlaktan ihtiraz itmezler." (Mütercim-i Arabi) { Ebu Davud, Salat, (Hadis No: 593); İbn Mace, İkametu's-Salat, (Hadis No: 970).}

⁶⁸ Hazret-i Peygamber: Cenab-ı Azze ve Celle nasdan üçünün yevm-i kıyamette ben hasmıyım. Bunlardan biri benim ismimle ahd idüb sonra gadr iden, ikincisi; bir hürü satubda semenini ekl iden, üçüncüsü; bir eciri tutubda amelini istifa ittiği halde ücretini virmeyendir. Buyurmuştur. Dimiştir.

{İbn Hibban, *Sahihu İbn Hibban*, I-XVIII, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, XVI/333.}

⁶⁹ Müşarun ileyh deha-ı Arab ve kibar-ı sahabe ve sadr-ı İslam' daki kumandanların en ehemmiyetlilerindedir. Bahr-ı Sefidi Bahr-ı Ahmer' e bitişirmiştir. Müşarun ileyh'in tercüme-i hali pek ziyade meşhur ve maruftur. İslam' da Mısır hakkında yazılan tevarihin kaffesinde görölüyor. Benabirin burada tatvil-i mekal fazladır. (Mütercim-i Arabi)

Çünkü Diyanet-i Muhammediye hiçbir vakit böyle fezahatlı bir emri tecviz itmedi. Binaenaleyh akl-ı selim bedahaten hüküm ider ki Afrika' yı vustada adem avlayub satmak, bunlar hakkında en çirkin ve zalimane muameleler reva görmek gibi ahval-ı gayri layıkayı din-i mübin-i İslam' ın te'yid ve tecviz ittiğine zahib olanların sözü hakikat-ı hale mukarin değildir. Çünkü bu din-i mübin kabil-i inkar olamayacağı üzere amir bi'l-maruf, nahi ani'l-münkerdir.

İkinci Fasl: Rakikler Hakkında İcra Olunan Muamele

Bilad-ı şarkiyede heyet-i ictimaiyenin kesb-i imtiyaz ittiği şeyler cümlesinden biri de evvel nasıl ise⁷⁰ ahvali öylece muhafaza itmiştir. Şarkta bir rakik bahusus bulunduğu ailenin efradından (61) add olunur bir hadim-i muteberdir. Şarkta bir abdin sahibine olan yakınlığı garbda bir hizmetkarın efendisine olan yakınlığından ziyadedir.

İslam' da efendi ile abdi arasında bir fark ve bu'd-ı azimi icab ittiren bir hadd-ı fasıl görülemez. Çünkü İslamlarda istirkak mucib-i şin ve ar bir şey değildir. Kezalik rakikler derece-i itibareden düşerek düçar-ı ayb ve ar olan ve heyet-i ictimaiye tarafından kendi dairesinden hariç bir sınıf itibar olunan adamlardan mürekkebe olmayub kemal-ı lütf ve mülayemetle muamele olunurlar. Kitab-ı Mübin' de:

وبالوالدين احسانا وبذی القربى والیتمی و المساکین والجار ذی القربى والجار الجنب والصاحب بالجنب وابن
وما ملکت ایمانکم ان الله لا یحب من کان مختالا (ای متکبرا علی الناس من اقاربه و اصحابه و جيرانه و غیرهم ولا السبیل)⁷¹
یلتفت الیهم (ای فخورا (ای يتفاخر علیهم بما اتاه الله)

Varid olmuştur.⁷² Suretu'n-Nisa, 4 ayet 36.

⁷⁰ Müellifin maksadı bu zamanda abdlar hakkında cari olan muameleler eski zamanının aynıdır. Zaten müellif risalenin ibtidasında rakiklerin muamelesi şarkda pek mülayim ve re'fetli olduğunu ve bu gibi lütf mumalenin misli Roma ve bilad-ı Yunan' da görülmemekte bulunduğu ihtar eylemişti. (Mütercim-i Arabi)

⁷¹ ذی القربى sahibu'l-karabe demektir. ذی القربى dahi pek yakın komşu ve yahut civara kurba ile beraber neseb ve din ile ittisali olana dirlar. Zamm-ı cim ile (جار جنب) ise uzak ve yahut karabeti olmayan komşu demektir. Cenab-ı Seyidi i'l-Mürselin' den varid olmuştur ki “حق القرابة و حق الجوار و حق الثلاثة فجار له ثلاثة حقوق حق الجوار و حق القرابة” (الصاحب بالجنب) e gelince teallüm, tasarruf-ı sanat, sefer gibi bir emr-i hasende rakik olanlardır. Diğer rivayete göre (الصاحب بالجنب) den maksat (kadın) dır. İbn sebül ise müsafir yahut züyuftur.

{Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.}

⁷² Ve valideyninize kavil ve fi'l ile ihlan idin ve akrababanıza sila-ı rahmlle ve yetimlere dılnevazlıkla ve fakirlerle sadakatle ve akrababanız olan komşularınıza şefkat ve merhametle ve bigane komşularınıza irade-i hayr ve def'-i zarar ile ve dost ve musahib ve refik ve şerikinize riayet-i hukuk ve meveddetle ve yolcu ve müsafirinize it'am ve ikramla ve mülk-ü yemininiz olan abid ve cevarinize iksa ve mülayemetle cümlesine

(62) Şeriat-ı Mutahhare-i İslamiyeyi lahaza-ı dikkatten geçirenler İslamiyet' in rakiklerin maruz oldukları ahkam ve mücazatın tahfifini ziyadesiyle arzu ittiğine dair birçok deliller müşahade iderler. Allahu Teala Hazretleri' nin :

(فاذا احصن - اى الفتيات المؤمنات - فان أتين بفاحشة فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب⁷³)

(Suretu'n-Nisa, 4- ayet 24 {25} kavlı-ı münifi bu babda yani şu zaif görülen güruh-ı erika hakkında ki inayet ve telattüf bahtında ne belîğ bir delildir.

Kezalik ehadis-i şerife-i Nebeviyeyi gözden geçirenler dahi bunların da taattüf ve re'fet ile mümteziç olduğunu görürler.

İmam Ali keremellahu vechehu Hazretlerinin Nebiy-i Ekrem sallahu aleyhe ve selem Hazretlerinden rivayet eylediği şu:

(اتقوا الله فيما ملكت ايمانكم⁷⁴)

Hadis-i Şerifini nazar-ı im'anla tetkik idiniz. Tarik-ı Ümmü Seleme' den rivayet olunan:

(اتقوا الله فى الصلاة و فيما ملكت ايمانكم)⁷⁵

Hadis-i hikmet nisabını da hadde-i tetkik-i nufete alınız. Görürsünüz ki malikin rakik hakkındaki muamelede (63) Allah' tan haşyeti salat-ı mefruzede ki haşyet mertebesindedir. Halbuki salat imad-ı din olduğu gibi İslamiyet' in de ehem erkanıdır.

Fazla olarak Cenab-ı Seyidu'l-Mürselin esnayı marazında (الصلاة و ما ملكت ايمانكم) diyorlardı⁷⁶. Bu kelime, Nebiy-i Ekrem' in en son sözü olmuştur. Bu babta ziyadesiyle tarif ve sarahati muhtevi bir takım hadisler daha varid olmuştur. İbn Ömer radiyallahu Teala anhu Hazret-i Peygamber zi-şandan naklen diyor ki: قال رسول الله اتقوا الله فى الضعفين (المملوك و المرأة)⁷⁷ Eser-i Kerim-i Nebevide dahi Hazret-i Peygamber:

hasebe'l-taka ihsan iden tahkik Allahu Azimu's-Şan bu mezkurlara ihsan itmeyüb mütekebbirane salınarak na hak yere nasa fahr ideni sevmez. (Tefsir-i Mevakib)

⁷³ Ol cevârî-i afife zinadan ve dost-ı hafiyeden muhteriz oldukları halde eğer ol cariyeler nikah olunduklarından sonra zina iderler ise onların üzerine şer'an hürlere olan hadd ve ta'zirlerin nusu ikamet olunur. (Tefsir-i Mevakib)

{Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.}

⁷⁴ Taht-ı temellükünüzde olan şeyde Allah' tan korkunuz. {Bkz. Ebu Davud, Edeb, 133 (HN. 5156).}

⁷⁵ Salat hususunda ve taht-ı temellükünüzde olan şeyde muamele emrinde Allah' tan korkunuz..

⁷⁶ {Ebu Davud, Edeb, 133 (HN. 5156).}

⁷⁷ Yani iki zayıfı rikk ile kadına muamelede Allah' tan korkunuz.

varid olduğu gibi ba-ladaki kavlı-münif dahi varid olmuştur.⁷⁸

Artık baladaki şair-i garray-ı İslamiyeti anladıktan sonra bundan mübeyyin hakkında tevahhuş ve barbarlık isnad eylemek inde'l-akl tecviz olunabilir mi?

Bu babda iradına müktedir olduğumuz edille ve berahin-ı katı'a bu kadar değildir. Din-i Hanifi sahibi Fahr-ı Kainat sallahu aleyhi ve selem ağzından naklen:

(اخوانكم) (ای ممالکم اخوانکم) خولکم (بفتح الحاء المعجمه و الواو ای خدمکم لانهم يتحولون الامور ای يصلحونها و منه الخولى لمن يقوم باصلاح البستان او التحويل التملك) جعلهم الله تحت ايديكم (ای ملککم اياهم) فمن كان اخوه تحت يديه فليطعمه مما يأكل و ليلبسه مما يلبس (ای من جنس كل منها و المراد المواساة من كل وجه نعم الاخذ بالاکمل و هو المساواة كما فعل ابو ذر افضل فلا يستأثر المرء

(64)

على عياله و ان كان جائزا قال النووى⁷⁹ يجب على اليد نفقة المملوك و كسوته بامعروف بحسب البلدان و الاشخاص سواء كان فى جنس نفقة السيد او فوکه حتى على نفسه تقتيرا خارجا عن عادة امثاله اما زهدا او شحا لا يحل له التقتير على المملوك و الزامه بموافقة الا برضاه) و لا تكلفوهم ما يغلبهم فان كلفتموهم ما يغلبهم فاعينوهم⁸⁰ (عليه)

Diğer bir hadiste:

ان الله ملككم اياهم و لو شاء لملكهم اياكم⁸¹

⁷⁸ Mahbubum Cebrail bir esire rıfk ile muameleyi o derecede tavsiye itti ki insanlar abd ittihaz olunmaz ve istihdam edilmez zannettim.

⁷⁹ Müşarun ileyh 621 senesinde tevellüd iderek bilcümle fünunda ekabir-i ülemadan ve bilhassa fık ve lügatte bir imam idi. Fünun-ı muhtelifede her gün on iki ders okurdu. Giceleyn uyku uyumazdı. Bütün giceyi takatı kalmayınca kadar yazı yazmağa imrar iderdi. Yorgunluk arız olduğu dakikada kalemi elinden bırakarak:

لئن كان هذا الدمع يجرى صباية
على غير سلمى فهو دمع مضيع

{Şayet dökülerek akan bu göz yaşı

Kurtulmuşun gayrisine ise zayi olmuştur. }

dirdi. Alim-i müşarun ileyh yigirmi dört saatte bir kere yemek yediği gibi bir defada su içerdi. Ömründe tezevvüc itmemiştir. İbadet, tilavet-i Kitab-ı Kerim, telifte kesiru's-sıhr idi. Maişet tahammülsüz fakirene-ye mütahammil, müteverru' sabur bir adam idi. (Şerhu'l-Minhac) da uzunca bir tercüme-i hali vardır. Müellefatı 42 ye balıdır. Elli yaşına vasıl olmadan evvel 676 senesinde vefat eyledi.

⁸⁰ Yani biraderleriniz olan memalikiniz sizin hadiminizdir. Cenab-ı Hak anları sizin yed-i tasarrufunuz altına koydu. Binaenaley eli altında biraderini bulunduran ana yediğinden yedirmeli, giydiğinden giydirmelidir. (Hatta sahibi mahrumiyetle yaşasa bile memlukünü böyle mahrumiyet halde yaşamağa icbar idemez.) Anlara tahmillerinin fevkinde teklifatta bulunmayınız. Eğer böyle yapar iseniz kendilerine yardım idiniz.

{Buhârî, İtk, 15, 16, İman, 22; Müslim, Eyman, 10 (H. No: 38, 40, 41); Ebu Davud, Edeb, 133 (5157); Tirmizî, Birr, 29 (H. No: 1945), İbn Mace, Edeb, 10 (H. No: 3690-3691); Muvatta, İsti'zan, 16 (H. No: 40).}

⁸¹ Yani Cenab-ı Hak anları size temlik ittirdi. Eğer istese idi. Sizi anlara temlik ider idi.

Varid olmuştur⁸².

(65) Nebiy-i Ekrem bunu sarıh bir hükm ile te'yid ve takviye itmiştir. Çünkü rakiklerin temsilini yani ellerini ayaklarını kesmek ve saire gibi suver-i azab ile muazzeb idilmelerini nehy eylemiş ve bu hale cüret idenlere o yolda işkence idilen kölelerin azad edilmesini farz ve vecibe kılmıştır. İbn-i Cüreyc rivayet atiyede bulunuyor diyor ki: (Zenba') bir gün kölesini bir cariyesi ile hembezem ülfet görmesiyle kölesinin burununu kat' ettiği gibi hadım da itmiştir. Köle Hazret-i Rasulullah' a gittiğinde Hazret-i Nebi: "Seni bu hale getiren kimdir? Diye sormuşlar. Köle "Zenba'" dimesi üzerine failin ihzarını emr eylemişlerdir. Zenba' huzur-ı Nebevi' de şeref mesule nail olduğu sırada Hazret-i Rasul: "Bu fiili niçün irtikab ittin?" diye sormasıyla Zenba' vuku' hali beyan eylemiştir. Bunun üzerine Hazret-i Rasul köleye dönerek "Haydi git azatsın" buyurmuşlar ve köle istifham zımında "artık kimin mevlası olacağım?" diyince Cenab-ı Fahr-i Alem "Cenab-ı Allah ve Rasulünün" cevab-ı hikmetnisabıyla mukalebede bulunmuşlardır.

Kariîn-i kiram hazeratı hadım bir hale gelen kölenin "kimin mevlası olacağı?" sualini dikkatle düşünmelidirler ki vehle-i ulada nazara çarpmayan (66) ehemmiyetini takdir idebilsunlar. Zira Cenab-ı Rasul' ün vaki olan salifu'z-zikr cevabı ma'tukun yani azad olan kölenin tedarik-i maişetinden aciz düştüğü takdirde esbab-ı maişetini kendisi ifaya taahhüt eylemek dimektir. Binaenaleyh Hazret-i Rasul sallallahu aleyhi ve selem irtihal ettiği vakt Rasul-ü Rabbi'l-alemin namına azad olan bir rakik Hazret-i Ebu Bekir (radiyallahu Teala anhu) ın nezdine gelerek "Rasulullah (sallallahu aleyhi ve selem) in vasiyeti?" deyince müşarun ileyh hazretleri "Evet sana iyaline virile gelmekte olan nafaka devam idecektir." buyurub irtihal idinceye kadar nafaka-ı mahsusayı itaya devam eylemişler ve akib-i irtihalinde muma ileyh Hazret-i Faruk "radiyallahu Teala anhu" dahi bi'l-müracaa talebi vechile Mısır' da medar-ı maişet olacak bir yerin kendisine itası için Mısır valisine emr verilmiştir⁸³.

⁸² Hüccetü'l-İslam İmam Gazali Hazretleri Bulak' ta tab' idilen İhyau'l-Ulum nam eser-i celilinin 199 ncı sahifesinde Hukuk-ı Memluk bahsinde diyor ki: Milk-i yemin muaşarat ve muamelede hukuku istilzam ider. Bu hukuka riayet labüddür. Nebiy-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selem Hazretleri en son vasiyeti olarak:

(اتقوا الله فيما ملكت ايمانكم و اطعموهم مما تأكلون و اكسوهم مما تلبسون ولا تكفوه من العمل ما لا يطقون فما احببتم فامسكوا وما كرهتم فبيعوا و لا تعذبوا خلق الله فان الله ملككم اياهم و لو شاء لملككم اياكم)

buyurmuştur. (Mütercim-i Arabi) {Gazali, İhyau Ulumi'd-Din, (Çev. Mehmet A. Müftüoğlu) I-V, Tuğra Neşriyat, İstanbul, trz., II/505-506. Benzer lafızlarla: Buhârî, Itk, 15, 16, İman, 22; Müslim, Eyman, 10 (H. No: 38, 40, 41); Ebu Davud, Edeb, 133 (5157); Tirmizî, Birr, 29 (H. No: 1945), İbn Mace, Edeb, 10 (H. No: 3690-3691); Muvatta, İsti'zan, 16 (H. No: 40).}

⁸³ (Ebu Hamza es-Sayrafi) nin rivayetine göre "Bir adam bağıra bağıra Hazret-i Rasul' ün yanına geldi. Hazret-i Nebi ne var? diye sordu. O adam da "Efendimin cariyesini öperken efendim beni gördü. Ve beni ha-

Rakik olanlar hakkında riayet, refah haline i'tida hususları dahi şefkat ve merhametin son derecesinde idi. İbn Ömer Hazret-i Rasul' ün ağzından işiderek diyor ki: “Kölesini kim latm iderse yahut darb eylerse cezası rakikin azadıdır.”⁸⁴ Hazret-i Ebu Hanife (radiyallahu Teala anhu) 'un mezhebinde bir adam bir rakikin katline tasaddi iderse idam (67) olunur. İbn-i Ömer' in rivayet ittiği baladaki hadiseden dahi -latm ve darb az olsun çok olsun meşru' gayri meşru' bulunsun- herhalde azad itmenin lüzumu anlaşılıyor.

Mamafih baladaki mütalaat hiçbir alim tarafından irad olunmamıştır. O halde bundan suret-i mütallakada rakika ilişmemek anlaşılır mı? Hayır anlaşılabilir. Varid olan deliller, ulemanın vaki olan icmaı şudur: Bir efendi kendi rakikini darb ile muamele edebilir. Ancak bu darb meselesi işkence makamında olmayub mahzan rakikin terbiye ve te'dibi içündür. Mamafih herhalde bir efendinin rakikine on değnekten ziyade darb itmesi caiz değildir.

Bununla beraber bir hal vardır ki onda rakikin darbu caizdir. Bu ise kendi vezaif-i diniyesinde icray-ı taksirden ibarettir. Hazret-i Rasul bu babta: “Abdin Cenab-ı Hakk' a karşı olan vezaifesinde izhar-ı isyan iderse darb it, hakkında asi olursa afv eyle.” buyurmuştur.

Evet. Hazret-i Nebi sallallahu aleyhi ve sellem kendisine tabi olanlara rakikleri hakkında muamelat-ı afvı sezavar görmelerini pek ziyade tavsiye iderlerdi. İbn-i Ömer' in rivayetine göre bir adam Hazret-i Rasul' ün nezdine gelmiş; ya Rasulullah rakikini kaç defa afv ideyim, diye sormuş. Hazret-i Rasul cevap virmediğinden ikinci defa yine sormuş. Yine cevap virilmemiş. Nihayet dördüncü defa sorduğunda Hazret-i Hayru'l-beşer, yüksek savt ile: “Ecr u sevaba nail olmak istersen günde rakikin kusurlarını yetmiş defa afv it.”⁸⁵ buyurmuştur.

Cenab-ı Eşref-i mahlukat rakikin düçar olduğu hal rikkiyeti (68) hatırına getirerek anı tahkir itmeği küçük görmeği de nehy itmiştir. Ebu Hureyra (radiyallahu Teala anhu) un rivayetine göre Hazret-i Rasul dimiş ki: “ Sizden hiçbir kimse (abdım) (cari-

dım itti.” dedi. Hazret-i Rasul bu hale cüret iden adamı taleb buyurdu ise de ihzarı mümkün olamadığından köleye “Haydi! Hürsün.” diye azat eyledi.” Daha ötede bunu pek çok ehadis-i münife variddir ki hep bu gibi işkencelerin medar-ı itk ve azadını olduğunu gösteriyor.

⁸⁴ {Müslim, Eyman, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/25, 45, 61.}

⁸⁵ {Ebu Davud, Edeb, 133 (H. No: 5164); Tirmizî, Birr, 31 (H. No: 1949).}

yem) dimemeli, oğlum, kızım, gulamım dimelidir⁸⁶." Ebu Hureyre dahi bu hadis-i şerife müsteniden; "Abdim dimeyiniz. Çünkü hepimiz Cenab-ı Hak' ın kuluyuz." demiştir. Müşarun ileyh Hazretleri bir gün dabbesine süvar olmuş bir efendi görmüş. Arkasında da yürüyen kölesi geliyormuş. Bu halden tabiate müteessir olan müşarun ileyh dabbe-i süvare hitaben: " Ey Allah' ın kulu! Anı da arka tarafına bindir. Çünkü o kardeşindir. Ruhu da senin ruhun gibidir." Kelam-ı hikmet ve şefkat averanesinde bulunmuştur.

İmam Ali keremellahu vechehu Hazretlerinin güftar-ı hikmet nişarında kendisinin şöretgir-i afak olduğu nam-ı bülend ve kerem-ı ahlak ile cesban {çespan} olacak bir derecede ali şeyler varid olmuştur. "Cenab-ı Hak Rabbimdir, deyin. Bir adamı kul ittihaz etmekde kendi nefsimden utanırım." Sözü müşarun ileyhindir. Bu sözler bir nefs-i zekiye den sadır olduğuna şüphe mi götürür?

Cenab-ı Peygamber' in vesayasına göre bir hadim hür olsun abd olsun efendisine yemek getürecek olur ise efendisinin anı beraber oturdurub yemek yimesi veyahut bir veya iki lokma virmesi iktiza ider. Bir munsif için bu muamele efendi ile rakik arasında istikmal-ı ittisale delil add olunmaz mı?

Şer'-i Şerif esir ve rakikler müstesna olmamak üzere bilumum insanları (69) her yerde tamim-i terbiye ve talim ile envar ve fevaidini neşre cidden teşvik ve terğib eyliyor. Hazret-i Nebi (sallahu aleyhi ve sellem) : "Kim ki malik olduğu cariye nin nur-ı mearifle zihnini tenvir ve hakkında hüsn-ü muamele izhar ile zevce ittihaz itse iki ecre malik olur⁸⁷ buyurmuştur. Yani uhrada iki ecr ve sevaba mazhar olur ki biri nikah ve talimden diğeri itkdan ileri geliyor⁸⁸.

Mesrudat-ı salifeden sonra artık Şeriat-ı Garray-ı İslamiye' nin rakik olanları yalnız rıfk ve şefkat ve merhamet ile muamele etmek değil, tehzib ve terbiyesini de emr ittiğine dair daha katı' daha satı' bir delile hacet kalır mı?

Şimdi bu babda tarihten deliller getirelim. Bazı havadis-i sahiha ve sadıkayı da ilave idelim. Şöyle ki;

⁸⁶ لا يقل احدكم عبدى امتى واليقل فتاي وفتاى و غلامى {Bkz. Buhârî, Itk, 17; Müslim, Elfaz, 3; Ebu Davud, Edeb, 75 (H. No. 4975); Ahmed b. Hanbel, II/316, 423, 363, 444, 463, 484, 491, 496, 508.}

⁸⁷ من كانت له جارية فعلمها و احسن اليها و تزوجها كان له اجران {Bkz. Buhârî, Itk, 14, İbn Mace, Nikah, 42 (H. No: 1056), Darimî, Nikah, 46; Ahmed b. Hanbel, IV/395, 402, 405.}

⁸⁸ Akil olanlar hadis-i şerif-i mezkur ile Fransız müstemlekatında ki Kara Kanunun ahkâmını mukabele ve mukayese itsunlar. Mezkur kanun levni-ı ebyaddan gayri olanların envar-ı mearifden zıya-yı terbiye ve tezhibden hissedar olmak üzere Fransa'ya gelmelerini men idiyordu. Halbuki hadis-i münif-i mezkur mani olmak şöyle dursun terğib ve teşvik ittikten maada birde bir de bununçün bir mükafat-ı uhreviye vaad idiyor.

Ebu Ubeyde radiyallahu Teala anhu⁸⁹ bütün askeriyle Kudüs-ü Şerifi (70) bi’l-muhasara şehri ahaliyi taht-ı tazyike alması üzerine şehir-i mezkur patriki (Sofroniyus) teslime razı olmuş ve Hazret-i Ömerü’l-Faruk radiyallahu Teala anhu ile şurut-ı teslim hakkında bi’n-nefs icray-ı muhabere itmeği talep etmiştir. Hazret-i Halife taleb-i vakii kabul ederek maiyetinde yalnız bir köle olduğu halde Kudüs-ü Şerif’ e gelmiştir. Ancak binmek için yalnız bir develi olduğundan Hazret-i Faruk ile kölesi münavebeten o tek deveye binerlerdi. Şehre takarrüb ittikleri sırada nöbet-i rükub kölenin olduğundan köle deveye rakib, Halife arkasında yaya olduğu (71) halde Ebu Ubeyde ordugahına muvasalat eylediler. Hazret-i Ebu Ubeyde Beyt-i Makdis ahalisinin bu suretle gelmiş olan halifeyi istihfaf itmelerinden korkarak: “Ya Halife! Sana layık olmayan bir halde bulunuyorsun. Halbuki umumun gözleri sana dikilmiştir.” mealinde bir mülahazada bulunması üzerine Hazret-i Halife “bunu senden evvel kimse diledi. Bu sözlerin İslamlar için calib-i lanettir. Biz nasın hakir ve ezel ve ekalli idik. Cenab-ı Hak bizi şeref-i İslamiyetle muazzez itti. İslamiyetten başka bir şey ile taleb-i izz ve şeref ider isek Halık Teala bizi zelil ider.” meal-ı ulviyet ihtimaliyle mukabelede bulundular⁹⁰.

⁸⁹ Ebu Ubeyde bin el-Cerrah radiyallahu Teala anhu, nesebi yedinci ced olan (Fihri) da beyt-i nübüvete muttasıldır. Meşhur cenkaverandan olan müşarun ileyhın fütuhat-ı İslamiyede imal-ı azimesi vardır. Bunun için hayru’l-beşer (Eminü’l-Ümme) lakabıyla telakkib eylemiştir. Ebu Ubeyde yevm-i Bedir’ de bulunarak babasını öldürmüştür. En meşhur icraatı fütuh-ı Şam’ da revnuma olmuştur. Orada Rumlarla bir takım vakıaları, macerası vardır ki şerhi uzun sürer. Fakat hep cesaret ve mertliğine muharebede kudret ve ihtiyarına delildir. Müşarun ileyh Amvas (Beytü’l-Makdis ile Remle arasında bir köy) de taundan ölünceye kadar cihada devam eylemiştir. Rauf, halim, rahim, kerimu’l-ahlak gayr-i mutaassıb hak ile amil bir zat idi. Rumlar nezdinde mezaya-yı aliye, sıdk-ı mekal ile şöhetgir olmuştur. Binaenaleyh Şam-ı Şerif ahalisi musalahasını talep eylediklerinden kendileri ile akd-ı sulh iderek canlarını taht-ı emniyete almış ve ahalden şeref-i İslamiyeti kabul itmeyenlere mühaceret arzu idenlere terk-i diyar ittikleri günden itibaren üç gün mühlet eman ita idüb müddet-i mezkure zarfından kendilerini asakir-i İslamiye takib itmeyeceklerini taahhüd eylemiştir. Müşarun ileyhın şu hareket-i alicenabanesine kesb-i itla’ iden Avrupa müerriğini şu fıkra-ı takdiriye yazmışlardır: “O asırda asakir-i İslamiye kumandanı olan bu sahabe-i celilin evsaf-ı aliyesi temeddün ve terakki ile meşhur olan i’sar, cedide kumandanlarında bulunsa idi. Anları büyük bir şan ve şerefe mazhar ider ve seyyiat-ı cevri ve zülumden kendilerini kurtarırdı. Asrımızda en ziyade mütemeddin olan devletlerin en ali kumandanları fatihler içinde adimu’n-nazir olan evamir-i hatirin derecesine balığ olamamışlardır. Müşarun ileyhın menakıb-ı adl ve hilm ve vefasından her menkıbesi düvel-i müteahire ordularının her büyük kumandanını dıçar-ı hicab ider ve emrasını aleme pek adi gösterir.” (Mütercim-i Arabi)

⁹⁰ İbn-i Esir’ in ikinci cildininin 237 sahifesinde tarih-i hicretin on sekizinci senesi havadisinde atideki fıkra müsadif-i nazar-ı mütalaa oldu: Hazret-i Ömer’ in miras taksimini öğretmek üzere Şam’ a gitmesi lazım geldi. Müşarun ileyh Medine-i Münevver’ den müfarakat idince yerine İmam Ali’ yi istihlaf itmiş ve mahal-ı mürur tayin ettiği (ile) ye vasıl olunca hamudu üzerinde içi dışına çıkarılmış kürk bulunan devesine binüb evvelce bindiği hayvanı kölesine virmişti. Halk istikbaline geldikleri zaman kendisine emiru’l-müminin nerededir, diye sormuşlar. Kendileri ise nefesine işaret olarak “önünüzdeki” demiştir. (Mütercim-i Arabi)

Hazret-i Ebu Ubeyde Halebi feth itmek üzere nuhbe-i Kureyş' ten gönderdiği yüz kişiye bir zenciye reis olarak tayin itmişti.

Yukarıdan beri beyan ve tadad ittiğimiz delillerden daha güzel deliller vardır. Tarih mütalaasından müsteban olduğu üzere (Usame bin Zeyd) Nebiy-i Ekrem (sallahu Teala aleyhi ve sellem) Hazretlerinin rakiki idi. Hazret-i Rasul anı küçük iken kucağına alub İmam Ali' nin oğlu Hazret-i Hasan ile dizlerine (72) oturdurdu. Beraber oynardı. Her ikisini de öper ve okşardı. Haklarında hayır duada bulunurdu. Muma ileyh Usame büyüyünce Hazret-i Rasul kendisini dirayetli müsteid bir mert görerek Filistin' i feth itmek üzere hicretin on birinci senesinde i'zam ittiği orduya kumandan nasb buyurmuştur. Mezkur ordu içinde (Hazret-i Rasulün irtihalinden sonra makam-ı hilafette bulunan) Hazret-i Ebu Bekir ve Ömer Usame' nin kumandası altında bulunmakta idiler. Fakat Usame bazı esbabdan ve ezcümle efendisinin hasta olduğundan dolayı Medine-i Münevvere' ye avdete mecbur olmuştur. Medine' ye vasıl olunca Hazret-i Rasul hasta idi. Söz söyleyemiyordu. Hastalığı müştred olduğu halde Hazret-i Nebi elini semt-i semaya uzatarak hakkında hayır duada bulunduğuna alamet olmak üzere Usame' nin üzerine son nefesine kadar kaldurub koymağa başladı. Nebiy-i Ekrem' in haber-i irtihali her tarafa yayılır yayılmaz Araplar isyana kalkışarak din-i Muhammedi' yi terk ittiler. Hazret-i Ebu Bekir bu hali görünce tevsiine meydan virmemek üzere derhal önünün alınmasını en evvel icrası vacib olan umurdan add ile Hazret-i Rasul (sallahu Teala aleyhi ve sellem) in vasiyeti mucibince hareket ve Usame' nin kumandanlıkta ibkasını tensib itmiş ve isyan iden merdudların üzerine harekete emr eylemiştir. Fakat Ensar Hazreti kendilerine Usame' den daha kıdemli birinin tayinini talebi derler. Hazret-i Ömer bunu Ebu Bekir' e söyleyince Hazret-i Ebu Bekir sakalını avucu arasına alub "Ey İbn-i Hattab! Rasulullah' ın tayin ittiği bir adamın azlini mi benden istiyorsun? Cevab-ı şedidinde bulundular. Bundan sonra Hazret-i Ebu Bekir oradan çıkarak ordugaha gitmiş ve orada asâkiri (73) gözden geçirdikten sonra kendisi yaya Usame de esb süvar oldukları halde asakiri teşyi' itmiştir. Bu hali gören Usame Hazret-i Halife' ye hitaben: "Ya Halife! Binecek olursanız rakib kalayım yoksa inemiyim." sualinde bulunmuş ve Hazret-i Halife cevap olarak "Ne sen inersin ne ben binerim"⁹¹. Allah' ın celb-i rızası için ayakla-

⁹¹ Hazret-i Halife' nin esnay-ı mükalemede muhatabını kendi nefesine takdim ittiğine, Usame' nin dahi şu edeb-i mukalemeye nasıl müraat eylediğine dikkat buyurunuz. Bu ise Frenklerce esnay-ı muhatabada muhatab ile mütekellimin bir yerde zikri lazım gelse muhatabı kendi nefesine takdim ile misalen (Fulan fulan ve ben fulan işi yaptık.) demek iktiza iden ıstılah ve adatın adab-ı celile-i İslamiye cümlesinden olduğuna bir delil-i bi bedeldir. Fakat teessüf olunur ki İslamlar bu dakikaya şimdi dikkat itmiyorlar. (Mü-tercim-i Arabi)

rım bir saat toza maruz olursa çok mu?” mukabelesinde bulunmuşlardır. Hazret-i Ebu Bekir teşyi’den avdet ideceği sırada Hazret-i Sadık Usame’ ye hitaben “Eğer münasib görürsen Ali’ yi bana mu’in bırak.”⁹² demiş, Usame dahi Halife’ nin emrini tervic itmiştir. Bundan sonra askere hitaben şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Kimseye hiyanet, gadr, gulul⁹³, işkence yapmayınız. Çocuk, ihtiyar, kadın öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesub yakmayınız. Meyvedar bir ağaç kesmeyiniz. Hiçbir koyun, bir inek, bir deve boğazlamayınız. Yolunuzda savma’alara (74) çekilmiş adamlar göreceksiniz. Anları kendi hallerine bırakınız. İlh.” Usame’ ye dahi Hazret-i Rasul’ ün emrini tavsiye itmiştir⁹⁴.

(Amru ‘bnu’l-As) radiyallahu Teala anhu Mısırı fethine gelince Kıptilerin serâmedi ve Rum’ un Mısır-ı vustâ üzerine valisi olan (Makuvkıs) {Mukavkıs} la ibram-ı sulh için icray-ı muhabere itmek üzere (Ubade bin es-Samit) namında bir zencinin riyaseti altında bir heyet gönderdi. Heyet, (Makuvkıs)’ ın nezdine varınca Ubade önde olduğu halde dahil olur. (Makuvkıs) Ubade’ nin karalığına, cüssesinin büyüklüğüne bakarak düçar-ı hiras olduğundan “Bu kara adam’ı benden uzak idin. Başkasını getirin. Benimle konuşsun.” didi. Heyet ise; “Bu adam içimizde en ziyade re’y-i marifet sahibidir. Kendisi bizim efendimizdir. Bizden iyidir. Üzerimize takaddüm idendir. Hepimiz anın sözüyle, re’yiyle amel oluruz. Hazret-i emir kendisini intihab iderek doğrudan doğruya ana emirler virmiştir. Anın re’yinden dışarı çıkmamamızı da bize emr eyledi.” didiler. Makuvkıs buna cevaben: “Bu kara adamın sizden ileri olmasına nasıl razı oldunuz? Hakikat, sizden sonra olmalıdır.” didi. Berikiler de: “Hayır. Gördüğün gibi kara olmağa beraber bu zat mevkian, musabakaten, re’yen, ilmen bizden ileridir. Kara olduğunu biliriz.” diye cevap vermeleriyle Makuvkıs, Ubade’ nin sözünü dinlemeğe itaat eyledi.

(75) Yukarıdan beri irad ve ta’dad idegeldiğimiz ayat-ı Kur’aniye, ehadis-i Nebeviye, şevahid-i tarihiye göz önüne alındıktan sonra ümidi deriz ki Kardinal Lavijeri Cenabları da kölelerin memalik-i İslamiyede hürlerin malik oldukları ayn-ı hukuka malik bulduklarını idrak ve “İslamlar zencinin aile-i beşeriyeden olmadığı ve anın makamı insan ile hayvan arasında bulunduğunu itikad iderler. Hatta bazıları hayvandan aşağı bilirler.” sözünde cihet-i savabı iltizam itmediğini fehm ider.

⁹² Hazret-i Sadık’ ın Usame’ ye hitaben şu (eğer münasib görürsen Ali’ yi bana mu’in bırak.) sözünde dikkat gerek.

⁹³ (Gulul) hiyanet demektir. Bir söze göre ganimete mahsustur. (Mütercim-i Arabi)

⁹⁴ Şeref-i İslam ile en evvel müşerref olan cüyüş-ı İslamiyenin techizi için en evvel malını vakf iden zattır. Ve Hulefa-yı Raşidinin birincisidir. Bu din-i mübini sebatile sabırla azm-ı kavisiyle tarsin ve tahakküm idenlerin dahi birincisidir. Bu babda uzun uzadıya tafsilat arzu idenler siyer ve tevarih kitaplarına müracaat buyursunlar. (Mütercim-i Arabi)

Üçüncü Fasıl: Rakiklerin Münakahaları

Milel-i şimaliyenin köleler ile tezevvüc iden erkek ve kadınlar hakkında vaz' ittikleri hudud ve mücazaları nazar-ı teemmüle alanlar hiddetten zabt-ı nefse müktedir olamazlar. Çünkü bu gibi bir izdivaca tasaddi idenler girdab-ı rikkiyete düşer olurlardı.

Vizigotların ahkam-ı kanuniyesi o kadar şedid ve zalimane idi ki misli işidilmiştir. Mezkur kanunda "Kölesiyle yahut azat ittiği kölesiyle izdivaç iden hür bir kadın her ikisi diri oldukları halde ihrak olunur." diye varid olmuştur.

Şimdi de bu nev' halatda din-i mübin-i İslamın vaz' ittiği ahkamı göz önüne alalım: Cenab-ı İzz ve Cell Kitab-ı Mübinde buyurdular ki:

و من لم يستطع منكم طولا (ey gani ve i'tila ve asluhu el-fadl ve'z-ziyade)

(76)

ان ينكح المحصنات المؤمنات (ای یعتلى نكاح المحصنات او من لم يستطع غنى يبلغ به نكاح المحصنات الحران
Suretu'n-Nisa, 4 Ayet 24{25}) لقوله) فمما ملكت ايمانكم (من فتياتكم المؤمنات)⁹⁵

Kur'an-ı Azimu'ş-Şan' in şu ayette dahi:

فانكحوهن باذن اهلهن) و آتوهن اجورهن (ای ادوا اليهن مهورهن باذن اهلهن) بالمعروف (بغير مظل واضرار و
buyrulmuş- نقصان) محصنات (عفاف) غير مسافحات (غير مجاهرات بالسفاح) ولا متخذات اخدان (اخلاء فى السر)⁹⁶
tur.

Cenab-ı Azze ve Celle sure-i Nur 24 ayet 32 de de buyurdu ki:

وانكحوا الايامى منكم و الصالحين من عبادكم (ای عبيدكم) وامانكم و ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله)⁹⁷

Hazret-i Nebi sallallahu aleyhi ve sellem dahi bu gibi nikahlarda ahkam-ı ulviye serd iderek ümmetine yukarıda beyan ittiğimiz ehadis ile tarik-ı savabı irae buyurmuştur.

⁹⁵ Sizden ol kimse ki müminelerin hürünü nikahlanmağa gına cihetiyle kudreti olmazsa aherin milk-i yedi olan cariyeye-i mümineden mevlası rızasıyla nikahlanmasun {nikahlansun}. Tefsir-i Mevakib {Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Nisa, 4/25}

⁹⁶ İmdi cariyeyi Mevlaları izniyle nikahlayın ve mevlalarına bila taallül maruf mehirlerini virin. Ol cevare-i afife zinadan ve dost-ı hafiden muhteriz oldukları halde. Tefsir-i Mevakib {Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Nisa, 4/25}

⁹⁷ Cariyelerinizden nikaha Salih olanları nikah idin. Eğer anlar fakir iseler Allahu Teala anları fazlıyla gani ider. Tefsir-i Mevakib

{ Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. Nur, 24/32}

Tarihe dahi bir nazar idelim: Hulefa-yı Abbasiye’ den Reşid’ in oğlu el-Me’mun bir zenciye den tevellüd ittiği halde akl ve irfanıyla makam-ı hilafete irtika ve bununla biraderi (el-Emin)’ e kesb-i rüçhan eyledi.

(77) Şariat-ı garray-ı İslamiye kölelerini istedikleri köle ve hürlerle tezvic emrinde efendiye kemal-ı hürriyeti viridi. Bade’l-izdivac esirleri ayırmakta ise hak virmedi. Fakat bir efendi kadın ve erkek iki kölesinin izdivac olmaksızın beraber yaşamlarına müsaade idemez. Bir efendinin cariyelerini istifraş itmesi caizdir. Fakat iki hemşireyi, anne ve kızını, teyze ve kızını, ame ve kızını, zevi’r-rahmi mahrem olan gayrilerini istifraş caiz değildir.

Bu gibi istifraşdan tevellüd iden çocuklar hem hür olurlar hem de meşru görülürler ve akd-ı nikah ile alınan bir valideden doğan çocuklar gibi pederin malına varis olurlar ki bu meziyet bu ahkam ruy-i zeminde hiçbir diyanette görülüyor.

Efendi ise cariyesini azat ittikden mührini virdikten sonra alabilir. Şu halde cariye çocuklarıyla beraber hakk-ı irse malik olur. Azad cariye, sahibinin nikahını istemezse efendisinin tekrar anı taht-ı hükmüne almağa zorla menkuha itmeğe hakkı yoktur.

Dördüncü Fasl: Itk yani Azat İtmek

Diyanet-i Mutahhere-i İslamiye itk için pek ziyade müsaittir. O derecede ki bilhassa buna herkesi teşvik ve terğib ider. Çünkü İslamiyette itk, amal-ı mebrure, sevab ve ecr-i cezili müstelzim-i müessirden maduddur.

(78) Cenab-ı Zülcelalin:

(و الذين يبتغون الكتاب مما ملكت ايما نكم فكاتبوهم ان علمتم فيهم خيرا و اتواهم من مال الله الذي آتاكم)⁹⁸

kavl-i celili bu iddiaya en büyük delildir.

Cenab-ı Hak Azze ve Celle cennet ile nar arasındaki akabeyi geçmek için ta’dad ittiği ef’al-ı merğubeden biri olarak “fekk-i rakabe” (Suretü’l-Beled, 90, ayet 13) buyurdu⁹⁹.

⁹⁸ Malik olduğunuz köle ve cariyeden şunlar ki sizden mükatebe isterler anları mükateb idin. Eğer anlarda eminlik ve eda-ı malda kudret bilürsenüz. Ve ol mükateb köle ve cariyenize Allahu Teala’ nın size virdiği maldan virin. Tefsir-i Mevakib

{Sahip olduğunuz kölelerden “mükâtebe” yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah’ın size verdiği maldan onlara verin. Nur, 24/33.}

⁹⁹ {O tutsak bir boynu çözmek(köle azat etmek) tir.}

Bundan sonra Cenab-ı Hak dafi'-i zünub ve seyyiat olmak üzerine bu fi'l-i insaniyi gösteriyor. Buyuruyor ki:

(و ما كان لمؤمن ان يقتل مؤمنا الا خطاء و من قتل مؤمنا خطاء فتحرير رقبة مؤمنة و دية مسلمة الى اهله)¹⁰⁰

Suretu'n-Nisa, 4, ayet 92 buyurdu.

Kezalik Cenab-ı Vacibu'l-Vücut (Sure-i Maide 4 ayet 82 {89}) de:

تحرير رقبة¹⁰¹.... (لا يؤاخذكم الله باللغو في ايمانكم ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الايمان فكفارتة

buyurdu. (79) Ramazan gelince ve bir Müslim bu şehr-i mübarekde müftir olunca kefaretü'z-zenb olarak bir miskini it'ama mecbur olur. Fakat iftarı cima ile vaki olursa o zaman kefareti'z-zenbi bir köleyi azad itmektir¹⁰².

Şimdi bir azada ehadis-i Nebeviyede varid olan ahkam-ı celileye bakalım: Ebu Hureyre Hazret-i Nebiden rivayet iderek diyor ki:

(من اعتق رقبة مؤمنة اعتق الله بكل عضو منه عضوا من النار)

Yani bir mümineyi bar-ı esaret altından kurtaranın her uzvundan Cenab-ı Hak nardan bir uzuv azad buyurur¹⁰³. Fukahay-ı ümmetin mütalaatına nazaran azad idilecek abdin her türlü uyubdan azad olması da lazımdır.

Bera bin Azib Fahr-ı alem sallahu Teala aleyhi ve sellemden¹⁰⁴ rivayetle diyor ki: Bir adam Hazret-i Risalet Penah'ın nezdine gelerek "Cennete takrib, ateşten (80) teb'id

¹⁰⁰ Bir mümin için bir mümini na hak yere katl etmek caiz olmadı. Meğer hata ile ola. Kim ki bir mümini hata ile katl ide o katil için bir köle ya cariye azad etmek ve ol maktulün varislerine beyenlerinde taksim için diyet-i lazıme vermek lazımdır. Tefsir-i Mevakib

{Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışladıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. Nisa, 4/92}

¹⁰¹ Allahu Teala sizi lağv ile olan yeminlerinizde muaheze itmez. (Lağv kasıtsız lisana gelen la vallahi bela vallahi gibi yemindir.) ve lakin akd ettiğiniz yemin ile kasden eylediğiniz yemini şikest iderseniz anın kefareti ... bir kul azad itmektir. Tefsir-i Mevakib

{Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Maide, 4/89}

¹⁰² Bu hüküm İmam Şafii radiyallahu Teala anhunun mezhebi müktezasındandır. Bu mezhebe göre bir kimse cimamın gayrinde müftir olursa diğer Ramazan gelmeden evvel ana kaza vacib olur. İkinci Ramazan gelüb de kazay-ı savm idilmezse her gün için kaza ile beraber ailesine yedirdiği şeylerden bir (müd) virmesi lazım gelir. Lakin amden cima ile müftir olursa kaza ile kefareti lazım gelir ki oda birbiri arkasında altmış gün savm yahud altmış miskini itam eylemesinden veyahut bir müminenin fekk-i rakabeti yani azad edilmesinden ibarettir. Bundan anlaşılır ki fi'l-asl cimamın gayrinde vaki olan iftar için lüzum-ı kefaretin itlakı savab değildir. Mütercim-i Arabi

¹⁰³ {Benzer lafızlarla bkz. Buhârî, Kefferâtu'l-Eymân, 6; Müslim, Itk, 5 (1509); Ebu Davud, Itk, 13 (H. No: 3964-3967), Tirmizî, Eyman, 13 (H. No: 1541); İbn Mace, Itk, 4 (H. No: 2522), 5 (H. No: 2524); Muvatta, Itk, 10; Ahmed b. Hanbel, II/431, V/29.}

ider bana bir fi'l ve amel göster” demiştir. Hazret-i Rasulullah dahi “اعتق النسمة و فك الرقبة” buyurmuşlardır. O zatta “Ya Rasulullah bunların her ikisi bir değil midir?” diye sorunca Hazret-i Fahr-ı Alem “Hayır. İtk-ı neseme bir ruhu azad itmektir. Fekku rakabe ise esmanında muavenet eylemektir.”¹⁰⁵ diye cevap vermişlerdir.

Ebu Zer¹⁰⁶ diyor ki “Cenab-ı Rasul’ den sordum: Hangi amel enfa’dır? Hazret-i Rasul de: **بِإِيمَانِ بِاللَّهِ وَ جِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ** buyurdular. Hangi rakabe-i esir iyidir? Diye sordum. (Bahası en ziyade olan ve ehli yanında en ziyade haiz-i itibar bulunandır.) buyurdular¹⁰⁷.

Fukahay-ı ümmetin rivayetine göre hadis-i mezkur bir rakabeyi itk itmek hususu hakkındadır. Fakat misalen bir adamda bin dirhem bulunursa ve o zat bu bin dirhem ile bir rakabe alub itk itmek istiyerek **(81)** bir rakabe-i nefsiye {pahalı}, iki rakabe-i mafzule {ucuz} bulursa iki rakabe-i mafzuleyi alub azad itmek efdaldır.

Diyaret-i Mutahhare-i İslamiye yalnız böyle ahkam-ı umumiye zikri ile iktifa itmeyerek ahval ve mevad-ı atiyeyi de bast ve beyan eyliyor:

Bir köle birkaç kişinin malı olursa efendilerinden biri kendisine isabet iden hisse miktarınca azad idebiliyor. Şu azad iden efendi zengin olursa o zaman kölenin adalet dairesinde kıymetini bi’t-tayin tamamen nail-i azadını olması için tayin idilen kıymetten şürekaya düşen hisseyi dahi virmesi vacib olur. Ancak o zat kölenin tamamen nail-i azadını olması için kafi malı bulunmazsa o zaman kendi hissesi miktarınca azad ittik-

¹⁰⁴ (el-Bera bin Azib) Ensardandır. Rasulullah (sallahu Teala aleyhi ve sellem) ile beraber on dört gazve müşahade itmiştir. Tarih-i hicrinin yigirmi dördüncü senesinde sulhen (ve Ebu Ömer eş-Şeybani’nin kavline göre cebren) “Rey” i feth iden kendisi idi. Hazret-i Ali kerremellahu vechehu ile beraber (Cemel, Siffin, Nehrevan) ı dahi müşahade itmiştir. (Musab bin ez-Zübeyr) devrinde Kufe’ ye giderek orada vefat eylemiştir. Mütercim-i Arabi

¹⁰⁵ { Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/299; Darekutni, Sünen, II/135; Nisaburi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah *Müstedrek ala’s-Sahihayn*, , (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), I-IV, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye yay., Beyrut, 1411/1990.II/236.}

¹⁰⁶ (Ebu Zerri'l-Giffari) Hazret-i Risaletpenah Mekke’ de iken din-i mübin-i Muhammedi ibtidarlarında şeref-i İslam ile müşerref olduğundan en evvel İslam olanların dördüncüsü yahut beşincisi olmuştur. Hazret-i Rasul’ e tahiyeye-i İslam ile ifay-ı tahiyet iden ilk zattır bade’l-hicre Fahr-ı Alemin şeref-i sahabetiyle müşerref olarak rihlet-i Nebeviyelerine kadar beraber kalmıştır. Ebu Zerr biset-i Nebeviyeden evvel de Cenab-ı Hakka ibadet iderdi. Hatta Hazret-i Nebi’ ye bey’at ittiği zaman Cenab-ı Hak yolunda hiçbir laimin levminde korkmayacağını ve acı olsa bile mutlak hakikati söyleyeceğini şart koymuştur. Hazret-i Fahr-ı Rasul’ den menkul ehadis-i sabitedendir ki: **(مَا أَظَلَّتِ الْخَضَاءُ وَلَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ أَصْدَقُ مِنْ أَبِي ذَرٍّ)** Kezalik bu hadis-i Müşarun ileyhın sıdk taviyetini irae ider. {Yeryüzünde Ebu Zerr’ den daha doğru kimse yoktur} Şerifde müşarun ileyhın zühd ve takvasını gösteriyor: **(أَبُو ذَرٍّ يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ فِي زَهْدٍ عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ)** {Ebu Zerr yeryüzünde zühtte İsa b. Meryem (le) beraber yürür.} Ömer bin el-Hattab oğlu Abdullah bin Ömer, İbn-i Abbas ve ekabir-i sahabeden bazıları kendisinden hadis rivayet itmişlerdir. Ebu Zerr otuz iki sene-i hicriyesinde vefat eyledi. Mütercim-i Arabi

¹⁰⁷ {Ebu Avane, Yakub b. İshak, Müsnedü Ebi Avane, I-V, Darul-Marife, Beyrut, 1998, I/63.}

den sonra kölenin tamamen azad olması için kusurunu ameliyle ikmal itmesi iktiza ider. İbn-i Ömer' den menkul olan ehadis-i şerifedendir ki Hazret-i Rasul buyurmuşlar¹⁰⁸:

(من اعتق شركا له في عبد و كان له مال يبلغ ثمن العبد قوم العبد عليه ما عتق)

Ebu Hureyre' den menkul ehadis-i şerifenin birinde dahi Hazret-i Fahr-ı Alem sallahu Teala aleyhi ve sellem buyuruyorlar ki¹⁰⁹:

فخلاصه (o memluk ki diğerleriyle beraber müşterektir.) من اعتق شقيصا (حصه) في مملوك (rıkkıyetten tamamen halası) عليه في ماله (baki kalan diğer hisselerin esmanını kendi malından tediye itmeli) (غير مشقوق عليه) (yani bir kimse diğerleriyle müşterek olan bir abddeki hissesi miktarınca o abdi azad iderse tamamen azad olması için semanını kamilen tediye itmelidir. Eğer o kimsenin (82) buna kifayet idecek malı yoksa o zaman abdin kıymetini bi't-tayin üzerine almalı ve diğer hisseleri tediye etmek için meşakkat virmeden abde tarik-ı kesb göstermelidir.

Burada şayan-ı dikkat bir nokta vardır ki karin-i kiram hazeratının nazargah-ı in-tibahına arz eylemek iktiza ider:

Şöyle ki: Ehadis-i celile-i mezkurede gerek şürekanın gerek kölenin diyanet ve mezhebine arzu ve iradesine itibar ile bakılmıyor. Çünkü her şeyden ziyade itk göz önüne alınıyor. Sarahat-ı şer'ıye itkdadır. Gerek azad iden gerek azad olunan herhangi mezhebden olursa olsunlar itk vacibtir. Çünkü mezkur hadis-i şerifin zahiri azad iden şerikin abdin Müslim yahut gayri Müslim olmaları beyninde fark olmadığı gibi bunların bazıları Müslim bazıları gayri Müslim olmaları arasında dahi fark olmadığını gösteriyor.

Herhalde dahi abdin mükatebe ile rikkiyetten tahlis-i nefis itmesi de caiz olur. (İbn-i Cüreyc¹¹⁰) in Fakih Ata' ya "Kölem mal sahibi olduğumu bilirim azat etmek üzere kendisi ile mükatebe itmekliğim vacib midir?" yollu vaki olan sualine Fakih Ata: "Evet, vacib görürüm." demiştir.

¹⁰⁸ {Buhari, Itk, 4; Değerlendirmeler için bkz. İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî eş-Şâfi'î, *Fethu'l-Bârî Şerhu's-Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Fuad Abdalbaki, Muhibuddin el-Hatîb), I-XIII, Dâru'l-Ma'rife yay., Beyrut, 1379, V/151-156.}

¹⁰⁹ { Buhari, Itk, 5; Değerlendirmeler için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, V/156-160.}

¹¹⁰ İbn-i Cüreyc (cimîn zammı ve ranın fethi ile) Ulemay-ı meşhure-i İslamiyedendir. İslamlar içinde en evvel tasnif-i kütüb iden müşarun ileyh olduğu rivayet olunur. 80 senesinde tevellüd 149-150,151 (rivayet muhtelifdir.) senesinde vefat eylemiştir. Ata bin Ebi Rebah dahi ecille-i fukahay-ı İslamiyedendi. Mekke-i Mükerrerme müftisi idi. Müşarun ileyh, karayağız, çolak, topal idi. Sonra da ama olmuş idi.

(Ebu Said el-Makberi) diyor ki: “(Beni Leys) den bir kadın (83) (Zi'l-Mecar) bazarında yedi yüz dirhem ile beni satın aldı. Satın aldıktan sonra kırk bin dirhem üzerine benimle mükatebeye koyuldu. Yanımda mevcut olan bütün malı kendisine gönderdim. Baki kalanını da ben götürdüm. Ve “Bu malınızdır. Alınız.” dedim. Cevaben: “Hayır. Mah be mah, sene be sene almak lazımdır.” diyerek kabul itmedi. Mal yanımda olduğu halde Hazret (Ömer bin el-Hattab) e müracaat ittim. Vuku-ı hali söyledim. Hazret-i Ömer “Beytümala tevdi it” buyurdular. Sonra o kadına: “Malın beytümaldadır. Ebu Said azat oldu. İstersen mah be mah, sene be sene al...” hitabını tebliğ ittirdiler. Kadın da adam gönderüb malı aldırttı.”¹¹¹ Kezalik bir insanın fekk-i rakabe yani bir kul azad itmek hususunda muavenette bulunması caizdir.

Hazret-i Aişe radiyallahu anhadan rivayet olunduğuna göre; “Berire” namında bir kadın Hazret-i Aişe’ ye müracaat iderek kitabetine yani fekk-i rakabesinde - muavenetini talep itmiştir. “Berire” ise o sıralarda mukarrer olan akçeden hiçbir şeyi kaza itmemişti. Hazret-i Aişe “Sahiblerinin yanına avdet it. Eğer anlar kitabetini benim tarafımdan kazaya ve senin mirasın bana kalmağa razı olurlarsa ben de yaparım.” buyurmuşlardır. “Berire” sahiblerine müracaatla ihbar-ı hal itmesi üzerine anlar tarafından muvafakat idilmemiş ve “Hazret-i Aişe arzu buyururlarsa sana muavenette bulunsunlar. Fakat mirasın bizim olacaktır.” cevabı verilmiştir. Hazret-i Aişe keyfiyetten haberdar olunca Cenab-ı Rasulullah’ a (sallallahu Teala aleyhi ve sellem) söylemiştir. Hazret-i Rasul cevaben buyurdular ki: “Satın al. Azat eyle. Miras azat idenindir.” Hazret-i Fahr-ı kainat ferman-ı vakî’ini müteakib şu sözleri dahi söylemiştir¹¹²: “ ما بال اناس يشترطون شرطاً (84) ليست في كتاب الله

kelam-ı celil-i mezkur: “Bazıları Kitabullah’ da mevcut olmayan bir takım şartları şart ittihazına neden yelteniyor? Kim ki Kitabullah’ da mevcut olmayan bir şartı –velev ki yüz def’a- şart ittihaz itse o şart kendisinin olamaz. Yani makbul değildir. Şartullah herhalde ehak ve evsaktır.” mealindedir.

¹¹¹ {Darekutni, Sünen, IV/122; Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Sünenü'l-Beyhaki el-Kübra*, Mektebetü Darü'l-Baz, Mekketü'l-Mükerreme, 1994, X/334; Şevkani, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-Evtar*, I-IX, Darü'l-Cil, Beyrut, 1973, VI/219.}

¹¹² {Buhârî, Mukateb, 1,2,3, 4, Keffarât, 8, Buyu’, 73; Müslim, Itk, 2 (H. No: 8); Ebu Davud, Itk, 2 (H. No: 3929, 3930); İbn Mace, Talak, 29; (H. No: 2076), Itk, 3 (H. No: 2521); Darimî, Feraiz, 48, 50; Muvatta, Talak, 10 (H. No: 25), Itk, 10 (H. No: 17-19); Ahmed b. Hanbel, II/28.}

Hazret-i Rasullullah sallahu aleyhi ve sellem dahi bizzat Selman-ı Farisi' nin¹¹³ mükatebesinde ifay-ı muavenet buyurdular ve Hazret-i Rasul kendi yed-i mübarekele-riyle Selman için üç yüz hurma ağacı diktikleri gibi اعينوا احاكم yani "Kardeşinize muavenet idiniz."¹¹⁴ Emrini virdiler. Ashab ve tevabi'-i Rasul-ı Ekrem dahi muavenette bulunarak bu suretle kırk okkalık altundan ibaret olan fidye-i esaret tesviye olundu. Çünkü mükatebe üç yüz hurma ağacının garsına kırk okka altunun tediyesine mebni idi ki bade'l-ifa Selman nail-i tamam-ı hürriyet oldu.

Ümm-ü veled olan cariyenin ıtkı efendisinin mücerred o kadını istifraş eylemesiyle ve o çocukları kendi çocuğu olduklarını itiraf ve nisbetlerini kendi nesebine ilhak itmesiyle hasıl olur. Mevlanın hal-ı hayatında o cariyenin (85) o cariyenin {tekrar} fûruhtu, hali, ıtkı vasiyet idilen cariyenin haline müşabih bulunur. Şu halde hibesi caiz olmaz. Efendisi ölünce fazla olarak bila mukabil hürriyete malik olur. Müteveffa pek ziyade medyun olursa bile yine o cariyeye hürdür.

Şu zikir olunan kaidenin tatbikine mamul bih olduğuna işte size bir delil: "Selame binti Muakil" diyor ki: "Habbab bin Amr' ın malı idim." Andan bir erkek çocuğum vardı. Vakta ki Habbab vefat itti. Zevcesi bana didi ki: "Şimdi müteveffanın deyni için satılacaksın." Ben de Hazret-i Rasul' e gelerek ihbar-ı hal eyledim. Hazret-i Nebi: "Habbab bin Amr'ın terekesine sahib olan kimdir?" diye sordular. Bulunanlar: "kardaşı Ebu'l-Yusr Kaab bin Amr" didiler. Derhal Hazret-i Risaletpenah muma ileyhi çağırarak "satmayın. Azat idin." buyurdular.

İtki teshil iden şu ahkam-ı celile pek ziyade muhterem ve mukaddestir. O derecede ki Hazret-i Sahib-i Risalet kendi cariyesi ve oğlu Hazret-i İbrahim' in validesi olan (Mariye) ile istifraşı münasebetiyle bizzat isbat ve teyid buyurmuşlardır.

Kezalik gayri Müslim olan cariyenin ıtkında ki ahkam balada arz olunan mecrayı takib ider. Gayri Müslim bir cariyeye dahi efendisiyle vaki olan mücerred iftiraşıyla nail-i hürriyet olur.

¹¹³ Selman el-Farisi Hazret-i Rasul aleyhi's-salatu ve's-selamın mevlası ve sahabeden idi. Pederi Mecusi idi. Kendisi pederinden kaçarak ruhbanaya iltihak itmiş ise de bilahare Hicaz' a gelerek şeref-i İslam ile müşerref olmuştur. Sahabenin fudala, zühad ve ulemasından olduğu gibi Hazret-i Rasul' e karabeti de vardı. Ahzab, Medine' ye hücum için geldiği sırada hendek hafri hakkında Hazret-i Nebi' ye ihtarda bulunan kendisi idi. Hazret-i Fahr-ı Alem anın hakkında (Selman minna) buyurdular. Rivayete göre 150 sene yaşamıştır. Vefatı 134 yahut 135 de dir. Mütercim-i Arabi {Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bari, IV/412.}

¹¹⁴ {İbn Hacer, Fethu'l-Bari, IV/412.}

Bundan maada Şer'-i Şerif-i Muhammedi' de bir takım ahkam daha varid olmuştur ki kula hürriyet ita ider. Misali: bir şahıs diğer bir şahsa kul olur. Fakat abd ile efendisi arasında revatib-i karabet ve neseb -bu revatib gerek usulden gere fürudan olsun bunların da (86) derecesi ne olursa olsun müsavidir.- bulunursa kölenin ıtkı vacib olur. Ecnebi köle kendi memleketinden firar ve memalik-i İslamiyede karar iderek o Din-i Mübin-i Ahmedî ile teşerrüf eylerse dahi hürriyete malik olur. Tarih ve siyer mütalaa idenlere malum olduğu üzere (Taif) (Hudeybiye) vakıalarında birçok köleler Hazret-i Rasul'ün ordusuna iltica eyledi. Hazret-i Fahr-ı Alem de derhal kölelerin o andan itibaren hür olduklarını ilan ile teslimlerine dair efendileri tarafından vaki olan taleb ve ısrara havale-i sem'a itibar buyurmadılar.

Cenab-ı Halık-ı Kainat celle şanuhu Kitab-ı Mübin' inde buyuruyor ki:

يا ايها الذين آمنوا اذا جاءكم المؤمنات مهاجرات فامتحنوهن الله اعلم بايمانهن فان علمتموهن مؤمنات فلا
(Suretü'l-Mümtehine 60 ayet 10¹¹⁵ترجعوهن الى الكفار)

Din-i Mübin-i İslam' da ıtk hakkında cari olan usul ve ahkamı güzelce nazar-ı dikkate alanlar bunların diğer edyanda bu kabil mer'i olan usul ve ahkamdan pek ziyade basit ve kolay olduklarını teslim iderler. Diyanet-i mutahhare-i mezkurede bir efendinin kendi kölesine انت حر لوجه الله تعالى yani “li-vechi'llahi hürsün” dimesi kulun azad olmasına kafidir. Hatta bir efendi abdinin ıtk ideceğini latife kabilinden olarak söylese bile – (87) abd nail-i hürriyet olmasını istemesede – yine hür olur. Hürriyet kabul idüb itmediğine bakılmaz¹¹⁶.

Beşinci Fasl: Mütalaat-ı Salifenin Hülasası

Risalemizin ibtidasından beri irad ve tadad idilen ayat-ı şerife-i Kur'aniye ve ehadis-i kerime-i Nebeviye ile akval-ı eimme ve şevahid-i tarihiyeden vazıhan anlaşılır ki diyanet-i mutahhare-i İslamiye hudud-ı istirkakı bila şek bir daire-i inhisara almış, menbainin kurummasına sarf-ı gayret itmiştir. Zira öyle şartlar, kayıtlar koymuştur ki

¹¹⁵ Ey müminler! Daru'l-harbden mümine olarak hicretle size nisvan gelse anları yemin ve tecrübe ile imtihan edin. (ki hicretleri mutlak İslam' a rağbetleriyle midir yoksa zevcinden kerahat yapar gayri garaz-ı dünyeviye ile midir?) onların imanına Allahu Teala sizden e'lamdır. Eğer siz onların yeminleri yahut sair emaretle mümine olduklarını biliyorsanız anları küffara red itmeyiniz. Tefsir-i Mevakib

{ Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. }

¹¹⁶ Şu ahkam ile (Sen İzidoros) un kavline dikkat idilmek üzere risalemizin 44 ncü sahifesine müracaat buyurulsun. (Sen İzidoros) orada “Sana nasihat iderim: Sana malik olan efendi kölelikten kurtulmaklığını tekelif itse bile kabul itme. Kölelikte kal.” diyordu.

istirkakın vukuu hasebiyle vücudu labüd olduğu gibi rübeka-ı rikkiyeden tahlis-i giriban itmek üzere bir takım yollar beyan vesaili izah eylemiştir. Bu vesaitin vücuduyla beraber şayet bi't-tesadüf bir şahıs şuyua takdir olarak istirkaka düşecek olursa Şeriat-ı Garray-ı Ahmediye derhal o biçare adamın muavenetine şitab ider ve o zevi'l-yede gördüğü zaaf ve meskenet sebebiyle şefkat ve merhamete sezavar görür. İşte anıniçündür ki efendilerin kendi nefislerine ittikleri muamelenin aynını rakikleri hakkında icraya mecbur oldukları ve rakiklerinin terfi ve tesid hallerine talim ve tehziblerine çalışmaları, rakikler, istihza ve tahkir itmemeleri ve belay-ı esaretten tahlis ile saadet-i hürriyete vusullerini tacil itmek için de rakiklerini tezciv veya tezevvüc eylemeleri hakkında (88) ahkam-ı şerife-i mezkure varid olmuştur.

Bununla beraber şurasını dahi arz ideyim ki yalnız kavaid-i umumiyesini usul-ı mühimmesini ala vechi'l-icmal zikr ettiğimiz ıtk hakikaten İslamiyet' in medar-ı fahri olsa gerek. Zira şeriatımız olan Şeriat-ı Muhammediye istirkakın mahvına, tahribine çalışmıştır. Fakat nasıl yapmalı? Heyet-i ictimaiyenin vücuduyla beraber bulunarak günler, seneler asırlar geçtiği halde payidar kalan vücudundan beri ahlak-ı nas ile imtizac eyleyen bir emri yekten tahrime tasaddi eylemek muvafık mı? Acaba öyle bir tahrir vaki olsa idi bunun neticesi akvam-ı alem arasında bila şek büyük bir inkılab, azim bir fitne ihdas itmez midir? İşte buna bianen şeriat-ı mutahhare-i Muhammediye tahrir cihetine gitmedi. Fakat diğer bir yolda temelini yıkmak üzere istirkakı yekten ilğa itmek ve bu sebeble teheyyc-ü ukul ve efkara meydan virmekten feragatle istirkakın önüne bir sedd-i suubet teşkil eylemekle iktifa itmiş ve İslamlar birçok sıralarda, halatta rakik ıtkıyla Cenab-ı Hakk'a istihsal-ı karabet hususunda muhataba olunmuştur.

Hazret-i Nebi sallahu aleyhi ve sellem dahi bu emniye-i celilenin husulüne çalışması için teşvik buyurmuşlardır. Benabirin-i kavaid-i ıtk yani azat itmeklik hususunda varid olan kavaid ve ahkam gayet vasi', nihayet derecede suhuletli bir halde bulunmaktadır. O kadar ki bir rakik herhangi zaman isterse veyahut istemezse de ribka-ı ubudiyetten rehayab olmağa müktedir olur.

Altıncı Fasl: Tatbik ve Hatime

Şimdiye kadar tadad eylediğimiz hususat hep kavaid-i nazariye (89) üzerine mübtana idi. Şimdi birazda İngiltere' nin Mısır ile 4 Ağustos sene 1877 tarihinde akd ettiği mukaveleden evvel Efrika' nın evasıtından celb idilerek bize vürud iden zencilerin gördükleri muamele hususundaki vech-i şer'iyi müdekkikane beyan idelim:

Bunlar hakikaten mi rakik idiler?

Bu bahiste insan mütereddid kalsa caizdir. Zira şeriat-ı mutahhare-i Ahmediye'nin ahkâmını harfiyen tatbik idecek olursak terakkiye sa'î, takdimi meşuk olan kavaid-i diniyemize tevfi-k-i hareket itmiş olarak anların istirkakı için iki şartın taleb-i vücudu lazım diriz.

Birincisi – esir edildikleri zaman din-i İslam ile müte-deyyin olmamaları lazımdır.

İkincisi – anları daire-i temellüke almak harb tarikiyle vaki olmalıdır. Şurası mukarrerdir ki mezkur zenciler içinde bi't-tesadüf İslamlarda bulunurdu. Bunları hür tanımak labüd idi. Zira mukarrerdir ki hür valideynden tevellüd iden bir müslimin istirkakı caiz değildir. Din-i İslam ile müte-deyyin olmayan diğer üseray-ı zenciye-ye gelince; bunların istirkakında dahi inzar ve ihtardan sonra vuku bulan harbden esir idilmeleri ve o muharebenin dahi menafi'-i İslamiye için vuku bulması meşruttur. Şu halde o gibi zenciler menfaat-ı şahsiye-i hususiye için kapulup çalındığından yahut diğer gayri şer'i yollarla alındığından bunlar hakikaten rakik değil idiler dinilebilir.

Şurada mühim bir itirazın vürudu muhtemeldir. Dinilebilir ki madem ki bu zenciler hakikaten rakik değillerdi o halde o gibi cariyeleri nasıl istifraş idiyorsunuz, çocuklara ana yapıyorsunuz? Biz de deriz ki bunun sebebi gayet basit ve kolaydır. Mahzan cehaletten ileri geliyordu. (90) Ulema gibi bazılarımız ise bir cariye-ye istifraş itmeden evvel şerait-ı matlubenin kamilen mevcut olup olmadığını tahkik iderler. Sonra alırlardı. Şayet şerait-i lazime mevcut değilse almazlardı.

İşte şu mütalaattan sonra istirkakın vech-i şer'i ile tahkiki mümkün olmadığı gibi bu günlerde de husulü imkan haricinde bulunduğu ve binaenaley hükümet-i Mısıriye'nin vadi-i Nil' de bulunan rakiklerin hürriyetini ilan itmeğe bila mümanaat müktedir bulunduğunu iddia ile sözüme hitam virmeğe lüzum göremem. Birde burada bütün aleme ilana kendimi haklı hatta bu ilanı bir vecibe görürüm ki Kardinal Lavijeri ile anın fikr ve re'yinde bulunanların din-i mübinimizin rakikleri avlamağa müsait olduğu gibi İslamların da zencilerin insan olmayub hayvandan da aşağı olduğuna mu'tekid ve kail olduklarına dair zehabları pek hatalı ve savabdan baiddir.

Altıncı Bab: Örf Ve Ahlak Cihetinden Mısır' daki İstirkak

Şimdi de Mısır' da örf, ahlak, adat nokta-ı nazarından rakiklerin gördükleri muamele hakkında muhtasaren birkaç söz söyleyelim.

Kendi köleleri hakkında ihanetle muamelelerde bulunan hatta hiyanetlerini idama kadar tasaddi iden bazı efendilerin hareketi gibi ahval-ı istisnaiye-i kalileden sarf-ı nazar idersek diyebiliriz ki bu gibi muamelelerin el-haleti hazihi tekrarı mümkün olmadığı gibi buna tasaddi idecek kimse dahi bulunamaz.

Bununla beraber şunu da dermeyan ideriz ki hangi memleket bir takım habis şerir ahd ve zimmet bilmez kimselerden halidir? O halde bu gibi efrad-ı (91) kalilenin irtikab ittikleri ism ve denaetin mensub oldukları milletin kaffesine tahmil ve isnadı caiz midir?

O gibi mugayerat-ı nadireden sarf-ı nazar iderek rakiklerin halet-i umumiyelerini nazar-ı itibara alırsak hizmetkarane halinden daha iyi görürüz. Zira bir kölenin efendisi kölesine hüsn-ü muamelede, şefkatte bulunurdu. Çünkü kölenin kimsesi, hamisi yoktur. Bir efendi şiddeti, zulmü müş'ir bir şey ile emr itmezdi. Tahkirine, izlaline çalışmazdı. Hatta ekseriya tezvic itmek üzere abdini ve zevce ittihaz eylemek için cariyesini azad eylerdi.

Müslimlerin birçokları dahi rakiklerini muayyen birkaç sene hizmet ittirdikten sonra şeriatın evamir-i celilesine itaaten ıtk iderlerdi. Zira şeriat-ı mutahhare-i Ahmediye bu amel-i mebrurun icrası emrinde birçok vesayada bulunmuş ve cariyeleri efendinin çocuklarına tezvic itmek, anlara malik oldukları servete göre cihaz virmek kölelerinin çocuklarını terbiye eylemek, ıtk itmek, rızklarını teshil ve ihzar idecek vezaif bulmağa çalışmak efendilerin vazifesi add idilmiştir. Hatta bu taifeden yani rakiklerden bir takım hükümdarlar ve saire bile yetişmiştir. 966 senesinden 968 senesine kadar Mısır' a vali olan (Kafur el-İhşidi) ile Mısır ordusu kumandanı olan Adem Paşa, Said Paşa zamanında Amerika' da Meksika' ya gönderilen asakir-i Mısriyede miralay bulunan Elmas Beg ve saire gibi memleketine sıdk ve emanetle hizmet iden ve makamat-ı aliye ve meratib-i samiyeye vasil olan adamlarda aslen rakik idiler.

Bir köle ihtiyar yahud sakat olunca azad iderlerdi. Şayet hürriyeti (92) kabul itmezse efendisinin evinde kalır. O halde efendisinin çocuklarına bakmaktan başka bir iş gördürülmez. Mamafih hürriyeti kabul iderek fakat herhangi sebebeden dolayı olursa olsun iktisab-ı maişete müktedir olmazsa o zaman da nafakasını efendisi virirdi.

Rakik, daima hal ve servetine göre efendisi tarafından tayin olunan bir mükafat-ı nakdiyeye nail olurdu. Alelekser dahi efendisi Cenab-ı Hak' tan istediği bir hacet üzerine rakikini azad itmeği nezr eylerdi.

Beyaz renkli kölelere gelince bunların halleri zan idilecek dereceden ziyade iyi idi. Çünkü bunlardan bir kadın bulunduğu hane sahibinin veya oğlunun zevceliğine veya odalığına ale'd-devam muhassas gibi idi. Selatin ve mülukun ve kibar-ı muvazzafinin kadınları da (nadirden sarf-ı nazar) bu kadınlardan idi.

Beyaz renkli rakiklerin erkek çocukları ise efendilerinin çocuklarıyla beraber mütesaviyen terbiye görürler, beraber okurlar, ders-i edeb alırlardı. Bir sinn-i muayyene vasıl oldukları zaman dahi efendileri tarafından azad olunurlar ve efendilerinin kızlarıyla tezevvüc eylerlerdi. Bundan maada bunlar hükümetin en yüksek memuriyetlerine dahi vasıl olurlardı.

Kezalik bazen efendi veyahut hanım zükur veya inasdan olan rakiklerini oğul itihaz iderlerdi. Malum olduğu üzere buna delil olarak pek çok misaller vardır.

Bir de alekser efendinin kendi mal ve mülkünü hep rakikine vasiyet ettiği vaki olduğu gibi buna siyah renkli köleler dahi iştirak iderdi. Bu sözümüzü teyid itmek üzere uzaktan gidüb birçok emsile getirmekten (93) ise zamanımızda vuku bulan bir misali zikir ile iktifa idelim: Mağfur leha İncü Hanım Efendi bila temyiz-i levn kölelerine araziden, paradan mürekkebe olmak üzere birçok hibeler terk eylemedi mi?

Siyah renkte bulunan rakikler gördükleri hüsn-ü muamele ile beraber beyaz renkli köleler gibi derecat-ı aliyeye vusul için nasb-ı amal itmezlerdi. Baladan beri beyan idilen mütalaatdan şu netice istihrac idebiliriz ki beyaz renkli rakikler ismen köle olub fakat sair hususatta köle değildi.

İstirkakın iptal ve ilğası yolunda Amerika' da Avrupa' da Asya' da Afrika' da birçok devletlerle akd-ı mukavalat ve muahedat idilmiştir. Birçok mevani' ve suubat görüldükten sonrada bu arzuya nail olunmuştur. Mısır hükümeti bu teşebbüse iştirak iderek 4 Ağustos sene 1877 de bir mukavelename teati itmiştir ki istirkak ile esir ticaretinin hatta-ı Mısriyenin her tarafında ve ezcümle Sudan' da lağvını tasdik eylemiştir. Hükümetimiz bu yolda yani istirkakın ibtali emrinde vaki olan tasdiki dinin usul ve kavai-dine muvafık gördüğü cihetle o kadarla iktifa itmeyerek ziyadesini icra itmek üzere herhangi rakik azad olmayı arzu iderse müracaat eylemek için her tarafta bir kalem (yani daire) teşkil idüb bu kalemleri de ilğay-ı esaret idaresi müdür-ü umumiyesi miralay (Şarl Şifir) in nezareti altına koymuştur. Bu tertib ve usul ile hasıl olan netaic-i müstahsene zahir olduğundan kimse inkar itmez zannederim.

Son

Lahika

Kur'an-ı Azimu'ş-Şan' da Rikk ve Hizmet Hakkında Varid Olan Ayat-ı Kerime

Suretu Muhammed 47 ayet 4-5:

فاذا لقيتم الذين كفروا فضرب الرقاب حتى اذا اثخنتموهم فشدوا الوثاق فاما منا بعد و اما فداء حتى تضع الحرب اوزارها

{(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur}

Suretü'n-Nahl 16 ayet 73 {71}:

والله فضل بعضكم على بعض فى الرزق فما الذين فضلوا برادى رزقهم على ما ملكت ايمانهم فهم فيه سواء افبنعمة الله يجدون

{Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkar ediyorlar? }

Suretün-Nisa 4 ayet 40 {36}:

و باوالدين احسانا و و ما ملكت ايمانكم ان الله لا يحب من كان مختالا فخورا

{ Ana babaya ve ve elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez}

Suretü't-Tevbe 9 ayet 60:

انما الصدقات للفقراء و و وفى الرقاب

{Sadakalar (zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, ve ve (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, içindir. }

Suretü'n-Nur 24 ayet 33:

والذين يبتغون الكتاب مما ملكت ايمانكم فكاتبوهم ان علمتم فيهم خيرا و آتوهم من مال الله الذى آتاكم و لا تكرهوا فتياتكم على البغاء ان اردن تحصنا

{ Sahip olduğunuz kölelerden "mükâtebe" yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara

verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyele-
rinizi fuhşa zorlamayın. }

Suretü'l-Mücadele 58 ayet 4 {3}:

و الذين يظاهرون من نساءهم ثم يعودون لما قالوا فتحرير رقبة من قبل ان يماسا

{Kadınlardan zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar,
eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. }

Suretü'l-Mücadele 58 ayet 5{4}:

فمن لم يجد فصيام شهرين متتابعين من قبل ان يماسا فمن لم يستطع فاطعام ستين مسكينا

{Kim (köle azat etme imkanı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ardarda iki ay
oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır.}

Suretü'l-Bakara 2 ayet 220 {221}:

و لا تتكفوا المشركات حتى يؤمن و لامة مؤمنة خير من مشركة و لو اعجبتمك و لا تتكفوا المشركين حتى يؤمنوا و
لعبد مؤمن خير من مشرك و لو اعجبكم

{İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a or-
tak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından
daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı
evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle,
Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır.}

Suretü'n-Nisa 4 ayet 28 {24}:

و (حرمت عليكم) المحصنات من النساء الا ما ملكت ايمانكم

{(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılın-
dı. }

Suretü'n-Nisa 4 ayet 29{25}:

و من لم يستطع منكم طولا ان ينكح المحصنات المؤمنات فمما ملكت ايمانكم من فتياتكم المؤمنات

{Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğun-
uz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın.}

Suretü'n-Nisa 4 ayet 30{25}:

فانكحوهن باذن اهلهن و آتوهن اجورهن بالمعروف محصنات غير مسافحات و لا متخذات اخدان فاذا احصن فان
اتين بفاحشة فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب ذلك لمن خشى العنت منكم و ان تصبروا خير لكم

{ Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. }

Suretü'l-Müminin 23 ayet 1-6:

قد افلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم خاشعون و الذين هم لفروجهم حافظون الا على ازواجهم او ما ملكت ايمانهم فاتهم غير ملومين

{ Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekatı öderler. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. }

Suretü'l-Mearic 70 ayet 30 {29-30}:

و الذين هم لفروجهم حافظون الا على ازواجهم او ما ملكت ايمانهم غير ملومين

{Onlar, mahrem yerlerini koruyan kimselerdir. Ancak eşleri, yahut sahip oldukları cariyeleri başka. Çünkü onlar (eşleri ve cariyeleri ile olan ilişkileri konusunda) kınanmazlar.}

Suretü'l-Mearic 70 ayet 35:

اولئك في جنات مكرمون

{İşte onlar cennetlerde ikram görecektir.}

Suretü'l-Ahzab 33 ayet 50:

قد علمنا ما فرضنا عليهم في ازواجهم وما ملكت ايمانهم لكيلا يكون عليك حرج و ما كان الله غفورا رحيمًا

{Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.}

Suretü'l-Maide 5 ayet 91 {89}:

لا يواخذكم الله باللغو في ايمانكم ولكن يواخذكم بما عقدتم الايمان فكفارته اطعام عشرة مسكين او سوط ما تطعمون اهلکم او کسوتهم او تحرير رقبة فمن لم يجد فصيام ثلاثة ايام

{Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkanı) bulamazsa onun keffareti üç gün oruç tutmaktır.}

Suretü'z-Zühurf 43 ayet 1 {32}:

و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضا سحرية

{Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık.}

Suretü'n-Nur 24 ayet 32:

وانكحوا الايامى منكم و الصالحين من عبادكم و امانكم و ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله

{Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. }

Suretü'n-Nur 24 ayet 33:

و لا تکرهوا فتیاتکم علی البغاء ان اردن تحصنا لتبتغوا عرض الحیة الدنیا و من یکرهن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم

{Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.}

Sonuç Ve Değerlendirme

Ahmed Şefig Beg tarafından Fransızca kaleme alınan ve Arapçaya daha sonra Türkçeye çevrilen er-Rikku fi'l-İslam eser, alanında önemli bir eserdir. Köleliğin kaldırıldığı dönemde kaleme alınmış olması önemini daha da artırmaktadır. Eser çok hacımlı değildir. Fakat derli topludur. Öncelikle köleliğin geçmiş tarihi üzerinde durulmuş ve çeşitli kavimlerde bunların ne gibi muamelelere maruz kaldıkları dile getirilmiştir.

Yazarın diploması içerisinde olması, ülkelerin o dönemde köleliğe yaklaşımlarını vermede onların bakış ve düşüncelerini değerlendirmedeki başarısına katkı sağlamıştır. Yazarın ele aldığı konuyu incelemede ve İslami kaynaklara yaptığı başvurular birlikte değerlendirildiğinde konuya hakim olduğu görülmektedir.

İnsanlık tarihini uzun süre meşgul etmiş bu müessesenin son yıllara kadar varlığını sürdürmüş olması yadırganabilir. Ülkelerin el birliği ile kölelik ve köle ticaretini

yasaklamaları önemli bir gelişme olmuştur. Geçmişte mevcut olan kölelik, İslamiyetin gelişinden sonra varlığını sürdürmüştür. İslam kaynaklarında kölelikle ilgili düzenlemelerin olması ve asli kaynaklarda –kitap ve sünnet- açıkça bunun yasaklanmamış olması bu alanda İslamiyete yüklenmelere sebep olmuştur.

Yazar kendi döneminde özellikle bizzat katıldığı bir toplantıda köleliğin İslam ile irtibatlandırılarak bundan hareketle İslama dil uzatılmasından rahatsız olmuş bunun üzerine eseri kaleme almıştır. Bu nedenle eser daha çok bir savunmayı andırır gibi görünse de verilen bilgiler ve ulaşılan eserler dikkatle incelendiğinde bu konuda derli toplu bir eserin ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak eser, kölelik tarihi ve hukuku araştırmalarında yardımcı olacak bir eserdir. Eser, tarihçiler, özelde hukuk tarihçileri ve İslam hukukçuları açısından önem arz etmektedir. Köleliğin İslam Hukukundaki yeri konusunda araştırma yapacak kişilere yol göstermede yardımcı olacaktır. Yazarın Mısır' la ilgili bilgilere yer vermesi özel olarak Mısır' da son dönem kölelik tarihi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü Ahmed b. Hanbel**, Çağrı yay., I-VI, İstanbul, 1982.
- Arsal, Sadri Maksudi, **Hukuk Tarihi Dersleri**, Kader Matbaası, Ankara, 1927.
- Arsel, İlhan **Şeriat ve Kölelik**, Kaynak Yayınları, İstanbul, İstanbul, 1997.
- Aydın, Mehmet Akif – Hamidullah, Muhammed, “**Köle**” DİA, XXVI/237-248, Ankara, 2002.
- Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, **Sünenü'l-Beyhaki el-Kübra**, I-X, Mektebetü Dari'l-Baz, Mekketü'l-Mükerreme, 1994.
- Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **Sahîhu'l-Buhari** (thk. Mustafa Dibu'l-Buğa), I-VI, Dâru'l-İbn Kesîr el-Yemâme, III, b. Beyrut, 1407/1987.
- Cürçani, Ali b. Muhammed, **et-Ta'rifat**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1405.
- Darekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, **Sünenü'd-Dârekutnî** (thk. Es-Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî el-Medenî), I-IV, Dâru'l-Ma'rife yay., Beyrut, 1386/1966.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, **Sünenü'd-Dârimî** (thk. Fevâz Ahmed Zümerli, Halid es-Şeb'u'l-Alemî), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.
- Demircan, Ali Rıza, **Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri**, Beyan Yay. İstanbul, 2008.
- Ebu Avane, Yakub b. İshak, **Müsnedü Ebi Avane**, I-V, Daru'l-Marife yay., Beyrut, 1998.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, **Sünenü Ebî Dâvûd** (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), I-IV, Dâru'l-Fikr yay., yz. trz.
- Engin, Nihat, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, İFAV Yay., İstanbul, 1998.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik (Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme)**, Beyan Yay., İstanbul, 1996.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhyau Ulumi'd-Din**, (Çev. Mehmet A. Müftüoğlu) I-V, Tuğra Neşriyat, İstanbul, trz.

- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî eş-Şâfi'î, **Fethu'l-Bârî Şerhu's-Sahîhi'l-Buhârî** (thk. Fuad Abdalbaki, Muhibuddin el-Hatîb), I-XIII, Dâru'l-Ma'rife yay., Beyrut, 1379.
- İbn Hibban, Muhammed b. Hibban, **Sahihu İbn Hibban**, I-XVIII, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünenü İbni Mâce** (thk. Fuad Abdalbaki), I-II, Dâru'l-Fikr yay., Beyrut, trz.
- İncil, Tevrat, Zebur, <http://incil.info/>
- Karaman, Hayrettin **Sorular ve Cevaplar**, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00165.htm>.
- Kur'an-ı Kerim Meali, <http://www.diyaret.gov.tr/kuran/ayet>.
- Malay, Hasan, **Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)**, Gündoğan Yay., Ankara, 1990.
- Malik, Ebu Abdullah Malik b. Enes, **el-Muvatta'u'l-İmâm Mâlik** (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), I-II, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî yay., Mısır, trz
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, **Sahîhu'l-Müslim** (thk. Fuad Abdalbaki), I-V, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî yay., Beyrut, trz
- Özel, Ahmet, **İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri**, TDV Yay., Ankara, 1996.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali en-Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübrâ** (thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bendârî, Seyyid Kesravî Hasan), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye yay., Beyrut, 1411/1991.
- Nisaburi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek alâ's-Sahîheyn** (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye yay., Beyrut, 1411/1990.
- Özdemir, M. Nadir; **İslamın İlk Döneminde Kölelik (Abbasilerin İlk Yüzyılı)**, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2006.
- Serahsi, Şemsuleimme Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, **el-Mebcut**, Beyrut, 1406.
- Şevkani, Muhammed b. Ali, **Neylü'l-Evtar**, I-IX, Daru'l-Cil, Beyrut, 1973.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî es-Sülemî, **el-Câmi'u's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî** (thk. Ahmed Muhammed Şakir), I-II, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî yay., Beyrut, trz.
- Umur, Ziya, **Roma Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Yeğîn, Abdullah, vd., **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat**, Türdav yay., İstanbul, 1978.
- Yılmaz, Hüseyin Ali, <http://www.gurabamecmuasi.com/Dergi/1-sayi/260-islamda-kokelik.html>